

SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAĀHI 'AHO KIMUI NĪ • 'AOKOSI 2014

Liahona

**Ko Hono 'Uhinga 'o 'etau
Ngāue Fakafaifekaú, p. 28**

'Oua 'e Mamahi Ka Ke Tau Fiefia, p. 14

Ko e Kau Paionia 'i he Pasifikí, p. 22

Ko e Ngata Huhu Kona 'i Ho'o Kató, p. 48

*“Oku fā’ele’i mai
e taha kotoa mo e
Maama ‘o Kalaisi,
ko ha ivi takiekina
‘okú ne fakangofua
e tokotaha kotoa
pē ke ne ‘ilo’i e
totonú mei he me’a
‘oku halá. Ko e me’a
‘oku tau fai ‘aki e
maama ko iá mo
e anga ‘etau tali e
ngaahi ue’i ko ia ke
mo’ui mā’oni’oni,
ko ha kongá ia ‘o
e sivi ‘o e mo’ui
fakamatelié”*

President Boyd K. Packer,
Palesiteni ‘o e Kōlomu ‘o
e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko
Hongofulu Mā Uá, “Oku
ou ‘ilo’i e Ngaahi Me’á ni,”
Liahona, Mē 2013, 8.

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Ututa'u 'a e 'Otuá
Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf
- 7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Ko e Misiona Fakalangi 'o Sīsū Kalaisi: Mīsaia

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 18 Mou Mālohi pea Loto-to'a
Fai 'e 'Eletā Yoon Hwan Choi
'E tautea'i nai hoku kaungā le'ó kapau na'e 'ikai te u inu 'a e kava mālohi ne foaki mai 'e he pulé?

'I HE TAKAFÍ

'I mu'á: Faitaa'i 'e Leslie Nilsson. 'I loto he takafí mu'á: Faitaa'i 'e Jason Lindsey.

- 22 Ko e Kau Paionia 'i he Fonua Kotoa Pē: Tonga—ko ha Fonua Kuo Tuku ki Langi
Fai 'e Harvalene K. Sekona
Na'e tuku 'e Kingi Siaosi Tupou I 'a Tonga ki Langi 'i he ta'u 'e 175 kuohili. 'Oku kei fai mateaki pē 'a e Kaingalotu 'i Tongá he 'ahó ni.

- 28 'Uhinga 'Oku Tau Vahevahe Ai e Ongongoleléi
Fai 'e 'Eletā D. Todd Christofferson
'Oku 'ikai ko ha polokalama e vahevahe 'o e ongongoleléi; ko ha ngāue ia—ko e ngāue 'a e Tamaí, mo e 'Aló, mo e Laumālie Mā'oni'oni.

- 34 Ko e Fuakava Ta'engata 'a e 'Otuá
Ako 'a e fonga 'oku ngāue ai e fuakava Faka-'Ēpalahamé 'i hotau kuongá ni pea 'i he Nofotu'í.

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8 Ki'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Epeleli 2014
- 11 Kau Palōfita 'o e Fuakava Motu'á: Siope
- 12 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Ko e Tala'ofa 'o 'Etau Toe Fakataha he Kaha'ú
Fai 'e Jarolyn Ballard Stout
- 14 Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmilí: 'Oku Tau 'Ilo 'a e Feitu'u 'Okú Ne 'i Aí
Fai 'e Hernando Basto
- 16 Ongongo 'o e Siasí
- 38 Ngaahi Le'ó 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
- 80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki: Fetongi 'a 'Eku Manavaheé 'aki e Tuí
Fai 'e Katherine Nelson

42

42 Ngāue 'i he Fonuá Ni 'o Hangē ka Lautá'ú

Fai 'e Dennis C. Gaunt
He 'ikai te ke ongo 'i fiamālie ma'ú pē 'i he ngaahi tūkunga 'o ho 'o mo'uí. Ka te ke lava 'o kei fiefia pē.

46 Na'e Folofola 'a e Tamai Hēvani 'Ikai—mo e 'lo

Fai 'e Angelica Hagman
'I he tali "ikai" mai e 'Otuá ki he'eku lotú, ko e mo'oni 'okú Ne pehē mai "oku te'eki taimi."

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo 'i e Liahona 'oku fufuu 'i he makasini ko 'ení. Tokoní: 'Oua 'e hangē ha sipí!

60

48 Ngaahi Mo'oni 'Oku Mahu'inga Taha Ke 'Ilo'í
 Fai 'e Palesiteni Boyd K. Packer
'Oua na'á ke fá'o ha ngata huhu kona 'i ho kató; 'oku malava pē 'a e fakatomala kakató.

52 Ko 'Etau Tafa'aki

53 Pousitaá: Ngaahi Hoa Ngāue Fakafaifekau

54 Kau Faifekau Ta'o Mā Siainé
 Fai 'e Mindy Raye Friedman
'Oku ifo 'a e keke siainé, ka na'e 'i ai ha me'a 'a e ongo tangatá ni na'e toe ifo angē.

56 Mei he Mala'e Ngāue Fakafaifekau: Ko ha Mana 'i he Mala'e Vakapuná
 Fai 'e Thomas E. Robinson III

58 Ngaahi Fehu'i mo e Tali
'Oku ngāue 'eku fine'eikí he 'ahó kotoa. Te u fakatupulaki fēfē homa vā fetu'utakí?

60 Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú: Fakafepaki'i e Lao 'o e Kalāvitē: Laka Atu 'i he Tui
 Fai 'e Bonnie L. Oscarson
'I he'etau muimui ma'ú pē ki he ngaahi tu'unga mo'uí 'o e Siasí, te tau lava 'o matu'uaki 'a e ivi takiekina 'o e filí.

62 'UHINGA 'OKU FAKALATA AI E NOFOMALÍ!
 Fai 'e Ben mo Rachel Nielsen

72

65 Fakamo'oni Makehe: 'Oku fe'unga nai he taimi ni kapau 'oku ou tui pē 'oku mo'oni 'a e Siasí?
 Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland

66 Fakakaukau Lelei

67 Na'á ku Ongoi e Laumālie Mā'oni'oni
 Fai 'e Yichen
Na'e loto mamahi 'a hoku tokouá. Ko e hā ha me'a te u lava 'o fai?

68 Tāpuaki 'o 'Isá
 Fai 'e Mackenzie Van Engelenhoven
Na'e 'ikai kau e tangata'eiki 'a 'Isá ki he Siasí. Na'á ne faka'amu na'e ki'i kehe 'a e ngaahi tūkunga ko 'ení.

70 Ko Ha Laione Angavaivai
 Fai 'e 'Eletā Kazuhiko Yamashita
Na'e pehē 'e Lamipeti ko ha ki'i sipi ia ka ne ta'e 'oua e 'asi mai ha ulofí.

71 Ko 'Etau Pēsi

72 Fakakaungāme'a mei he Funga Māmani: Ko Kaloni au mei Tonga
 Fai 'e Amie Jane Leavitt

74 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Apí: 'E Fakamālohia Hoku Fāmilí 'e he Ngaahi 'Ekitivití Fakatupulakí
 Fai 'e Jennifer Maddy

76 Ma'á e Fānau Íkí: Ko e kaungāme'a mo 'o 'Ílai
 Fai 'e Jane Nickerson

'AOKOSI 2014 VOLUME 38 FIKA B
LIAHONA 10988 900

Ko e makasini fakavaha'apule'anga'eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu

Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

'Ētitā Craig A. Cardon

Kau 'Ētivaisā: Jose L. Alonso, Mervyn B. Arnold, Shayne M. Bowen, Stanley G. Ellis, Christoffel Golden

Talēkita Pulē: David T. Warner

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipā:

Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisinisi: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Tokoni 'Ētitā Pulē: Ryan Carr

Timi ki hono Tohi mo hono 'Ētitā'i: Brittany Beattie, David Dickson, David A. Edwards, Jennifer Grace Fallon, Matthew D. Flitton, Mindy Raye Friedman, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Michael R. Morris, Sally Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'u 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, Mandie M. Bentley, C. Kimball Bott, Tom Child, Nate Gines, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou'otinėita Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahaha'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahaha'i 'o e Makasini:

Kevin C. Banks, Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu'u: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

'Ētitā Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētitā Siale Hōla

Kaungā 'Ētitā Patrick Taufa

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he ta'u 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'eki: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavaha mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakolō.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'eke'eki he 'nitaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'angā 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Armēnia, Pisilama, Kempipoutia, Pulukālia, Sepuano, Siaina, Siaina (faka'faingofua'i), Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Estōnia, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Initonēsia, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōlēā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongokōliā, Noaue, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsia, Ha'amoā, Silovēniā, Sipeini, Suisalani, Suēteni, Suahili, Takālokā, Tahiti, Taileni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinemi. ('Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2014 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totongi fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Amelika.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahonā* ke faka'aonga'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsialē pe faka'aonga'i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakaha'a'i atu ai hano fakatapatupai, 'i he tafa'aki 'oku fakamatalā ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

August 2014 Vol. 38 No. 8. LIAHONA (USPS 311)

Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 707.4.12.5).

NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau Ma'a e Efiāfi Fakafāmilī 'i 'Apī

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatalā mo e ngaahi 'ekitiviti' 'e lava ke faka'aonga'i 'i he efiāfi fakafāmilī 'i 'apī. 'Oku 'oatu heni ha fakakaukau 'e ua.

"Kau Faifekau Ta'o Mā Siainē," peesi 54: Fakakaukau ke ta'o 'e homou fāmili ha mā siaine (pe ha me'atokoni 'oku sa'i'a ai 'a e fāmili) pea tufa ia ki ha kakai 'oku ongo'i 'e homou fāmili 'oku totonu ke vahevahe ki ai e ongoongolelé. Te ke lava 'o vahevahe e pōpōaki tatau 'a e ongo faifekau ki he ta'o keke siainē, 'o fakahoko ha fakaafe ki ha 'ekitiviti' 'a e Siasi, pe 'ave ha kaati-tufa.

"'E Fakamālohia Hoku Fāmili 'e he Ngaahi 'Ekitiviti Fakatupulaki," peesi 74: Fakakaukau ke fakahoko ha efiāfi fakafāmilī he 'ahō ni 'o fakatatau ki he "fili 'a e fāna'u." 'E lava ke fili 'e he fāna'u e ngaahi 'ekitiviti, ngaahi lēsoni, mo e ngaahi tefito 'oku mahu'inga taha kiate kinautolū pea nau taufetongi hono tatakī. Poupou'i 'a e tamasii' takitaha ke ne fakakaukau ki he ngaahi fie ma'u 'a e kau mēmipa kehe 'o e fāmili 'i he taimi 'oku fili ai e ngaahi 'ekitiviti mo e ngaahi lēsoni.

'I HO'O LEA FAKAFONUĀ

'Oku ma'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENĪ

'Oku fakafongā 'i he ngaahi mata'ifikā 'a e 'uluaki peesi 'o e fakamatalā.

'Amanaki lelei, 12, 14

Fa'a kātaki, 4, 11

Fakalelei, 48

Fakatomalā, 48

Fakatupulaki, 74

Fakaulū, 14, 22, 28, 40

Fāmili, 12, 14, 38, 53, 58,

62, 68, 74

Kaungāme'ā, 52, 76

Kau paioniā, 22

Lakanga fakataula'eiki,

34, 39, 68

Laumālie Mā'oni'oni, 56,

60, 67

Lea 'o e Potó, 18

Lotú, 46, 67

Notula faka-'Otuā, 70

Ngaahi faingata'ā, 11,

12, 14

Ngaahi Fuakavā, 34

Ngāue, 4

Ngāue fakafaifekau, 22,

28, 41, 53, 54, 56

Nofomali, 12, 46, 62

Ponokalafi, 48

Sisū Kalaisi, 7, 48

Talangofuā, 18

Tāpuaki fakapētelikié, 12

Tau'atāina ke Fili, 42

Tui, 12, 14, 18, 60, 65, 80

**Fai 'e Palesiteni
Dieter F. Uchtdorf**

Tokoni Ua 'i he Kau
PalesitenisĪ 'Uluakí

Ututa'u, 'A E 'OTUÁ

Na'e ngāue ha fefine ko Kalēsita 'i ha ki'i kautaha fakatau tenga 'i 'akau. Na'á ne sai'ia 'aupito he'ene ngāué. Ko ha me'a fakaofu ia e lava ke liliu 'a e tenga 'i 'akau kotoa pē na'á ne fakatau atu ki ha me'a mātu-'aki fakaofu ko ha fo'i kāloti, kāpisi, pe ko ha fu'u 'oke.

Na'e manako 'a Kalēsita he ngāue he'ene komipiutá 'o fakahū e ngaahi 'otá mo tali e ngaahi fehu'í. Ka na'e 'i ai ha 'aho 'e taha na'á ne ma'u ai ha lāunga pea na'e puputu'u ai.

Na'e pehē 'e he kasitomaá, "Oku 'ikai tupu e tenga 'i 'akaú ia. Ne u fakatau mai ia he māhina 'e ua kuohilí ka 'oku hala 'atā pē."

Na'e fehu'i ange 'e Kalēsita, "Ne ke tō nai ia 'i ha kelekele lelei pea fu'ifu'í 'aki ha vai fe'unga mo ha la'ala'á?"

Na'e tali ange leva 'e he kasitomaá, "Ikai, ka ne u fai pē 'eku tafa'akí. Na'á ku fakatau mai e tenga 'i 'akaú. Ko hono mo'oní ne 'osi *fakapapau* 'i mai 'e tupu."

"Ka na'e 'ikai koā te ke tō ia 'e koe?"

"Oiaué 'ikai. 'E 'ulí ai hoku nimá ia 'o'oku."

Na'e fakakaukau 'a Kalēsita ki he me'á ni peá ne fakapapau 'i kuo pau ke fa'u ha tohi fakahinohino ki he tō 'akaú. Na'á ne fakapapau 'i ko e fakahinohino 'uluakí 'e pehē: "Kuo pau ke ke muimui ki he fakahinohino tō 'akaú kae tupu. He 'ikai ke ke hili pē ia he funga laupapá peá ke 'amanaki 'e tupu."

Na'e 'ikai fuoloa mei ai kuo toe 'i ai ha lāunga 'e taha na'á ne puputu'u ai.

Na'e pehē 'e he kasitomaá ko iá, "Oku 'ikai tupu e tenga 'i 'akaú ia."

Na'e fehu'i ange 'e Kalēsita, "Na'á ke tō nai ia 'i ha kelekele lelei? Na'e 'oange nai ha vai mo ha la'ala'á fe'unga ki ai?"

Na'e vivili mai pē kasitomaá, "Io, na'á ku fai kotoa ia— 'o hangē tofu pē ko 'ene 'asi he kofukofú. Ka 'oku 'ikai pē ke tupu ia."

"Na'e hoko nai ha fa'ahinga me'a? Ne tā huli hake nai?"

Na'e tali ange 'e he kasitomaá, "Hala ke hoko ha me'a. Na'á ku tō ia 'o fakatatau mo e fakahinohinó. Na'á ku 'amanaki te u kai temata he houa kai efiáfí. Ka ko 'eni 'oku ou fu'u lotomamahi 'aupito."

Na'e pehē atu leva 'e Kalēsita, "Oleva angé. Ko ho'o 'uhingá ne ke toki tō pē tenga 'i 'akaú he 'ahó ni?"

Ne tali mai 'e he kasitomaá, "Tuku angé mo e ngali-vale. Na'á ku tō ia he uike 'e taha kuohilí. Na'e 'ikai ke u 'amanaki te u sio ki ha fo'i temata he 'uluakí 'ahó ka na'á ku tatali pē. Te u tala atu pē talu mei ai mo e lahi 'aupito hono fu'ifu'í mo 'eku tatalí 'o a'u ki he taimí ni."

Na'e 'ilo'í 'e Kalēsita kuo pau ke ne toe tēnaki atu ha fakahinohino 'e taha: "Oku tupu 'a e tenga 'i 'akaú ni 'o fakatatau mo e lao 'o e paiolosíá. Kapau te ke tō 'a e tenga 'i 'akaú 'i he pongipongí pea 'amanaki ke kai temata pē he ngata'anga 'o e uike ko iá, te ke lotomamahi. Kuo pau ke ke fa'a kātaki 'o tatali ki he ngāue mai 'a natulá."

Na'e lele lelei kotoa tukukehe ha fo'i lāunga 'e taha ne ma'u 'e Kalēsita.

"Oku ou loto mamahi 'aupito 'i ho'o tenga 'i 'akaú," ko e fakamatala ia 'a e kasitomaá. "Na'á ku tō ia 'o fakatatau ki hono fakahinohinó. Na'á ku fu'ifu'í ma'u pē, fakapapau 'i 'oku ma'u ha la'á fe'unga, pea tatali ai kae 'oua kuo fua mai."

Na'e pehē ange 'a Kalēsita, "Ngali na'e tonu kotoa e ngāue na'á ke faí."

Na'e tali ange 'e he kasitomaá, "Oku sai pē ia, ka na'e tupu hake ia ko e sukini!"

Pehē ange leva 'e Kalēsita, "Ka 'oku 'asi he'eku lekōtí ko e tenga 'i 'akau ia na'á ke 'otá."

"Ka 'oku 'ikai ke u fie ma'u sukini; 'oku ou fie ma'u hina au!"

"Oku 'ikai ke mahino ho'o fakamatalá."

“Na’á ku tō ‘a e tenga’i ‘akaú’i he’eku ngoue hiná—‘a e kelekele tatau pe na’e fua ai e hiná he ta’u kuo’osí. Na’á ku vikia e ngoué he ‘aho kotoa pē, ‘o pehē ange ko e ngaahi fo’i hina faka’ofo’ofa te ne fua mai ‘akí. Ka na’e ‘ikai fua mai ko e ngaahi fo’i hina lanu moli, fuopotopoto mo fuo lalahi, ka na’e fua mai ia ko e ngaahi fo’i sūkini lōloa lanu mata. ‘O fua lahi ‘aupito!”

Na’e ‘ilo ‘e Kalēsita he taimi ko iá na’e ‘ikai ke fe’unga ‘a e tohi fakahinohinó pea na’e fie ma’u ke fakakau atu ha tefito’i mo’oni: “Ko e tenga’i ‘akau te ke toó mo e taimi te ke tō aí ‘e makatu’unga mei ai e ututa’ú.”

Ko e Fono ‘o e Ututa’ú

Na’e ako’i ‘e he ‘Aposetolo ko Paulá ‘a e ututa’u ‘a e ‘Otuá:

‘Oua na’a kākāa’i ‘a kimoutolu; ‘oku ‘ikai fa’a kākāa’i ‘a e ‘Otuá: he ko ia ‘oku tūtūu’i ‘e he tangatá, ko ia te ne utú foki.

He ko ia ‘oku tūtūu’i ki hono kakanó, te ne utu ‘i he kakanó ‘a e ‘auha; ka ko ia ‘oku tūtūu’i ‘i he Lau-malié, te ne utu ‘i he Laumālié ‘a e mo’ui ta’engatá.

Pea ke ‘oua na’a tau fiu ‘i he fai lelé: he te tau utu ‘i hono fa’ahita’u totonú, ‘o kapau ‘e ‘ikai te tau vaivai.” (Kalētia 6:7–9.)

Kimú’i ni mai, kuo ‘omi ‘e he ‘Eikí ha poto mo ha ‘ilo ‘oku toe lahi angé ki he ngaahi fono ta’e-fa’aliua ko ‘ení:

“‘Oku ‘i ai ha fono na’e tu’utu’uni pau ‘i he langí kimu’a ‘i he te’eki ai

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO ‘ENÍ

Alea’i mo kinautolu ‘okú ke ‘a’ahi ki aí ‘a e founga ‘oku faka’aonga’i ai ‘a ‘e fono ‘o e ututa’u ‘a e ‘Otuá ki he ngaahi vā fetu’utakí, uluí mo e fakamo’oní, pe ngāue ma’u’anga mo’uí mo e ngaahi taumu’a fakaakó. Te ke lava ke lau mo fakakaukau ki he folofola ‘oku fekau’aki mo e fonó ni, hangē ko e Lea Fakatātā 11:18; 2 Kolinitō 9:6; mo ‘Alamā 32. Poupou’i kinautolu ke nau toe vakai’i ‘a e ngaahi taumu’a kimu’á pea fokotu’u ha ngaahi taumu’a fo’ou ke ma’u ai ‘a e ngaahi ola ‘o e mā’oni’oni. Tokoni ke nau fa’u ha palani ke ngāue ma’u pē ke a’usia ‘enau ngaahi taumu’a ki ha vaha’ataimi lōloá.

ke 'ai 'a e ngaahi tu'unga 'o e māmaní, 'a ia 'oku makatu'unga ki ai 'a e ngaahi tāpuaki kotoa pē—

“Pea 'o ka tau ka ma'u ha tāpuaki mei he 'Otuá, 'oku tupunga ia 'i he talangofua ki he fono 'a ia 'oku makatu'unga ia ki ai” (T&F 130:20–21).

Ko e me'a te tau toó, te tau utu ia.

'Oku nāunau'ia ta'e mafakakaukaua 'a e ututa'u 'a e 'Otuá. Kiate kinautolu 'oku nau 'a'apa kiate Iá, 'oku hoko mai 'Ene ngaahi tapuaki mahutafea 'o e fua lahí, kuo fa' o lolo hifo, 'o lulu fakataha, pea fonu mahuohua . . . he koe fuofua ko ia te mou fua 'akí, 'e toe fua 'aki ia kiate kimoutolu” (Luke 6:38).

Hangē pe ko hono fie ma'u 'e he ngaahi tenga'i 'akau 'o e māmaní 'a e ngāue mo e fa'a kātakí, 'oku pehē foki mo e ngaahi tāpuaki lahi 'o e langí. He 'ikai lava ke tau tuku 'etau tui fakalotú 'i ha funga laupapa pea 'amanaki atu ki ha ututa'u 'o ha ngaahi tāpuaki fakalaumālie. Ka kapau te tau tō mo tauhi e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongo-ongolelei 'i he mo'ui faka'aho hotau fāmílí, 'oku 'i ai ha faingamālie mā'olunga 'e tupu hake 'etau fānaú ke ma'u ha fua fakalaumālie 'oku mahu'inga fau kiate kinautolu pea mo e ngaahi to'u tangata 'i he kaha'ú.

Ko e ngaahi tali lotu 'a e 'Otuá 'oku 'ikai hoko vave ma'u pē—taimi 'e ní'ihí 'oku 'ikai pē hā mai 'e hoko—ka 'oku 'afio'i 'e he 'Otuá 'a e me'a 'oku lelei tahá ma'a 'Ene fānaú. Ko e mo'oni, 'e 'i ai ha 'aho 'e toki mahino lelei ange kiate kitautolu; pea 'i he 'aho ko iá te tau 'ilo'i e lelei mo e anga'ofa 'a e langí.

Ka 'i he taimi ní, ko 'etau taumu'á mo e fiefia lahí ke 'a'eva 'i he hala 'o hotau 'Eiki mo e Fakamo'uí pea mo'ui 'aki 'a e mo'ui lelei mo ma'a koe'uhí ke lava ke 'atautolu 'a e ututa'u ma'ongo'onga 'o e ngaahi tāpuaki mahu'inga 'a e 'Otuá kuo tala'ofa maí.

Ko ia te tau tūtū'í, te tau utu ia.

Ko e fono ia 'o e langí.

Ko e fono ia 'o e ututa'u 'a e

'Otuá. ■

Palani Ho'o Ututa'ú

Ko e fono 'o e ututa'u 'a e 'Otuá 'oku pehē kapau 'oku tau fie ma'u ha me'a 'amui ange, kuo pau ke tau ngāue'i ia he taimi ni. Kapau 'oku tau fie ma'u ke tō ha ngoue, 'oku fie ma'u ke tō 'a e ngaahi tenga'i 'akau, fu'ifu'i, tauhi ke ma'ala'ala. Kapau he 'ikai ke tau fai 'eni, he 'ikai ha ututa'u 'amui!

'Oku hā atu 'i he ngoue ko 'ení ha ngaahi “fua” 'oku lelei te ke loto ke ma'u 'i ho'o mo'uí. 'I he ngaahi laine 'oku hā atu 'i laló, hiki ha ngaahi ngāue te ke lava 'o fai ke tokoni'i koe he māhina ni ke ma'u e ngaahi tāpuaki ko 'ení.

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'eni pea fekumi ke 'ilo'i e me'a ke vahevahé. 'E fakatupulaki fefē ho'o tui ki he Fakamo'u'i mo faitāpuekina 'a kinautolu 'okū ke tokanga'i 'i ho'o faiaiko 'a'ahi ki ai 'e he mahino 'okū ke ma'u ki He'ene mo'u'i mo fatongiá? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, vakai ki he reliefsociety.lds.org.

Ko e Misiona Fakalangi 'o Sīsū Kalaisí: Mīsaia

Ko e konga 'eni 'o ha ngaahi Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahi 'oku fakatefito 'i he ngaahi tafa'aki 'o e misiona 'a e Fakamo'u'i.

'Oku ako 'i 'e he folofolá 'e lava ke tau nofo 'i he 'ao 'o e 'Otua "i he ngaahi ngāue mā'oni'oni, mo e 'alo'ofa, mo e manava'ofa 'a e Mīsaia Mā'oni'oni" (2 Nifai 2:8). Ko e *Mīsaia* ko "ha lea faka-'Alamaki mo faka-Hepelū 'oku 'uhinga 'ko e tokotaha kuo pani? . . . 'i he Fuakava Fo'ou 'oku ui 'a Sīsū ko e Kalaisí, 'a ia ko e lea faka-Kalisi tatau 'o e *Mīsaia*. 'Oku 'uhinga ia ki he Palōfita, Taula'eiki, Tu'i, mo e Fakamo'u'i kuo pani."¹

Na'e fakamo'oni 'a 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apo-setolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē: "Oku ou 'ilo ko [Sīsū Kalaisí] ko e Tokotaha Mā'oni'oni Ia 'o 'Isilelí, 'a ia ko e Mīsaia 'a ia 'e ha'ele mai 'i ha 'aho 'i he nāunau'ia kakato, ke pule 'i he māmaní ko e 'Eiki 'o e ngaahi 'eiki mo e Tu'i 'o e ngaahi tu'i. 'Oku ou 'ilo 'oku 'ikai ha toe huafa kehe 'i he lalo langí 'e lava ke fakamo'u'i ai ha tangata [pe fefine]."²

Na'e pehē 'e Palesiteni Tieta F. 'Ukitofa, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, "Ko [Sīsū Kalaisí] 'a e Fakamo'u'i mo e Huhu'i 'o e māmaní. "Ko Ia 'a e Mīsaia ne tala'ofa maí. Na'e haohaoa 'Ene mo'u'i na'á Ne fakalelei ma'a 'etau ngaahi angahalá. Te Ne nofo ma'u pē 'i hotau tafa'akí. Te Ne kau 'i he'etau ngaahi faingata'á. Ko Ia hotau 'amanaki lelei'angá; ko Ia 'a hotau fakamo'u'i; ko Ia 'a e halá"³

Ngaahi Potufolofola Kehé

Sione 1:38–41; 4:25–26, 40–42; 2 Nifai 6:13; 25:16–17

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, "Mīsaia"; scriptures.lds.org.
2. Jeffrey R. Holland, "Ko e 'Otua Mo'oni Pē Tahá mo Sīsū Kalaisi 'a Ia Na'á Ne Fekau," *Liahona*, Nōvema 2007, 40–42.
3. Dieter F. Uchtdorf, "Ko e Hala 'o e Ākongá," *Liahona*, Mē 2009, 78.

Tuí, Fāmili, Tokoni

Mei he Folofolá

Kuo fakamo'oni 'a e kau ākonga fefine 'a Kalaisi ki Hono fatongia ko e Mīsaia. Ko Mele Makitaliné ko ha ākonga ia 'a Sīsū Kalaisi. Ko ia na'á ne fuofua 'ilo'i, "kuo 'ave 'a e maká mei he fonualotó" 'i he pongipongi 'o e Toetu'u 'a Kalaisi. Na'á ne "tu'u tangi pē . . . 'i tu'a fonualoto" hili 'ene 'ilo'i na'e 'ikai ke 'i he fonualotó Hono sinó.

Pea "tafoki ia ki mui pea mamata ia kia Sīsū 'oku tu'u mai, ka na'e 'ikai te ne 'ilo ko Sīsū ia.

"Pea lea 'a Sīsū kiate ia, Fefine, ko e ha 'okú ke tangi ai? ko hai 'okú ke kumi? Peá ne mahalo ko e tauhi ngoué ia, peá ne pehē ki ai, 'Eiki, kapau kuó ke 'ave ia mei heni, tala mai kiate au pe kuó ke tuku ki fē ia, pea te u 'ave ia.

"Pea pehē ange 'e Sīsū kiate ia, Mele. Peá ne tafoki mai, 'o pehē kiate ia, Laponai; ko hono 'uhingá, 'Eiki." Na'e faka-tokanga'i 'e Mele 'oku 'ikai ko e tangata tauhi ngoué ka ko Sīsū Kalaisi, ko e Mīsaia. (Vakai, Sione 20:1–17.)

Fakakaukau ki he Me'á ni

Ko e hā 'oku mahu'inga ai ke mahino 'a e fatongia 'o e Fakamo'u'i ko e Mīsaia?

KI'I TOHI FAKAMATALA 'O E KONIFELENISI 'O 'EPELELI 2014

“*Ilonga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pē ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē*” (T&F 1:38).

'I ho'o toe vakai'i ko ia 'a e konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2014, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsi ni (mo e ngaahi Tohi Fakamatala Konifelenisi 'i he ngaahi pulusinga he kaha'ú) ke tokoni atu ki ho'o akó mo hono faka'aonga'i 'a e ngaahi akonaki fakamuimitaha 'a e kau palōfitá mo e kau 'apostolo mo'uí mo e kau taki kehe 'o e Siasí.

NGAAHI ME'A MAHU'INGA FAKATOKĀTELINE

Fakamu'omu'a 'a e Fono 'a e 'Otuá

“Oku 'uhinga mo'oni 'a e fo'i lea *tui fakalotú* . . . 'ke toe ha'i' ki he 'Otuá. Mahalo te tau fehu'i loto pē pe 'oku ha'i ma'u nai kitautolu ki he 'Otuá kae lava 'o hā 'etau tuí, pe 'oku fakama'u kitautolu ia ki ha me'a kehe. . . . 'Oku fakamu'omu'a 'e ha tokolahi ha ngaahi me'a kehe kae 'ikai ko e 'Otuá. . . . Kuo pau ke hoko ma'u ai pē fono 'a e 'Otuá ko 'etau tu'unga mo'uí. 'I he 'etau ngāue ki he ngaahi palopalema faingata'á, 'oku totonu ke tau tomu'a fekumi ki he fakahinohino 'a e 'Otuá. . . .

“E lava 'e he fakatauele ke manakoā 'o fakamu'omu'a 'a e fakakaukau 'a e kakaí 'i he folofola 'a e 'Otuá. . . . Tatau ai pē kapau “oku fai ia 'e he taha kotoa' 'oku 'ikai teitei tonu ai 'a e halá ia. . . . 'Oku ou fakatauange te ke no'o fakama'u koe ki he 'Otuá, pea ke toka 'Ene ngaahi mo'oni ta'engata' 'i ho lotó 'o ta'engata.”

'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá,” Tuku Ke Hā Ho'omou Tuí, Liahona, Mē 2014, 29, 30, 31.

Ma'u ha ngaahi fakakaukau ki hano fakafuofua'i e ngaahi me'a mahu'inga kiate koé 'i he [lds.org/go/priorities814](https://www.lds.org/go/priorities814).

KO HA TALA'OFA FAKAEPALŌFITA

'Amanaki leleí

“Oku ou fokotu'u atu ke ke fakatou ngāue'aki 'a e tu'unga lōloá mo e nounou 'i ho'o feinga ke foaki 'a e tukufakaholo 'o e 'amanaki leleí ki ho'o fāmilí. . . . 'Oku 'i ai ha ngaahi me'a te ke lava 'o mu'aki fakahoko, 'i he taimi 'oku ke iiki ai kinautolu 'okú ke 'ofa aí. Manatu'i, 'oku faingofua mo lelei ange 'a e lotu fakafāmilí, ako folofola fakafāmilí, mo e fai 'o 'etau fakamo'oni 'i he houlotu sākalameniti he kei iiki 'a e fānaú. . . . Ka hili 'etau fai e me'a kotoa 'oku tau lavá 'i he tui, 'e fakatonuhia'i leva 'e he 'Eikí 'a 'etau faka'amu ki ha ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga ange ma'a hotau ngaahi fāmilí 'o laka ange 'i ha me'a 'oku tau mafakakaukaua.

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, “Ko Ha Tuku-fakaholo Mahu'inga 'o e 'Amanaki Leleí”, Liahona, Mē 2014, 22.

Kumi ha ngaahi founga ke tuku ha tukufakaholo ki ho fāmilí 'i he [lds.org/go/legacy814](https://www.lds.org/go/legacy814).

'ALU 'O FAI IA

Na'e kole mai 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ke tau "tuku ha kī'i taimi ke tau lau ai e ngaahi pōpoaki 'o e konifelenisi 'i he taimi 'e . . . paaki atu ai 'i he makasini *Ensign* mo e *Liahona* he 'oku taau ke vakai'i mo ako fakalelei ia."

Mei he "Kae 'Oua ke Tau Toe Fakataha Mai," *Liahona*, Mē 2014, 115.

FAKAFONU 'A E KONGA 'ATAÁ

1. "'Oku 'i he _____ 'a e mālohi ke malu'i 'a e fāmili 'i hono fakataha'i mo e lotú." Vakai, [lds.org/go/reeves814](https://www.lds.org/go/reeves814) pe Linda S. Reeves, "Malu'i mei he Pono-kalafi—ko ha 'Api 'Oku Fakatefito 'ia Kalaisi," 15.
2. " Ko e 'iló . . . 'oku ma'u pē 'i he _____ fakatāutahá mo e _____." Vakai, [lds.org/go/packer814](https://www.lds.org/go/packer814) pe ko e Palesiteni Poiti K. Peekā, "Ko e Fakamo'oni", 95.
3. "'Oku 'ikai ke 'fakamafasia 'a e ongoongolelé; 'okú ne _____.' 'Okú ne tokoni'i kitautolu." Vakai, [lds.org/go/stevens814](https://www.lds.org/go/stevens814) pe Jean A. Stevens, "'Oua 'e Manavahē, He 'Oku Ou 'ate Koe," 81.
4. "Ko e talangofuá . . . ko ha fili 'i he vaha'a 'o _____ poto mo e tokaima'ananga 'a e 'Otuá." Ma'u 'i he [lds.org/go/perry814](https://www.lds.org/go/perry814) pe vakai, 'Eletā L. Tom Perry, "Talangofua 'o Fakafou 'i He'etau Faivelengá," 100.

Ngaahi taiti: 1. Ko e Tohi 'a Molo-
-ngaahi taiti: 2. lotú, fakalauiau lotó;
3. ongo kapakau; 4. 'etau 'ilo 'oku
fakangatangata mo e mālohi

'OMI HA ME'A 'OKU FAITATAU

'Ofá

Ko e ni'ihī 'o e ngaahi kaveinga mahu'inga tahá 'oku lea ki ai ha kau lea tokolahi 'i he konifelenisi lahi. Ko e lea 'eni 'a ha toko tolu fekau'aki mo e 'ofá:

- Ki he to'u tupú: "Ai ke mou loto lahi. 'E lava 'e he 'ofa faka-Kalaisi 'oku tafe mei he mā'oni'oni mo'oni 'o liliu 'a e māmaní."—'Eletā Jeffrey R. Holland, "Ko e Mahu'inga—mo e Tāpuaki—'o e Tu'unga Faka-ākongá." 6.
- Ki he hou'eiki fafiné: "I he 'etau sio 'o fakalaka atu 'i he ta'u motu'á, anga fakafonuá mo e ngaahi tukungá . . . , 'e fakafonu ai kitautolu 'aki e 'ofa haohaoa 'a Kalaisi."—Bonnie L. Oscarson, "Feohi Fakatokouá: 'Oku Tau Fie ma'u Mo'oni e Ni'ihī Kehé." 121.
- Ki he hou'eiki tangatá: "Kuo. . . tukupā 'a kitautolu ke tau hoko ko ha kakai 'oku 'ofa 'i he 'Otuá mo hotau kaungá'apí pea loto fiemalie ke faka-fōtunga 'i 'a e 'ofa ko iá 'i he lea mo e ngāue. Ko e uho ia 'o hotau tu'unga ko e kau ākongā 'a Sīsū Kalaisi."—Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, "'Okú Ke Mohe Nai Lolotonga Hono Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelé?" 61.

Ako 'o kau ki he lea ne fai 'e Palesiteni Monisoni mo e ni'ihī kehé fekau'aki mo hono fakahaai 'e 'ofá ki he taha kotoa pē 'i he [lds.org/go/love814](https://www.lds.org/go/love814).

Ko e Lakanga Fakataula'eikí

Na'e pehē 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposestolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'i he'ene lea, "Ko e Ngaahi Kī mo e Mafai 'o e Lakanga Fakataula'eikí". "Oku tāpuaki'i kotoa kitautolu, 'e he mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eikí." "Oku tataki 'e he ngaahi kī 'o e Lakanga Fakataula'eikí 'a e hou'eiki fafiné mo e hou'eiki tangatá foki, pea 'oku kaurangatonu e ngaahi ouau mo e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí ki he hou'eiki fafiné mo e hou'eiki tangatá foki." Koe'uhí 'oku tau fie ma'u ke mahino lelei ange 'a e lakanga fakataula'eikí, na'e fakamahino 'i 'e 'Eletā 'Oakesi 'a e ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga 'i he'ene lea he konifelenisí fekau'aki mo e mālohi, ngaahi kī, mo e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí. 'E lava ke tokoni 'a e ngaahi fehu'i ko 'ení ki ho'o ako 'ene pōpoakí.

Ko e ngaahi fehu'i ke fakakaukau'i:

- Ko e hā e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí, pea ko e hā hono 'uhinga 'oku fie ma'u ai kinautolú?

- Ko e hā e fekau'aki 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí mo e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí?
- 'Oku fakangatangata koá 'a e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí ki he tu'unga tangata pe fefine?

Ko e hā hono 'uhinga e me'á ni kiate aú:

- Ko e hā e mafai 'oku foaki mai kiate au 'i he taimi 'oku ou ma'u ai 'a e ngāue pe uiui'i mei he taha 'okú ne ma'u 'a e kī 'o e lakanga fakataula'eikí?
- Ko e hā e ngaahi fatongia 'oku ou ma'u 'i hoku fatongia lolotonga pe ko e uiui'i 'oku fie ma'u ke u fakahoko?
- Ko e hā te u lava 'o ako fekau'aki mo e 'ofa 'a e 'Otuá kiate au mei he lea ko 'ení, pea mo e founga te u vahevahe ai ia mo ha taha 'oku 'i ai ha'ane ngaahi fehu'i?

'E lava ke ke ako 'a e lea ko 'ení 'i he [lds.org/go/oaks814](https://www.lds.org/go/oaks814).

NGAAHI TALI MA'AU

'Oku 'omi 'i he konifelenisi takitaha 'e he kau palōfitá mo e kau 'apostoló 'a e ngaahi tali fakalaumālie ki he ngaahi fehu'i 'e lava ke ma'u 'a e kāingalotu 'o e Siasí. Faka'aonga'i ho'o makasini 'o Mē 2014 pe vakai ki he conference.lds.org ke ma'u ha tali ki he ngaahi fehu'i ko 'ení:

- 'Oku fakalelei'i fēfē 'e he Toetu'ú 'a e ngaahi fehu'i fekau'aki mo hono 'ilo'i pe ko hai mo'oni koá 'a Sisū Kalaisi 'o Nāsaletí? Ma'u 'i he [lds.org/go/dtc814](https://www.lds.org/go/dtc814) pe vakai, D. Todd Christofferson, "Ko e Toetu'ú 'a Sisū Kalaisi," 111.
- Ko e hā 'a e fekau'aki 'a e talangofuá mo e tau'atāina ke filí? Ma'u 'i he [lds.org/go/hales814](https://www.lds.org/go/hales814) pe vakai ki he Robert D. Hales, "Kapau 'Oku Mou 'Ofa 'late Au, Fai 'Eku Ngaahi Fekaú," 35.
- Ko e hā e ngaahi tāpuaki 'oku tau ma'u 'i he'etau fakahoko mo tauhi 'a e ngaahi fuakava toputapú? Ma'u 'i he [lds.org/go/wixom814](https://www.lds.org/go/wixom814) pe vakai ki he Rosemary M. Wixom, "'Oku Malu'i, Teuteu'i mo Fakamālohia Kitautolu He'etau Tauhi e Ngaahi Fuakavá." 116.

SIOPE

“Oku ‘ikai te u ‘ilo ha me’a ‘e fie ma’u lahi ange ‘e he kāingalotu ‘o e Siasí ‘o toe lahi ange ‘i he fie ma’u ke nau tui faivelenga mo kītaki ‘o hangē ko Silope.”¹ —Eletā Joseph B. Wirthlin (1917–2008) ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uā.

Na’e ‘iloa au ko ha tangata ‘oku manavahē ‘Otua mo afe mei he kovi.² Na’e tāpuekina au ‘e he ‘Eikí ‘aki ha ngaahi foha ‘e toko fitu mo e ngaahi ‘ofefine ‘e toko tolu, pea na’ā Ne foaki kiate au ‘a e koloa lahi, kau ai ‘a e “sipi ‘e fituafe, mo e kāmeli ‘e toluafe, mo e taulua fanga pulu ‘e nimangeau, mo e ‘asi fefine ‘e nima ngeau mo e fu’u ‘api tokolahi ‘aupito.”³

Na’e tui ‘a Sētane ‘e tuku ‘eku angatonú pea u lea kovi ki he ‘Eikí ‘o kapau he ‘ikai ke u toe tu’umālie fakatu’asino. Na’e faka’atā ‘e he ‘Eikí ‘a Sētane ke ne ‘ahi’ahi’i au ka na’e ‘ikai fakangofua ke ne faka’auha fakatu’asino au. Na’e fakatupu ‘e Sētane ke kaiha’asi ‘eku fanga monumanú pe faka’auha kinautolu pea ne ‘omi ‘a e matangi mālohi ne holo ai hoku falé ‘o mate ai ‘eku fānau ‘e toko hongofulú. Na’e ‘ikai te u lea kovi ki he ‘Eikí ka na’ā ku “haehae [hoku] pulupulú, ‘o fakatekefua [hoku ‘ulú,] pea fakafo’o-hifo ki he kelekelé, ‘o hū” ki he ‘Eikí.⁴

‘I he mamata ‘a Sētane na’e ‘ikai ke u lea kovi ki he ‘Otuá, na’ā ne loto ke ‘ahi’ahi’i fakatu’asino au. Na’e faka’atā ‘e he ‘Eikí ‘a Sētane ke ne fai ‘eni ka he ‘ikai lava ke ne to’o ‘eku mo’uí. Na’e fakamamahi’i au ‘e Sētane ‘aki ha “ngaahi hangatāmaki mamahi, ‘o fai mei [hoku] ‘aofi va’é ‘o a’u ki [hoku] tumu’aki.”⁵ Neongo ia, na’ā ku tauhi ‘eku angatonú, pea u fakafisi mei he lea kovi ki he ‘Eikí. Na’e tangi ‘a hoku ngaahi kaungāme’á mo au.

Na’e talamai ‘e hoku ngaahi kaungāme’á na’e tupu hoku mamahi mei he’eku ngaahi angahalá pea kuo pau ke u fakatomala, ka na’ā ku ‘ilo’i ko ha tangata angatonu au.⁶ Na’e fekau’i kimui ange ‘e he ‘Eikí ‘a hoku ngaahi kaungāme’á ke nau fakatomala. Na’e fakahā kiate kinautolu ke nau fai ha feilaulau tutu, pea ke u hūfia kinautolu.⁷

Hili e ‘afio ‘a e ‘Eikí ki he’eku faivelengá, na’ā Ne fakangata ‘eku ngaahi faingata’a’iá, mo Ne tāpuekina au ke “liunga

ua hake ‘i he me’a [na’ā ku] ma’u ‘i mu’á.”⁸ Na’ā ku ma’u leva ha “sipi ‘e taha mano ma fā afe, mo e kāmeli ‘e ono afe, mo e fanga pulu taulua ‘e taha afe, mo e ‘asi fefine ‘e taha afe,” pea mo e ngaahi foha ‘e toko fitu mo e ngaahi ‘ofefine ‘e toko tolu.⁹ Na’e tāpuekina lahi au ‘e he ‘Eikí ‘i he’eku tuí mo e fa’a kātaki.

Kuó u mamata ki he to’ukupu ‘o e ‘Eikí ‘i he’eku mo’uí, ‘i he’eku ngaahi faingata’a’iá pea mo ‘eku tu’umālie fakatou’osi. ‘Oku ou fakamo’oni loto-to’a: “Oku ou ‘ilo ‘oku mo’uí ‘a hoku Huhu’í, pea ‘e tu’u ia ‘i māmani ‘i he ‘aho fakamuí: Pea ka ‘osi hoku kilí pea maumau hoku sinó, ka te u mamata ‘i hoku kakanó ki he ‘Otuá.”¹⁰ ■

Neongo na’e ‘ikai ko ha palōfita ‘a Silope, ka ko ‘ene mo’uí, fakamo’oni, mo e fa’a kātaki lolotonga e ngaahi faingata’á ‘e lava ke hoko ia ko ha fa’i-fa’itaki’anga fakalaumālie kiate kitautolu.

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Joseph B. Wirthlin, “Never Give Up,” *Ensign*, Nov. 1987, 8.
2. Vakai, Siope 1:1.
3. Vakai, Siope 1:2–3.
4. Vakai, Siope 1:7–22.
5. Siope 2: 7.
6. Vakai, Siope 22–27.
7. Vakai, Siope 42:7–9.
8. Siope 42:10.
9. Vakai, Siope 42:12–13.
10. Siope 19:25–26.

KO E TALA'OFA 'O 'ETAU TOE FAKATAHA HE KAHA'Ú

Fai 'e Jarolyn Ballard Stout

'I he taimi ne 'ilo ai 'oku kanisā hoku husepānití, ne u ongo'i kuo mole e me'a kotoa.

'Oku 'i ai ha fānau 'e toko valu ke tauhi, pea te u tokanga'i toko taha fēfē kinautolu?

Ko ha pongipongi Sāpate 'ao'ao-fia ia pea ne u faka'osi'osi hono fufulu e 'ū peletí mei he ma'u me'a-tokoni pongipongí. Na'e sio 'eku ongo tamaiki iki tahá 'i ha fo'i vitiō fakalotu 'i he loki fakafāмили 'i he ve'e peitō pē. Ne hēhētu'u pē 'eku fakakaukāu mo e lo'imata'ia. Ne 'ikai lava ke to'o mei he'eku fakakaukāu e kanisā kuó ne 'ohofia homau 'apí. Ne fefa'uhi hoku husepānití mo e kanisāá 'i ha ta'u lahi, ka kuo mafola he taimí ni. Ne hangē kuo veiveiuá 'eku tuí. Ne femo'uekina hoku 'atamaí 'i he fakakaukau "kapau pē na'e"?

Ne fakafokifā e hū mai ki he'eku fakakaukāu e le'o fakanonga mei he fo'i vitiō fakalotú: "Fiemālie, peá ke nonga. . . .

"Ko e hā 'oku mou manavasi'i pehē aī? ko e hā 'oku 'ikai ai ha'amou tuí?" (Ma'ake 4:39–40).

Ne u lī e kongā tupenu fufulu ipú ka u sio ki he TV. Ko e fo'i vitiō ia ki hono fakanonga 'e he Fakamo'uí 'a e matangí. Ne hangē kuo folofola fakahangatonu mai pē 'a e Fakamo'uí Ia kiate aú. Ne lōmekina au 'e ha ongo'i māfana mo nonga. Ko ha fakamanatu ke u tu'u ma'u 'i he tui ne u ako lahi ki ai he ngaahi ta'u 'o e kanisāá. Ko ha tui ne poupou'i 'e he ngaahi lea mei hoku tāpuaki fakapēteliaké.

Ne ma'u hoku tāpuaki fakapēteliaké 'i hoku ta'u 15. Ne 'i ai ha fo'i

sētesi 'e taha na'e hangē 'okú ne fakamatala'i ha kongā 'o 'eku mali temipalé 'oku hoko ia he taimí ni ko ha tala'ofa ma'ongonga ma'aku. 'Oku lau ai ki ha tokotaha lakanga fakataula'eiki angatonu te u mali mo ia mo talamai te ne "tokoni'i koe, tataki koe mo poupou'i koe, 'o 'ikai ngata pē 'i ho'o kei finemuí kae hokohoko atu 'i he ngaahi ta'u kimuí."

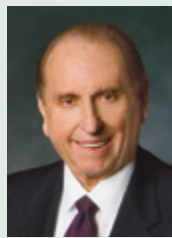
'I he'eku toutou lau hoku tāpuaki fakapēteliaké 'i he ngaahi ta'u 'o e fefa'uhi mo e kanisāá, na'e 'omi 'e he fo'i sētesi ko iá ha fu'u 'amanaki lelei kiate au. 'I he taimi kotoa pē, ne toe fakafa'ou 'eku tuí 'i he tala'ofa te ma toe fakataha 'i he kaha'ú. Ne u manatu'i e fakafiemālie lahi ne u ma'u mei he Laumālie he fuofua taimi ne 'ilo ai 'oku kanisā hoku husepānití. Ne u ako ma'uloto e kongā ko ia hoku tāpuaki fakapēteliaké, pea 'i he taimi ne fai ai

e sivi 'o 'ilo 'oku toe kovi ange e kanisāá, ne u manatu'i e tala'ofa ko iá.

Ne u ako ke tuku atu 'etau kavengá ki he Fakamo'uí, pea kuo pau ke hokohoko atu hono langa hake 'eku tuí, pea fakafepaki'i e manavasi'i 'oku fu'u lahi 'aki e tuí. Na'e fakamanatu mai 'e he fo'i vitiō 'o e pongipongi ko iá ke u falala ki he 'Eikí.

'I hono ma'u 'o e tuí 'oku ou malava ai ke tuku kia Sisū Kalaisi ke Ne fua 'eku kavengá. Hangē pe ko e 'ikai ke ongo'i 'e he kakai 'o 'Alamaá e ngaahi kavenga 'i honau umá he'enau nofo pōpulá (vakai, Mōsaia 24:14), 'oku pehē pē mo e fepaki hoku fāmilí mo e kanisāá. Kuo lava 'eni ke fehangahangai hoku fāmilí mo e kanisāá kae 'ikai ongo'i e mafasia 'oku malava ke ne 'omí.

'Oku kei hokohoko atu pē hono sivi hoku husepānití ke fakatoto'lo'i

AKO HA NGAHI LĒSONI FAKAMAMAHI

""Oku hoko mai e ngaahi faingata'á ki he'etau mo'uí, ko ha faingata'a na'e ta'e'amanekina pea 'ikai ke tau teitei fili. 'Oku 'ikai hao ha taha mei ai. Ko e taumu'a 'o e mo'uí fakamatelié ke ako mo tupulaki 'o hangē ko 'etau Tamai pea 'oku [tau] fa'a ako lahi taha he lolotonga e ngaahi taimi faingata'á, neongo e fakamamahi e ngaahi me'a te tau ako mei ai."

Palesitani Thomas S. Monson, "Ke 'late Kimoutolu 'a e 'Otuá Kae 'Oua ke Tau Toe Fakataha Mai," *Liahona*, Nōvema 2012, 111.

e ngaahi selo 'o e kanisaá pe ma'u ha ngaahi fo'i ngungu. 'Oku kei 'i ai homau ngaahi mo'ua he fakamole fakafaito'ó mo e ngaahi ha'aha'a 'o e faito'ó. 'Oku ou kei lotua he 'aho kotoa pē ke to'o atu e kanisaá mei hoku husepānití. 'Oku ou lotua ke ma mo'ui ke ma a'u 'o ta'u motu'a. 'Oku ou toe pehē pē foki ki he Tamai Hēvaní, "Fai pē Ho finangaló."

'Oku 'ikai ke u 'ilo pe 'e hoko mai 'afē 'a e "ngaahi ta'u kimui" 'oku lau ki ai hoku tāpuaki fakapēteliaké. 'Oku ou 'amanaki ko e ngaahi lea 'i hoku tāpuaki 'oku 'uhinga ia ki ha'aku 'alu mo hoku husepānití 'o ngāue fakafai-fekau he taimi 'e lalahi ai 'ema fānaú.

'Oku ou 'amanaki 'oku 'uhinga ia ki hano taki 'e hoku husepānití 'emau hōsī kae heka ai homa makapuná mo nau huki 'i hono fungá. Ka 'oku ou 'ilo ko e taimi pē 'e 'ave ai ia 'e he 'Otuá mei he māmaní, 'e fai pē ia 'i He'ene taimi pē 'A'aná.

'Oku 'ikai ke u toe hoha'a pe ko e fē e taimi 'e hoko ai e "ngaahi ta'u kimui." 'Oku 'ikai ke mahu'inga ia. 'Oku ou falala 'e fakahoko 'e he 'Eikí e tala'ofa ko ia 'i hoku tāpuaki fakapēteliaké. Kuó Ne tauhi kimautolu he ngaahi ta'u lahi ko 'ení, pea te Ne kei tauhi pe kimautolu 'i he kaha'ú. ■

'Oku nofo e tokotaha 'oku 'a'ana e talanoá 'i 'Iutā 'i USA.

Kapau 'oku te'eki ke ma'u ho tāpuaki fakapēteliaké, fakakaukau leva ke talanoa ki ho'o pīsopé pe palesiteni fakakoló ki hono ma'u iá. Kapau kuo ma'u ho tāpuaki fakapēteliaké, 'okú ke fa'a lau mo fakalaululoto nai ki ai? 'Okú ke tui nai ki he ngaahi tala'ofa 'a e 'Eikí?

'OKU TAU 'ILO 'A E FEITU'U 'OKÚ NE 'I AÍ

Fai 'e Hernando Basto

Ko e kaveinga 'o homau fāmili ta'engatá 'e fakatefito ma'u pe ia he 'Otuá.

I he 'asi mai 'a e fofonga 'o ha ongo talavou 'i he kongá 'i 'olunga 'o e matapā ki homau falé 'i Kolomupía na'a mau fakakaukau, 'okú na tu'u 'i ha fa'ahinga me'a ke na lava 'o sio mai he matapaá. Ka na'e 'ikai; na'a na tupu lōloa 'aupito pe kinaua ia! Na'e sio hake homa foha ta'u tolu ko Paula 'Isikeli, kiate kinaua mo fakafofofo. Hili ha ngaahi 'aho mei ai kuo nau kaungāme'a lelei.

Na'e fekumi homau fāmili—Luti, ko hoku uaifí; 'Elika; 'Iasika; mo ki'i 'Isikeli— ki he 'Eikí. Na'a mau 'osi mo'ui 'aki pē ha ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelé: mau lotu 'i he taimi ma'u me'atokoní, mau lotu faka-fāmili, pea mau fakahoko ha ngaahi 'ekitiviti fakafāmili. Na'e fakatefito 'emau mo'ui 'i he 'emau feohi faka-fāmili. Na'e fakapapau 'i 'e he ongo "āngelo lalahi ko 'ení," ko e ui ia 'e 'Esikuela 'a e ongo faifekau, 'a 'emau tō'onga mo'ui ki hono fakamālohia 'o e fāmili mo e tauhi ki he 'Otuá.

Na'e ako'i kimautilu 'e 'Eletā Fā mo Filini 'a e halá, 'aki hono faka'aonga 'i e folofolá. Kuo mau kolea ki he 'Eikí ha feitu'u ke mau hū ai kiate Ia. Na'e tali 'e he Tohi 'a Molomoná mo e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí, 'a e ngaahi fehu'i ne lauta'u hono alea'i 'i homau fāmili. Na'e fenāpasi lelei 'a e ngaahi talí, pea taimi si'i mei ai kuo mau hoko ko e kau mēmipa 'o e Siasí. Hili ha ta'u 'e taha mei ai, na'a mau fakahoko ha ngaahi fuakava pea sila'i fakataha kimautilu ko e fāmili ta'engata 'i he Temipale Pokoutā Kolomupía.

Na'á ma ongo'i fiefia 'i he 'ilo kuó ma kamata'i e fononga 'a 'ema fānaú 'i he hala 'o e ongoongolelé. Na'e nofo'ia 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'emau mo'ui mo homau 'apí, pea fai 'e 'Isikeli, na'e ta'u fā he taimi ko iá, ha lotu 'e 'ikai teitei ngalo 'i he 'emau mo'ui. Na'á ne lotu, "Alā Tamai Hēvani, 'oku mau fakamālō ki he 'Afioná ko e ki'i tamasi'i faka'ofa'ofa ko aú, 'ēmeni." Na'a mau 'ēmeni kotoa pea mau fā'ofua mo malimali. Ko homau fiefia'angá 'a e ki'i tamasi'i ni.

I he ngaahi ta'u hokó, na'a mau fokotu'u ha 'ulungaanga ke 'alu ma'u pē ki he temipalé pea na'e lava ke mau 'alu ki ai tu'o ua pe tolu 'i he ta'u. 'Oku mau nofo kilomita 'e 420 (maile 'e 260) mei he temipalé, ka na'e 'ikai ke ngali mama'o ia kiate kimautilu. Na'e fakalata ma'u pē kiate kimautilu 'a e teuteu fononga ki he temipalé. 'Oku fakamu'omu'a 'e he 'ema fānaú 'a e ngāue ki he hisitōlia fakafāmili, pea 'oku nau sai-ia 'aupito he papitaiso ma'á e pekiá. Na'e ongo mamalu ma'u pē e teuteu pea hoko mo ha 'usia fakasilesitiale 'i he fale 'o e 'Eikí.

Na'e tupu 'a 'Isikeli 'i he laumālie mo e tui. Ko 'ene mata'ikoloa mahu-inga tahá 'a 'ene fa'eé. Na'e 'i ai ma'u pē 'ene lea fakahīhiki ma'ana. I ha 'aho 'e taha na'á ne fakahā ki he 'ene fa'eé, "Fine'eiki, 'oku ou 'ofa lahi ange 'iate koe 'i ha hui'i tainaso!" Na'a mau kakata kotoa koe'uhí ko e va'inga na'e manako taha aí ko e fekumi ki he hui 'o e tainasoá.

Na'e vahevahe 'e homa foha 'ofeina ko 'Isikeli ha ta'u 'e 14 'o 'ene mo'ui mo kimaua 'i he ongoongolelé, 'a ia 'okú ne ha'i fakataha kimautilu. Na'e vave ma'u pē ki he talangofuá. Na'e maamangia homau 'apí 'i he 'ene 'ofá. Na'e hoko hono ongo tuofafiné mo e kau helo 'i he folofolá ko hono kau fa'ifa'itaki'anga. Na'e mo'ui fiefia

'i ha feitu'u kehe. Na'e mahu'inga makehe 'a e me'afaka'eiki 'o 'Isikeli he na'e ongo'i 'e he kakai tokolahi kuo ue'i kinautolu ke fai ha fakatotolo fekau'aki mo e Siasí. Na'á ku faka'amu ma'u pē te ne ngāue fakafaifekau pea ko 'eni kuo hoko ia. Koe'uhí ko e palani 'o e fakamo'uí, 'oku mau 'ilo 'a e feitu'u 'oku 'i ai 'a 'Isikeli mo e tokotaha 'okú na feohí.

'Oku kei fakatefito pē 'emau fakakaukau 'i homau fāmilí pea 'i he 'Otuá. Ko 'emau fakamo'oní ia 'oku mo'uí 'a e 'Otuá pea 'oku 'i ai 'Ene palani ki he'emau mo'uí. Kuo pau ke mau hokohoko atu 'i he tui. Ko e mole ko ia 'a e tokotaha 'oku mau 'ofa aí 'okú ne fakamanatu mai kiate kinautolu 'a e palani fakalangí.

Ko e ni'ihi 'o e ngaahi lea fakafiemālie taha kuo mau ma'ú 'oku ma'u ia mei he Palōfita ko Siosefa Sāmitá. 'I homau lotó 'oku mau 'ilo'i ai 'a hono mo'oní: "Oku to'o atu 'e he 'Eikí ha tokolahi, 'o a'u ki he valevalé, koe'uhí ke nau hao mei he meheka 'a e tangatá, kae 'uma'ā 'a e mamahi mo e kovi 'o e maama lolotongá; na'a nau fu'u ma'a, fu'u faka'ofa'ofa, ke mo'ui 'i māmani; ko ia, kapau 'e fakakaukau'i lelei, 'oku 'i ai ha 'uhinga ke tau fiefia ai kae 'ikai mamahi he 'oku fakahaofi kinautolu mei he koví, pea he 'ikai fuoloa kuo tau toe ma'u kinautolu" (*Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* [2007], 202).

'Oku fakalotolahi ki homau laumālie 'a e 'ilo ko ia te mau toe fetaulaki mo 'Isikeli 'i he pongipongi 'o e Toetu'ú pea 'oku tokoni ke mau katekina 'a e ngaahi 'aho 'o e faingata'á. ■
'Oku nofo 'a e tokotaha na'ā ne fa'u 'a e talanoá 'i Kolomupia.

Ke mamata'i ha vitiō fakalaumālie fekau'aki mo e kaunga 'o e Fakalelei mo e Toetu'u 'a e Fakamo'uí ki he'etau mo'uí, vakai ki he easter.mormon.org.

mo longomo'uí. Na'e 'ikai teitei li'aki 'ene kalasi semineli. Na'á ne fakafonu homau 'apí 'aki 'a e fiefia. Na'á ne 'apasia he taimi na'á ne tufa ai e sākalamēnití. Ka na'e liliu kotoa 'emau mo'uí 'i he taimi na'e ui ai 'a 'Isikeli ki 'api ki he'etau Tamai Hēvaní. 'Oku mau 'ofa kiate ia 'o lahi ange he me'a te mau lava ke fakamatala'í.

Na'e 'ave ia meiate kinautolu 'e ha mahaki hāhāmolofoa. Neongo 'a e faingata'a 'emau mavaé, ka 'oku mau 'ilo fakapapau te mau toe fakataha mo ia. 'Oku mau ma'u 'a e tala'ofa ne mau fai 'i he'emau sila 'i he temipalé. Ko e mamahi 'oku ongo 'i hono 'ave iá 'oku fakafonu 'aki ia 'a e 'ilo kuo ui ia 'e he 'Eikí ke ne ngāue fakafaifekau

ONGOONGO 'O E SIASÍ

Vakai ki he news.lds.org ke ma'u ha ngaahi ongoongo mo ha ngaahi me'a lahi ange 'oku hoko 'i he Siasí.

Vahe 'o e Kau Taki Faka-'ēlia Fo'ou

Kuo fanongonongo 'e he kau Palesitenisi 'Uluaki ha ngaahi liliu ki hono vahe e tu'unga fakatakimu'a faka'ēlia, 'o kamata 'i he 'aho 1 'o 'Aokosi 2014. Ko e Kau mēmipa kotoa 'o e Palesitenisi Faka'ēlia ko e mēmipa kinautolu 'o e Kōlomu 'Uluaki pe Kōlomu hono Ua 'o e Kau Fitungofulú.

'Oku ui 'a e kau Fitungofulú 'i he fakahā, 'i he fakahinohino 'a e kau Palesitenisi 'Uluaki, ke tokoni ki he Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he 'enua ngāue 'i he funga 'o e māmaní.

Na'e pehē 'e Palesiteni Poiti K. Peekā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá "Ko e hisitōlia 'o e Kau Fitungofulú 'oku

a'u mo'oni ki he Fuakava Motu'á.¹ 'Oku ma'u 'a e 'uluaki fakamo'oni ki he kau Fitungofulú 'i he 'Ekesōtosi 24:1, pea 'oku toe lau 'i he Nōmipa 11:16–17, 25, 'i he taimi ne tānaki mai ai kinautolu ke tokoni kia Mōsesé.

'I he lolotonga ngāue 'a Kalaisi he matelié, na'á Ne ui 'a e Kau Fitungofulú, 'o fakahinohino 'i kinautolu 'i ha founga tatau pē mo e kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'o 'oatu kiate kinautolu "i he 'ao 'o hono fofongá," 'o fakamatala 'i ko kinautolu 'oku nau fanongo ki honau le'ó te nau fanongo ki Hono le'ó (vakai, Mātiu 10:1, 16–17; Luke 10).

Na'e pehē 'e Palesiteni Peekā "Oku mau tui ki he ngaahi lakanga

tatau ko ia na'e fokotu'u 'i he Siasí 'i he kuonga muá." "Pea na'e kau ai 'a e kau Fitungofulú." (Vakai Ngaahi Tefito 'o e Tuí 1:6.) 'I he tupu vave 'a e Siasí 'i he ngaahi 'ahó ní, 'oku 'i ai e fatongia mahu'inga 'o e Kau Fitungofulú 'i hono tokoni 'i 'o e Toko Hongofulu Mā Uá. Na'e pehē 'e Palesiteni Peekā "E lava 'a e Kau Fitungofulú 'i hono vahe kinautolu ke fai ha me'a pē 'e fakahā 'e he Toko Hongofulu Mā Uá kiate kinautolu ke fai.² ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, 'i he "The Twelve and the Seventy, Part One: Revelation and the Role of the Seventy" (vitió), LDS.org.
2. Boyd K. Packer, 'i he "The Twelve and the Seventy."

Kau Palesitenisi 'o e Kau Fitungofulú

Ronald A. Rasband
Tokoni 'i he ngaahi 'ēlia kotoa

L. Whitney Clayton
'Iutā Noate Sōleki Siti 'Iutā 'Iutā Saute

Donald L. Hallstrom
'Amelika Noate Tokelau-hahake

Richard J. Maynes
'Amelika Noate Tokelau-hihifo 'Amelika Noate Hihifo

Craig C. Christensen
'Aitahō 'Amelika Noate Lotoloto

Ulisses Soares
'Amelika Noate Tonga-hahake

Lynn G. Robbins
'Amelika Noate Tonga-hihifo

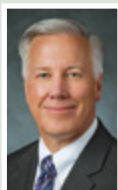
'Afilika Tonga-Hahake

Stanley G. Ellis
Tokoni 'Uluaki

Carl B. Cook
Palesiteni

Kevin S. Hamilton
Tokoni Ua

'Afilika Hihifo

Terence M. Vinson
Tokoni 'Uluaki

Legrand R. Curtis Jr.
Palesiteni

Edward Dube
Tokoni Ua

'Ēsia

Randy D. Funk
Tokoni 'Uluaki

Gerrit W. Gong
Palesiteni

Chi Hong (Sam) Wong
Tokoni Ua

‘Ēsia Tokelau

Koichi Aoyagi
Tokoni ‘Uluaki

Michael T. Ringwood
Palesiteni

Scott D. Whiting
Tokoni Ua

Palāsila

Jairo Mazzagardi
Tokoni ‘Uluaki

Claudio R. M. Costa
Palesiteni

Marcos A. Aidukaitis
Tokoni Ua

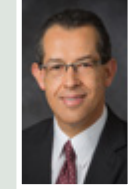
Kalipiané

Claudio D. Zivic
Tokoni ‘Uluaki

J. Devn Cornish
Palesiteni

‘Eleta’ Hugo E. Martinez
Tokoni Ua

‘Amelika Lotoloto

Adrián Ochoa
Tokoni ‘Uluaki

Kevin R. Duncan
Palesiteni

Jose L. Alonso
Tokoni Ua

‘Iulope

Patrick Kearon
Tokoni ‘Uluaki

José A. Teixeira
Palesiteni

Timothy J. Dyches
Tokoni Ua

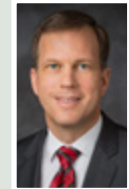
‘Iulope Hahake

Randall K. Bennett
Tokoni ‘Uluaki

Bruce D. Porter
Palesiteni

Jörg Klebingat
Tokoni Ua

Mekisikou

Paul B. Pieper
Tokoni ‘Uluaki

Benjamin De Hoyos
Palesiteni

Arnulfo Valenzuela
Tokoni Ua

Hahake Lotoloto/ ‘Afilika Tokelau

Bruce A. Carlson

Larry S. Kacher

Pule’i mei he hetikuota ‘o e Siasi

Pasifikí

O. Vincent Haleck
Tokoni ‘Uluaki

Kevin W. Pearson
Palesiteni

S. Gifford Nielsen
Tokoni Ua

‘Otu Filipainí

Shayne M. Bowen
Tokoni ‘Uluaki

Ian S. Ardern
Palesiteni

Larry J. Echo Hawk
Tokoni Ua

Saute ‘Amelika Tokelau-hihifo

W. Christopher Waddell
Tokoni ‘Uluaki

Juan A. Uceda
Palesiteni

C. Scott Grow
Tokoni Ua

‘Amelika Tonga Saute

Jorge F. Zeballos
Tokoni ‘Uluaki

Walter F. González
Palesiteni

Francisco J. Viñas
Tokoni Ua

Fai 'e 'Eletā
Yoon Hwan Choi
'O e Kau Fitungofulú

Mou Mālohi PEA Loto-to'a

“Kuo fanongonongo 'e he taki 'o e ka'ate fakapalesitení 'e fakahoko ha fu'u fakafiefia lahi ko e ola ia 'o 'etau ngāue lelei!” ko e kalanga ia 'a e taha 'o e kau le'ó.

Na'e totonu ke u fiefia, ka 'i he momeniti na'á ku fanongo ai ki he ongoongó, na'e kamata ke u lotu. Na'á ku 'ilo ko 'emau fakafiefiá ko ha katoanga inu kava mālohi. Na'á ku mālohi fakalaumālie ke 'oua na'á ku inu, ka na'e 'ikai te u loto ke faingata'a'ia hoku kaungā ngāue koe'uhí ko au.

Ko e fatongia fakakautau, kuo pau ke fakahoko 'e he talavou Kōlea Tonga kotoa pē, peá u kau atu ki he kau taú hili e 'osi 'eku ngāue fakafiefekau taimi kakató. Na'e vahe au ki he ka'ate fakapalesitení. Na'e 'ilo'i 'e hoku kaungā ngāue he 'ikai te u inu kava mālohi koe'uhí ko e mēmipa au 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. 'I he taimi na'e fanongonongo ai 'a e fakafiefiá, na'a nau kamata ke manavasi'i koe'uhí 'e tautea'i kinautolu 'o kapau he 'ikai ke u inu 'i he taimi 'e fekau'i mai ai 'e he 'ōfisa pulé ke u inu 'i he fakafiefiá.

Na'e 'i ai ha tukufakaholo 'i he ngaahi katoangá 'e tu'u 'a e 'eikitaú 'i mu'a 'i he 'ōfisa takitaha 'o fakafonu 'ene ipú 'aki 'a e kava mālohi. Pea 'e hiki hake leva 'e he 'ōfisa 'ene ipú pea kalanga “Mālō tangata'eiki!” pea inu leva e ipú.

'I he mo'uí fakakautau, ko e talangata'a ko ia ki ha tu'utu'uni mei ha 'ōfisa mā'olungá 'oku tautea mamafa ia pea 'oku 'ikai ngata pē 'i hono uesia 'a e tokotaha 'oku talangata'á ka 'e uesia foki ai mo e kotoa 'o e kautau. 'I hono tautea mamafa tahá 'e lava foki ke iku 'o fakahū pilisone, pea na'e tailiili ai 'a e kau sōtiá.

Na'e a'u ki he 'aho 'o e fakafiefiá, pea mau tangutu ko e kau ka'ate 'e toko 10. Na'a mau taki taha e ipu ne te'eki ke fakafonu. Na'á ku tangutu 'i he sea fika tolú. Na'e hū mai 'a e 'eikitaú 'o fakafonu 'a e ipu 'uluakí. Na'e hiki hake 'e he ka'até 'ene ipú mo pehē, “Mālō tangata'eiki!” Pea ne inu.

Na'e 'unu mai e 'eikitaú ki he 'ōfisa hono uá 'o fai e me'a tatau. Pea hoko mai kiate au. Ne u mateuteu ke tauhi e Lea 'o e Potó, pea ne u lotu loto pē koe'uhí ko hoku kaungā ka'até. Hili hono fakafonu 'e he 'eikitaú 'eku ipú, ne u kalanga le'o

NGAAHIŌ FAKATĀ 'A MICHAEL S. PARKER

lahi, “Malo tangata’eiki!” Pea na’e ‘ai ke u kole fakamole-mole ki ai he ‘ikai te u inu.

‘I he momeniti ko iá, ne hū mai ‘ene sekelitalí ‘o pehē mai, “Tangata’eiki, ko e telefoni kiate koe.” Ne tafoki atu e ‘eikitau ‘o pehē, “Oku ou mo’ua.”

Ne u kei pukepuke ‘eku ipú mo e tali mai ‘e he sekelitalí, “Tangata’eiki, ko e palesitení.” Ne pehē atu leva ‘e he ‘eiki-taú, “Io, sai,” peá ne fakatovave atu.

Fakafokifā pē kuo fa’oa ‘e he ‘ōfisa fika uá ‘eku ipú ‘o inu pea mono mai ‘ene ipu mahá. Taimi sí‘i kuo foki mai ‘a e ‘eikitaú, sio ki he’eku ipu mahá, pea pehē mai, “Io, kuo ke ‘osi koe!” Pea hiki atu leva ki he ka’ate fika faá. Ne mānava lelei mo fiamālie ‘a e tokotaha kotoa.

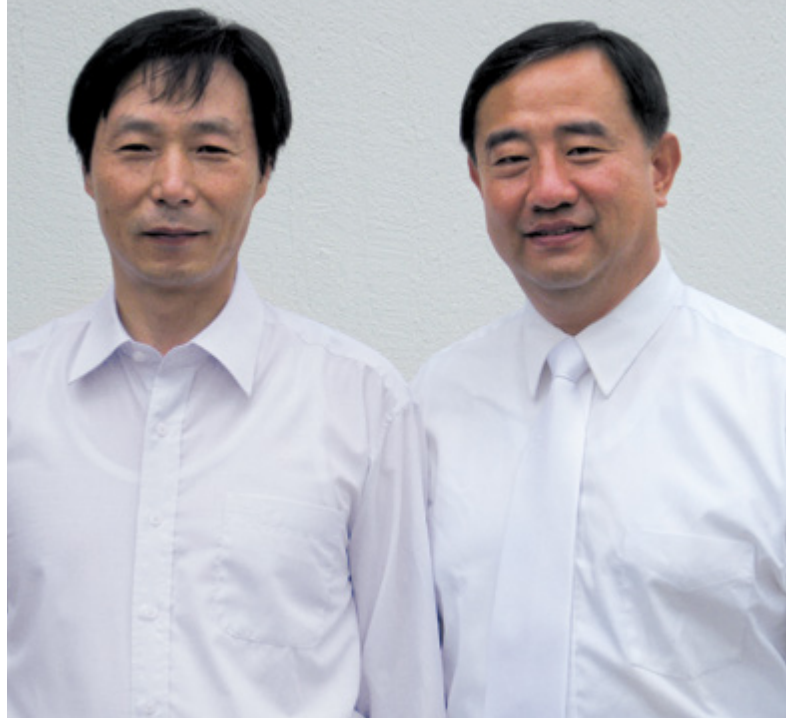
Hili ha ta’u ‘e tolungofulu mā nima mei he taimi ne u fakakaungatāmaki ai he tau malu‘i fonuá, ne u ma’u ha telefoni mei ha palesiteni fakakolo ‘a e Siasí ‘i Kōlea Tonga. Na’á ne fehu‘i mai pe ‘oku ou manatu‘i ha tokotaha ko Pa’ake mei he ngāue tau malu‘i fonuá.

Ne u tali ange, “Io, ‘oku ou ‘ilo, na’á ma ngāue mo Misa Pa’ake pea na’á ne faka’apa’apa‘i ‘eku ngaahi tui fakalotú pea malu‘i au he ngaahi taimi faingata’á.

Ne ‘omi ‘e he palesiteni fakakoló kiate au ‘a e fika telefoni ‘a Misa Pa’aké peá u tā ki ai he taimi pē ko iá. ‘I he’ema talanoá, ne vahevahe mai ‘e Misa Pa’ake ko e taimi na’a mau kau atu ai ki he le’o fakapalesitení, na’á ne faka-tokanga‘i ha maama ‘oku huelo meiate au peá ne ongo‘i ‘oku totonu pe ke ne tokoni‘i au. Hili iá, ko e taimi kotoa pē ‘oku fehangahangai ai mo ha faingata’a ‘oku fakakaukau mai kiate au.

Na’e talamai ‘e Misa Pa’ake na’e ‘i ai hono ongo foha na’á ne faka’amu ke na hangē pē ko aú. Kuo a’u ‘o ne ‘ave foki hono ongo fohá ki he lotú ‘i ha falelotu Māmonga. Ne papitaisó ‘a e taha ‘o hono ongo fohá, neongo ne te’eki ke papitaiso ‘a Misa Pa’ake. Ka ko e foha ko ‘ení, ne vai-vai he siasí pea na’e fie ma’u ‘e Misa Pa’ake ‘eku tokoní.

Ne u ‘alu ‘o sio kia Misa Pa’ake hili ha uike ‘e taha mei ai. Ne lelei ‘ema fakatahá pea kamata ke u fetaulaki mo hono fohá mo fakalotolahí‘i ia ke foki mai ki he Siasí. Na’á ne tali ‘i he loto-fakatōkilalo ‘eku fale‘i, pea foki ‘o mālohi ‘i he siasí, pea hū ‘o ngāue fakafaipekau taimi kakato. ‘I he’ene ngaahi faitohi ki ‘api mei he mala’e ngāue fakafai-pekau, na’á ne fakalotolahí‘i ‘ene tamaí mo tokoni ke teuteu‘i ia ke papitaisó. Hili ha ta’u ‘e taha mei he ‘aho ne u

Hili ha ta’u ‘e tolungofulu mā nima mei he taimi ne sio ai ‘a Misa Pa’ake ki he’eku tu’u ma’u ‘i he tui lolotonga ‘ema ngāue fakakautá, na’á ku papitaiso ia ko ha mēmipa ‘o e Siasí.

fuofua ‘a’ahi ai ki aí, ne u papitaiso ‘a Misa Pa’ake ko ha mēmipa ‘o e Siasí.

Ko ha mana ma’ongo’onga! Kuo liliu ‘enau mo’uí koe’uhí ko e tui na’e ngāue‘i ‘e ha talavou ‘i he ta’u ‘e 35 kuohilí.

Faka’ehi’ehi mei he Mounú mo e Tauhelé

‘I he Fuakava Motu’á, na’e ako‘i ‘e Sosiua ki he fānau ‘a ‘Isilelí fekau’aki mo e mounú mo e ngaahi tauhele te nau fetaulaki mo ia lolotonga ‘enau nofo ‘i he māmani faiangahalá:

“Pea ke ‘ilo pau ‘e kimoutolu, ‘e ‘ikai toe kapusi ‘e [he ‘Eiki] ko homou ‘Otuá ha pule’anga ‘e taha mei homau ‘aó: ka te nau hoko ko e ngaahi hele, mo e ngaahi luo kiate kimoutolu, mo e ngaahi me’a tā ki homou vakavaká, mo e ngaahi tala‘i ‘akau ‘i homou matá, ke mou ‘auha ai mei he fonua lelei ni ‘a ia kuo foaki ‘e [he ‘Eiki] ko homou ‘Otuá kiate kimoutolú” (Sosiua 23:13).

Kiate au, ‘i he’eku fakakaukau atu ki he me’a ne mei hoko ki hoku ngaahi kaungā ngāué ko ha tauhele ia na’á ne mei ‘ahi’ahi‘i au ke u inu kava mālohi. Kaekehe, na’á ku fili ki he totonú pea u mateuteu ke talangofua ki he Lea ‘o e Potó neongo pe ko e hā hono nunu’á.

Ne u ako mei he me’a ne u a’usia ‘i he ngāue fakakautá ‘e faitāpuekina ‘e he ‘Eiki mo malu‘i ‘Ene fānau ‘o kapau te tau “mālohi mo [nau] loto to’a” (Sosiua 1:6). Hangē ko ‘ení, na’á Ne malu‘i ‘a e kakai ‘Isilelí ‘i he taimi na’a nau kolosi ai he Vaitafe ko Soataní. Ka ko e ‘uluakí, ko e kau taula-‘eiki lahi na’a nau ha’amo ‘a e puha ‘o e fuakavá na’a nau

fakahaa'i 'enau tuí mo e loto-to'á 'i he'enau tu'u 'i he vai-
tafé. Ko e toki taimi ia na'e hanga ai 'e he 'Eikí 'o "motuhi
. . . 'a e vai" pea ngaohi e vai ke "tu'u faka'asi pē ia" (vakai,
Sosiua 3:13–17).

Ke "mou mālohi pea loto-to'a", 'oku fie ma'u ke tau
"pīkitai [ki he 'Eikí]" (Sosiua 1:6; 23:8). 'Oku tau pīkitai
ki he 'Eikí 'i he taimi ko ia 'oku tau fakahoko ai 'a e ako
fakatāutaha mo fakafāmilí e folofolá, lotu fakatāutaha mo
fakafāmilí, mo e efiāfi fakafāmilí 'i 'apí. 'Oku tau pīkitai foki
kiate Ia 'i he'etau ma'u 'a e sākalamēnití, fua totonu hotau
ngaahi uiui'í, fa'a mōihū 'i he tempalé, talangofua ki he
ngaahi fekaú, mo fakatomala 'i he taimi 'oku tau tōnounou
aí. 'Oku faka'atā 'e he tō'onga mo'ui ko 'ení e Laumālie
Mā'oni'oní ke nofo'ia 'iate kitautolu mo tokoni ke tau 'ilo'i
pea faka'ehi'ehi mei he ngaahi mounú mo e tauhelé.

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "Oku ka-
mata pē mei he'etau kei ikí, hono fokotu'u 'e kinautolu
'oku nau tokanga'i kitautolú ha fakahinohino mo ha ngaahi
tu'utu'uni ke fakapapau'i 'oku tau malu. 'E faingofua ange
'a e mo'uí kiate kitautolu kotoa kapau te tau talangofua
kakato ki he ngaahi tu'utu'uni peheé. . . .

"Ko e talangofuá ko e tefito'i 'ulungaanga ia 'o e kau
palōfitá; kuó ne 'omi ha ivi mo ha 'ilo kiate kinautolu 'i he
ngaahi kuongá kotoa. 'Oku mahu'inga ke tau fakatokanga'i
foki, 'oku 'i ai 'etau totonu ki he ma'u'anga ivi mo e 'ilo ko
'ení. 'Oku lava ke tau takitaha ma'u ia 'i he 'ahó ni 'i he'etau
talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá"¹

Laka Atu 'i he Tuí

Hili ha taimi nounou hono ui 'o Palesiteni Poiti K. Peeka,
ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá, ko ha Taki Mā'olungá, na'á ne 'alu kia
'Eletā Hāloti B. Li (1899–1973) ko e kumi fale'i. Na'e pehē
'e Palesiteni Peeka:

"Na'á ne fakafanongo fakalelei ki he'eku palopalemá
peá ne fokotu'u mai ke u 'alu kia Palesiteni Tēvita 'O.
Makei [1873–1970]. Ne fale'i au 'e Palesiteni Makei ki he
me'a 'oku totonu ke u faí. Ne u loto mo'oni ke talangofua
ka na'e 'ikai ke u sio au ki ha founga 'e malava ke u fai ai
e fale'i na'á ne fai maí.

"Ne u toe foki kia 'Eletā Li 'o talaange ki ai 'oku 'ikai ke
u 'ilo ki ha founga ke fai ai e me'a ne fale'i ke u faí. Na'á ne
pehē mai, 'Ko ho'o palopalemá 'okú ke fie ma'u ke sio ki

LOTOTO'A KE TAU KAVE'I E TEFITO'I MO'ONÍ

"Te tau fehangahangai kotoa pē mo
e manavasi'í, foua e manukí, fehanga-
hangai mo e fakaangá. 'Ai ke tau
ma'u—'e kitautolu kotoa—ha lototo'a
ke fakafepakí'i e tui fakatokolahí, 'a
e lototo'a ke taukave'i 'etau tefito'i mo'oni. 'Oku 'omi
'e he loto-to'á, kae 'ikai ko e tukuhifo 'o e tu'unga
mo'uí 'a e hōifua 'a e 'Otuá. 'Oku hoko e lototo'á ko ha
'ulungaanga matamata-lelei 'i he taimi 'oku 'ikai ngata
pē ko ha loto fiemālie ke mate ngali tangatá ka ko e
fakapapau ke mo'ui faka'e'i'eiki."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Ke ke Mālohi Peá ke Lototo'a,"
Liahona, Mē 2014, 69.

he ngata'angá mei he kamata'angá.' Ne u tali ange 'oku ou
loto ke sio ki ha sitepu 'e taha pe ua kimu'a. Pea toki hoko
mai e lēsoni te u tauhi 'i he toenga 'o 'eku mo'uí: 'Kuo
pau ke ke ngāue ki he ngata'anga ho'o 'iló, peá ke kamata
faka'aonga'i leva ho'o tuí 'o 'ikai 'ilo'i e me'a 'e hokó pea 'e
toki foaki atu leva 'a e maama ke fakahinohino ho halá.'"²

'I he'etau hoko ko e fānau 'a e Tamai Hēvaní, ko e taimi
e ní'ihí 'oku tau loto ke mahino kiate kitautolu 'a e faka-
ikiiki 'o e ngaahi me'a 'oku totonu ke tau talí pe a'usia 'i
he tuí. Ka 'oku 'ikai fie ma'u ke mahino kiate kitautolu 'a
e me'a kotoa pē. 'Oku fie ma'u pē ke tau laka atu 'o faka-
tatau ki he ui 'a e 'Eikí kiate kitautolú pea hangē ko e laka
atu 'a e kau taula'eiki 'o 'Isilelí 'i he Vaitafe Soataní. Neongo
'oku 'ikai ke tau lava 'o mamata pe mahino 'a e me'a kotoa
pē, 'e tokoni 'a e 'Eikí ke tau laka atu 'i he fonua mōmōá 'o
kapau te tau "mālohi pea mo loto-to'a."

Te tau ma'u 'a e mālohi ke tu'u ma'u 'i he'etau mo'uí 'aki
'Ene folofolá—fekumi mo muimui ki He'ene fakahinohinó
'i he folofolá pea mei He'ene kau tamaio'eiki. 'Io, 'oku tau
mo'uí "i he uhohonga 'o e filí,"³ ka he 'ikai lava ke ikuna'i
'e he filí 'a e 'Eikí, 'a hotau Fakamo'uí, 'a ia na'e fekau'i mai
ke tokoni'i mo fakahaofi kitautolú.

'Oku ou 'ilo te tau lava 'o hoko ko e kau ākongā mo'oni
'o Sīsū Kalaisí 'aki 'a e "talangofua pea mālohi 'i he tokā-
teline 'o hotau 'Otuá."⁴ 'I he'etau ngāue 'aki e loto-to'a ke
fai iá, 'oku tau tu'u ai 'i he ngaahi potu toputapú, 'o tatau
ai pē pe ko e fē feitu'u 'oku tau 'i ai. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Oku 'Omi 'e he Talangofuá 'a e Ngaahi Tāpuakí,
Liahona, Mē 2013, 89, 90.
2. Boyd K. Packer, "The Edge of the Light," *BYU Today*, Mar. 1991, 22–23;
vakai foki, *Old Testament: Gospel Doctrine Teacher's Manual* (1996), 84.
3. Boyd K. Packer, "Fale'i ki he To'u Tupú," *Liahona*, Nōvema 2011, 16.
4. Robert D. Hales, "Tu'u Ma'u 'i he Ngaahi Potu Toputapú," *Liahona*,
Mē 2013, 51.

Tonga

KO HA
FONUAKUO
TUKU KI LANGI

Fai 'e Harvalene K. Sekona

Ko e puleako 'o e Ako'anga Lotoloto 'a Liahoná, Tonga

Hili ha ta'u 'e hongofulu nai mei hono fokotu'u e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimuí Ni 'i Niu 'Ioke, USA, ne fakalului ha ki'i fonua pule'anga faka-Tu'i maile 'e lauiafe mei ai 'i he 'Oseni Pasifiki ki he tui faka-Kalisitiané. 'I he 1839, ne momoi 'e Kingi Siaso Tupou I 'o Tongá 'a hono fonuá, kakaí, mo hono hakó ki he to'ukupu malu 'o e 'Otuá. Ne hoko 'a e folofola 'a e tu'í "Ko e 'Otuá mo Tonga ko hoku tofi'a" ko e moto ia 'o Tongá. 'Oku mahu'inga 'a e fatongia 'o e tui fakalotú 'i he nofo faka-Tongá koe'uhí ko hono tukufakaholó; a'u ki he 'aho ní, 'oku tauhi 'e he Tonga kotoa 'a e Sāpate ko e 'aho 'o e lotu.

Ko e Ongó 'Uluaki Faifekau

Lolotonga e ngāue 'a 'Eletā Pilikihami Simuti mo 'Alavā Patilā 'i he Misiona Ha'amoá, na'e vahe kinaua ke 'ave 'a e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí ki he 'otu motu 'o Tongá. 'I he'ena tū'uta 'i he 1891, na'á na fefolofolai ai mo Kingi Siaso Tupou I, 'a ia na'á ne finangalo ke na malanga 'aki e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi. 'I he tokolahi ko ia e kau fie fanongó, ne ui ha kau faifekau tokolahi ange ki Tonga pea nau femou'ekina hono malanga'i e ongoongolelei. Me'a pangó, na'e 'ikai ke tupu 'a e Siasi 'i Tonga 'o hangē ko 'ene tupulaki 'i he ngaahi 'otu motu Polinisia kehé, 'a Tahiti, Hauai'i, Nu'u Sila, mo Ha'amoá. 'I he 1897, ne fekau'i e kau faifekau ke nau foki ki Ha'amoá pea nofo 'a e kāingalotu papi ului tokosi'i 'i Tonga 'i he ki'i vaha'ataimi ta'e 'i ai ha taki faka-Siasi.

Ko e Kakai Na'e Manatuá

"Ikai 'oku mou 'ilo ko au, ko e 'Eiki ko homou 'Otuá, . . . 'oku ou manatu 'i 'a kinautolu 'oku 'i he ngaahi motu 'o e tahi" (2 Nīfai 29:7).

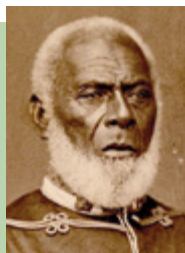
'I he 1891, ne fefolofolai 'a 'Eletā Pilikihami Simuti mo 'Alavā Patilā pea mo Kingi Siaso Tupou I pea ma'ū 'a e ngofua ke malanga'aki e ongoongolelei ki hono kakai.

'o ha 'apiako fo'ou, ko e Kolisi Liahoná, 'a ia 'oku 'iloa 'i he taimí ni ko e Ako Mā'olunga ko Liahoná.

Na'e fakatāpui 'i he 1953, 'e 'Eletā Likuleni Lisiate (1886–1983) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, pea hoko ko e "taki maama faifaka-hinohino" kiate kinautolu kotoa pē 'e hū ki ai, pea hoko ko e teuteu'anga 'o e hako tupú ke nau hoko ko e kau taki mo e fa'ifa'itaki'anga lelei ki he ni'ihī kehé. Na'e 'afio foki 'i he fakatāpui 'a Kuini Sālote Tupou III, 'a ia na'á ne fakaola 'a e 'apiakó ko e me'angāue ki hono langa 'o ha "Sivilaise Faka-Kalisitiane" 'a ia 'okú ne fakatahataha 'i 'a e kakai mei he ngaahi tapa kotoa pē 'o e mo'uí. Talu mei hono fokotu'ū 'o e 'apiakó, mo e laungeau 'a e fānauako mei he Ako'anga Mā'olunga ko Liahoná kuo nau hoko

FAKAHOKOHOKO
E NGAAHI ME'A
NE HOKÓ

► 1839: Tukufonua 'e Kingi Siaso Tupou I 'a Tonga ki he tui lotu faka-Kalisitiané.

1891: 'Ave 'a e ongo fuofua faifekau 'o e Siasí ki Tonga.

1892: Papi-taiso mo hilifakinima 'a e fuofua papi uluí, ko 'Alipate.

1897: Tapuni e misioná pea foki 'a e kau faifekau ki Ha'amoá.

◄ 1907: Toe faka-foki mai e kau faifekau; fakaava 'e he Siasí ha 'apiako 'i Neiafu.

Na'e manatu 'i 'e he 'Eikí 'a e Kāingalotu 'i he 'otu motu Tongá. 'I he 1907, na'e tū'uta 'a 'Eletā Hiipa J. Makei mo W. O. Feisa 'i Neiafu, Vava'ū, 'o na fokotu'ū ai ha kolo mo ha ki'i 'apiako si'isi'i. 'Ikai fuoloa mei ai, 'i he ngaahi ta'ū si'i hono hokó, kuo kamata ke 'afa'afa 'a e ngāue fakafaifekau, pea fokotu'ū mo e ngaahi kolo lahi mo e ngaahi ako'anga 'o e Siasí 'i he ngaahi 'otu motú kotoa.

Hangē ko e ngaahi tapa kehekehe 'o māmani, na'e fehangahangai 'a e Siasí 'i Tongá mo e fakafepakí, ka 'i he liu mai ko 'ení na'e foki mai 'a e ongoongolelei ke tu'ū. 'I he tupulaki 'a e ngāue fakafaifekau na'e ui ha kau Tonga ko e kau taki 'o e Siasí koe'uhí ka fakafoki 'a e kau mulí, 'o hangē ko e Tau Lahi 'a Māmani Hono II, 'e malava ke hokohoko atu 'a e nga'unu 'a e Siasí ki mu'á.

Ko Hono Langa Hake 'o ha Sosaieti Faka-Kalisitiane

'I he mafola 'a e ongoongolelei 'i he fonuá, na'e fokotu'ū ha ngaahi 'apiako kehekehe 'o e Siasí. 'I he 1947, na'e lisi ai 'e he Siasí ha kongá kekekele lahi pea kamata hono langa

ko e kau faifekau taimi kakato, kau taki 'o e Siasí, mo e kau taki he ngaahi tukui koló.

He 'ahó ni 'oku 'i ai 'a e ako'anga mā'olunga 'e ua 'oku fakalele 'e he Siasí 'i Tonga: Ako Mā'olunga ko Liahoná, 'i he motu lahi ko Tongatapu, mo e Ako'anga Mā'olunga ko Sainehā, 'i he 'otu motu Vava'ú. 'Oku 'i ai foki mo e ako'anga lotoloto 'e nima 'oku fakalele 'e he Siasí: tolu 'i Tongatapu, taha 'i 'Eua, mo e taha 'i Ha'apai.

Ko e Kikite Kuo Fakahoko

'I he 'a'ahi 'a Palesiteni Tēvita O. Makei (1873–1970) mo hono uaifi ko 'Ema Leí, ki Tonga 'i he 1955, na'e tokanga 'i lelei kinaua 'e he Kāingalotú hangē ha hou'eikí. Ko e fuofua 'a'ahi 'eni ha Palesiteni 'o e Siasí ki he 'otu motú ni. Lolotonga 'ena 'a'ahi nounou ki Tongatapu mo Vava'ú, na'á na fakataha mo e kāingalotú peá na ongo'i 'enu 'ofá mo e mo'ui mate-akí 'i hono fakahoko 'e he kau Tongá 'a e hivá mo e ngaahi tau'olunga mo e ngaahi lea mo e kátoanga kai. Lolotonga e 'a'ahi 'a Palesiteni Makei ki he Kāingalotu 'i Vava'ú, na'e ue'i ia ke fakahā 'a e vīsone na'á ne ma'ú "ko ha tempale 'i he

taha 'o e ngaahi 'otu motú, 'a ia 'e lava ke 'alu ki ai e kāinga-lotu 'o e Siasí 'o ma'u e ngaahi tāpuaki 'o e tempale 'o e 'Otuá." Na'e hiki 'e ha mēmipa 'o e Siasí 'a e me'a 'a e kau Tongá na'e faí: "Na'e lo'imata'ia kotoa e ha'ofangá."¹

Meimei ta'u 'e 30 mei ai, na'e huufi 'i 'Aokosi 1983 'a e Tempale Nuku'alofa Tongá 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí (1910–2008), ko e tokoni 'i he kau Palesiteni 'Uluakí 'i he taimi ko iá. 'Oku ou manatu'i ne u kei finemui he taimi ko iá, 'a e folau mai 'a e Kāingalotu mei motú mo e kau Tonga nofo mulí ki he katoanga mahu'ingá ni. Ne u ma'u e faingamālie ke 'alu ki ha taha 'o e ngaahi fakataha'anga fakatāpuí 'o kau he kuaeá. 'Oku ou manatu'i 'a e ongo māfana na'á ku ma'u 'i he'eku fanongo ki he lea 'a Palesiteni Hingikelí, pea na'á ku 'ilo'i kuo ui ia 'e he

ki hono fakatapui 'o e tempalé he 'aho hono hokó. Ko e polokalamá na'e fakamafola hangatonu 'i he letioó mo e televisioné ki he ngaahi 'otu motu 'i tahí mo e ngaahi siteiki Tonga 'i mulí, 'a ia ko ha fatongia mafatukituki mo'oni 'eni.

Na'e ui 'a e polokalama ne fa'ú "Ko e Mata'ikoloa 'Oku Tolongá." 'Oku kau ai ha ngaahi faiva fakafonua mei Tonga, Hauai'i, Tahiti, Nu'usila, Fisi, mo Ha'amoá. Ko e tala-noa ki ha ongomātu'a, ne mate hona fohá peá na fekumi 'i he ngaahi 'otu motu lahi 'o Polinisiá ki ha mata'ikoloa te ne fakafiemālie 'i kinaua mei he'ena mamahí. Neongo na'á nau ma'u ha ngaahi me'a'ofa 'i he motu takitaha, ka na'e 'ikai lava ke fakanonga 'a 'ena mamahí. 'I he'ena foki ki Tongá, na'e fakafe'iloaki kiate kinaua 'e he ongo faifekau 'a e ongoongolelé peá na ako ki he "mata'ikoloa 'oku

1916: Fokotu'u 'o e Misiona Tongá.

1922: Fokotu'u e lao ke ta'ofi e kau faifekau mulí mei he tū'uta 'i Tongá.

◀ 1924: Fakafoki e lao ke ta'ofi e kau faifekau mulí 'i he poupuu 'a e kāingalotu mo e palesiteni misioná M. Venoni Komisa.

1926: Fakaava 'e he Siasí ha 'apiako 'oku ui ko Makeke, ko hono 'uhingá ko e "tu'u hake pea 'ā hake."

◀ 1946: Pulusi e Tohi 'a Molomoná 'i he lea faka-Tongá.

'Otuá. 'I he taimi na'a mau hiva'i ai e "Anitema Hosaná", ne mahino kiate au foki 'a e lahi 'o e 'ofa 'a e 'Eikí ki He'ene fānaú.

Kuo manatu'i ma'u pē 'e he Fakamo'uí 'a e kakai 'i he ngaahi motu 'o e tahí, pea 'i he 'aho ko iá ne fakahoko ai e kikite 'a Palesiteni Makeí.

Toe Fakatapui 'a e Fale 'o e 'Eikí

Koe'uhí ko e fakautuutu e tupu 'o e Siasí 'i Tongá, na'e tāpuni ai 'a e tempalé 'i ha ta'u nai 'e ua ke fai hano fakalele'i. Ne kau 'i he ngaahi ngāue kehé, 'a hono fakalahi 'a e ngaahi lokí, tānaki atu ha loki fai'anga sila, pea faka'aonga'i ha ngaahi kupesi faka-Polinisiá ki he holisí mo e 'aofi.

'I he kamata'anga 'o e 2007, na'e ui au mo hoku husepā-nití ke fa'u ha katoanga faiva fakafonua ki hono toe fakatapui 'o e tempalé. Ne 'amanaki fakahoko 'i Nōvema 'aho 3, ko e 'aho ia kimu'a he 'aho fakatapuí.

Ko e taumu'á ke fakakau mai 'a e tokolahi taha 'o e to'u tupu 'e lavá mei he ngaahi siteiki 'i Tongatapu, pea ke fa'u ha polokalama te ne teuteu'i fakalaumālie e Kāingalotú

Ko Palesiteni Tōmasi S. Monson (lotomālie) 'i he'ene 'a'ahi ki Tonga 'i he 1965, ko ha 'apostolo kei talavou. 'Oku hā 'i he taá 'a e palesiteni misioná, Petuliki Talatoni, mo hono uaifi ko Lela.

tolongá”—‘a e fāmili ta‘engatá mo e tāpuaki ‘o e toe fe‘iloaki mo hona foha kuo mālōlō ‘i he kaha‘ú.

Ne ‘uha lahi ‘aupito e uike ne fakahoko ai e fakatapui ‘o e temipalé. ‘I he fakaangaanga faka‘osi ‘o e ngaahi faivá, ‘i he ‘aho 2 ‘o Nōvemá, ne kei ‘ao‘aofia e langí. Ne u kole ki he to‘u tupú ke nau foki ki honau ngaahi ‘apí ‘o lotua ha ‘aho ‘alomālie koe‘uhí ke nau lava ‘o faka‘ali‘ali ‘enau faivá ma‘a Tonga mo kinautolu te nau mamata mai ‘i he satelaité, kae tautautefito ki he palōfitá. Ne ‘uha lahi e pō ko iá, pea ‘i he pongipongi hake ‘o e ‘aho hono hokó ne kei ‘alotāmaki pē.

‘oku langa ‘a e ngaahi temipalé ke ‘omi ‘a e ngaahi tāpuaki ko iá.

Ko Ha Kakai Kuo Fakatapui ki he ‘Eikí

‘I he ‘aho ní ‘oku hokohoko atu ‘a e tupu ‘a e Siasí ‘i Tongá, mo e ngaahi lakanga fakatakimu‘a ‘oku ma‘u ‘e he kakai ‘o e fonuá. ‘Oku liunga lahi e ngaahi ‘api siasi ‘i he tukui motú, pea ‘oku fakavave‘i ange ‘a e ngāué ‘i hono fakalahi ‘o e kau faifekau taimi kakató. Kuo fakava‘e lelei ‘a e ngaahi ‘apiako ‘o e Siasí pea hokohoko atu ‘a hono teuteu‘i ha kau faifekau loto-to‘a, kau taki ki he kaha‘ú, mo e ngaahi fa‘ē mo e tamai mo‘ui taau.

► 1953: Huufi ‘e ‘Eletā Likuleni Lisiate ‘a e Ako Mā‘olunga ko Liahoná; ‘oku hoko ia ko e taha ‘o e ngaahi ‘apiako lahi taha mo ola lelei taha ‘i Tongá.

► 1955: ‘A‘ahi ‘a Palesiteni Tēvita O. Makei ki Tongá.

1960: Liliu e Tokā-teline mo e Ngaahi Fuakavá mo e Mata‘i Tofo Mahu‘ingá ki he lea faka-Tongá.

1968: Fokotu‘u e fuofua siteiki ‘i Tongá, ko e Siteiki Nuku‘alofá.

‘I he efiafi Tokonakí, ne fakataha hake ki he Mala‘e Va‘inga Teufaivá ha to‘u tupu ‘e toko 3,000 ke fanongo kia ‘Eletā Lāsolo M. Nalesoni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ‘a ia na‘á ne fakaafongá ‘i mai ‘a Palesiteni Hingikelí koe‘uhí kuó ne toulekeleka ke toe fakatapui e temipalé. He ‘ikai teitei ngalo ‘iate au ‘a e faiva na‘e taá. Ne lelei ‘a e me‘a kotoa. Ne ‘alomālie ‘a natula, ne tōtō atu ‘a e me‘a fakaongo le‘o lahí neongo na‘e ‘ikai sai lolotonga ‘a e taimi fakaangaangá, pea na‘e fakahoko ‘e he kau talavou mo e kau finemuí ‘enau faivá ‘aki honau lotó kotoa.

Kuo mau mātā tonu ha mana. Na‘e ‘afio mai ‘a e Tamai Hēvaní ki he lotu ‘a ‘Ene fānaú peá Ne ta‘ofi ‘a e ‘uhá. ‘I he taimi tatau, ne mau lava ‘o ‘omi ‘a e laumālie ki he ‘aho hono hokó ki he fakatapui ‘o e temipalé, ‘o fakamanatu ki he kāingalotú ko e fāmili ta‘engatá ‘a e mata‘ikoloa ‘oku tolongá pea

Ko e tokoni ‘a e kau faifekau ke fakaheka ‘a e ngaahi tokoni ‘ofa fakaetangata mei Tongatapu ki Ha‘apai hili ‘a e saikolone na‘á ne haveki e ngaahi motu fakatokelau ‘o Tongá ‘i Sānuali.

TUPULAKI 'A E SIASÍ 'I TONGÁ *

15	517	1,185	2,975	15,842	35,227	46,623	61,470
1897	1917	1930	1950	1970	1990	2000	2013

Tempalé: 1
Siteikí: 19
Vahefonuá: 2
Misioná: 1

* 'I Sānuai 2014

'Oku 'ikai toe fie ma'u ke folau tahi e Kāingalotú mei motu ki he kolomu'á ke mamata he konifelenisi lahí. Ka kuo hanga 'e he tekinolosiá 'o fakaa'u ki he kāingalotú 'a e ngaahi konifelenisi lahí mo e konifelenisi faka'ēlia mei Nu'usilá, 'o nau mamata pē mei honau ngaahi siteikí.

Neongo e hake mai 'a e ngaahi liliu 'o e kuongá ki he matāfanga 'o Tongá, ka 'oku kei hokohoko atu pē 'a e tukufakaholo 'o e tui 'a e Kāingalotú. Ko ha kakai ne fai mateaki ki he 'Otuá 'i he ta'u 'e 175 kuohilí. Ko ha kakai 'oku hokohoko atu 'i he 'ahó ni 'enau foaki 'enau mo'uí mo e me'a kotoa 'oku nau ma'ú ki he 'Eikí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. R. Lanier Britsch, *Unto the Islands of the Sea: A History of the Latter-day Saints in the Pacific* (1986), 472.

◀ 1976: 'A'ahi 'a Palesiteni Sīpenisā W. Kimipolo ki Tonga pea me'a ki he kāingalotú 'e toko 10,600 'i ha konifelenisi faka'ēlia 'i Nuku'alofa.

▶ 1983: Fakatapui e Temipale Nuku'alofá.

1991: Fakahoko 'e ha to'u tupu 'o e Siasí 'e toko 3,000 ha faka'ali'ali kia Kingi Siasí Tupou IV 'i he kátoanga senituli 'o e Siasí.

1997: 'A'ahi 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli ki Nuku'alofa, 'o lea ki ha kakai 'e toko 11,400, pea fefolofolai mo e tu 'i.

2007: Toe Fakatapui e Temipale Nuku'alofá.

KO E TUI 'ENE NGAACHI TAMAI

Talu mei he tu'uta 'a e 'uluaki kau faifekau Māmongá mo e hoko mai ha ngaahi mana lalahi 'i he ngāue 'a e 'Eikí 'i Tongá. Ko e taha 'o e ngaahi mana ko 'ení ne hoko 'i he 'aho 13 'o Sune 2010, 'i hono papitaiso 'o Nōpele Fulivai mo hono fāmilí. Ko Nopele Fulivai, ko e fuofua Nōpele ia 'o e Kalauní ke kau mai ki he Siasí. Ko e mokopuna tolu ia 'o 'Iki Fulivai, ko e nōpele mei Vava'u, na'á ne fakaafe'i 'a e kau faifekau Māmongá ke nau foki ki Tonga 'i he 1907.

Ne papitaiso 'a Nōpele Fulivai fakataha mo hono uafí, Hēleni, mo 'ena fānau 'e toko ua; ko 'ena sí'isi'i tahá ne te'eki ke ta'u valu. Ne kau fakataha mai ki he ouau fakahisitōlia ko 'ení 'a e palesiteni tempalé, palesiteni misioná mo e kau palesiteni fakasiteikí,

pehē foki ki ha kau taki mei he pule'angá, kau nōpele, mo e kāinga ofi.

Hili ha ta'u 'e taha mei ai, 'i he 'aho 16 'o Sune 2011, ne sila'i e fāmilí Fulivai ki taimi mo 'itāniti 'i he Temipale Nuku'alofa Tongá.

Na'á ku ma'u 'a e faingamālie ke talanoa mo e fāmilí Fulivai kimuí ni mai. 'I he'eku fehu'i ange pe ko e hā e tāpuaki lahi taha 'o 'enau kau ki he Siasí, ne tali ta'e toe veiveiua mai 'e Hēleni ko e ngaahi tāpuaki ta'engata 'o e fāmilí. Na'e fakahā mai 'e Nōpele Fulivai kuo 'omi 'e he ongoongolelé ha tali ki ha ngaahi me'a kuó ne fehu'ia fuoloa 'i he'ene mo'uí. 'Okú ne tui ko e ongoongolelé ko ha matapā ia ke ma'u ai hono hakó e ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga taha 'a e 'Otuá.

TĀ 'O PALESITENI MAKEIMO PALESITENI KIMIPOLO 'I HE ANGALELEI 'A E LAPELI HISTŌLIA 'A E SIASÍ; TĀ 'O E TOKONI 'OFA FAKAEANGATĀ, FAI 'E TANIELA TAUFĀLELE; TĀ FAKATĀFAA 'I HE NGAACHI 'AKAU 'E ZVĀE/ISTOCK/THINKSTOCK

Fai 'e 'Eletā D. Todd
Christofferson

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu Mā Uá

'Uhinga 'Oku Tau Vahevahe Ai e Ongoongolelei

*'I he 'etau hoko ko e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
'oku takitaha 'i ai 'etau taumu'a ngāue fakafaipekau—
ke fakaafe 'i e ni'ihī kehē ke ha'u kia Kalaisi.*

Ko e vahe 'uluaki 'o e Malanga'aki 'Eku Ongoongolelei 'oku 'i ai ha fehu'i 'oku kaunga ki he mēmipa kotoa pē 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní: "Ko e Hā 'Eku Taumu'a 'i He'eku Hoko ko e Faifekau?"

Ko e talí, 'i ha sētesi pē 'e taha, 'oku hā atu ia 'o peheni: Fakaafe 'i ha ni'ihī kehe ke nau ha'u kia Kalaisi 'aki hono tokoni'i kinautolu ke nau tali 'a e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí, 'o fakafou 'i he tui kia Sisū Kalaisi mo 'Ene Fakalelei, fakatomalá, papitaisó, ma'u 'a e me'a foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni, pea kātaki ki he ngata'angá."¹

Ko e Kāingalotú ko e Kau Faifekau

'Oku kolea kotoa kitautolu ke tau hoko ko e kau faifekau. Pea ola lelei 'i hono vahevahe 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi, kuo pau ke tau ma'u e taumu'a ni 'i hotau 'atamaí, ongo'i ia 'i hotau lotó, tali ia 'i hotau laumālié, pea ngāue'i ia. 'I he 'etau fai 'ení, 'oku fakatou ue'i mo tataki kitautolu 'i hono vahevahe 'o e ongoongolelei. Kuo pau ke tau 'ai ke mahino 'a e faikehekehe 'o e taumu'a 'o e vahevahe 'a e ongoongolelei 'i he nima 'e taha mo e founga 'e a'usia ai e taumu'a ko iá 'i he nima 'e tahá.

'Oku 'ikai ko 'etau taumu'a ke fevahevahe'aki pē kau ki he ongoongolelei pe tala-noa mo ha fa'ahinga taha pē fekau'aki mo e Siasi, pe fokotu'u pē ha ngaahi taumu'a mo palani ngāue. 'Oku mahu'inga 'a e ngaahi me'a ni, ka ko ha ngaahi me'angāue pē ia ke a'u ki he iku'angá, pea ko e iku'anga ko iá ko e 'omi 'a e kakaí kia Kalaisi.

MATEUTEU KE VAHEVAHE

“Ko ho’o fa’ifa’i-taki’anga lelei te ne tohoakí’i e tokanga ‘a ho ngaahi kau-ngāme’á mo e kau-ngā’apí. Mateuteu ke fai ha tali kiate kinautolu ‘oku nau fehu’ia ko e hā e ‘uhinga ‘oku pehē ai ho’o to’onga mo’uí. Mateuteu ke ‘omi ‘a e ‘uhinga ki he ‘amanaki lelei mo e fiefia ko ia ‘oku hā atu meiate koé [vakai, 1 Pita 3:15]. ‘I he taimi ‘oku fehu’i mai ai e ngaahi me’a ko iá, ‘e lava ke ke pehē, ‘Tau ‘eke ki he kau faifekaú! Te nau lava ‘o tokoni mai!’”

‘Eletā Russell M. Nelson ‘o e Kōlomu ‘a e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Kau Atu,” *Liahona*, Mē 2013, 45.

Fakatefito ‘i he Taumu’a ‘o e Ngāue Fakafaifekaú

Fakakaukau ki ha ngaahi sīpinga ‘o e me’a ‘oku hoko ‘i he taimi ‘oku fakatefito ai ‘etau feinga ke vahevahe ‘a e ongoongolelei ‘i he taumu’a ‘o e ngāue fakafaifekaú:

1. Te tau ako’i e kakaí ‘i ha founa ‘e tokoni ke mahino mo’oni e ongoongolelei mo e ‘uhinga mo e founa ‘oku totonu ke nau fakatomala aí. Te tau fakafanongo mo tali ‘a e ngaahi me’a ‘oku ‘i he fakakaukau mo e loto ‘o e fie-fanongó.
2. Te tau fekumi mo fakafanongo ki he Laumālie Mā’oni’oni ke ‘ilo’i ko hai ‘okú ne ongo’i ‘a e Laumālie lolotonga e fevahevahe’akí.
3. ‘E hoko ‘a e palani—fakafamilí, ngaahi fakataha alēlea fakauōtí, pea mo e kau faifekau taimi kakató—ko ha me’a-ngāue ke fakapapau ‘i ko e ngaahi me’a ‘oku fie ma’u ke fakahoko ki he uluí mo e papitaisó ‘oku mo’oni, ‘ilo’i, manatua, pea toe vakai’i ki he fiefanongo fakafo’i-tuitui takitaha.
4. Te tau fiefia ‘i hotau faingamālie ke keinanga ‘i he folofola ‘a e ‘Otuá koe’uhí ‘e ‘i ai ‘a e taumu’a ‘o ‘etau akó. Te tau fekumi ki he tali ‘o e ngaahi fehu’i ‘a e laumālie ‘o ‘etau kau fiefanongó pea pehē ki he ngaahi fehu’i ‘a kinautolu peé.
5. Te tau fakaafe’i ‘a e kakaí ki he ngaahi fakataha ‘anga ‘a e Siasí, ‘o ‘ikai koe’uhí ‘oku tau tui ko e me’a totonu ia ke faí, ka koe’uhí foki ‘oku mahino kiate kinautolu ‘oku mahu’inga ke kau mai ki he ngaahi polokalama ‘a e Siasí ke fakatupulaki ai e loto holi ‘a e fiefanongó ke papitaiso pea fokotu’u ha fakava’e ke kātaki ki he ngata’angá ‘i he fuakava ‘o e ongoongolelei. ‘I he taumu’a mā’ongo’onga ko iá ‘i ho’o fakakaukaú, ko e fakaafe lotú ‘e mahu’inga ange ia ke fakahoko he vave tahá, ‘e kehe ia mei ha fakamatala ki he mahu’inga ‘o e lotu

he Sāpaté mo e me’a ke ‘amanaki ki ai he ngaahi houalotu ‘a e Siasí he Sāpaté, pea ko e laumālie te ne nofo’ia ‘etau ngaahi leá te ne ma’u ha mālohi fakalotoa ka ‘o kapau he ‘ikai fou he founa’á ni, he ‘ikai tokoni atu ia kiate koe.

Mo’ui ‘aki mo Mahino Kiate Kinautolu

Kātaki ‘oua na’a tukunoa’i e vahe 1 ‘o e *Malanga’aki Eku Ongongolelei* mo hono fehu’i “Ko e hā ‘eku taumu’a ko e faifekaú?” Mo’ui ‘aki ‘a e taumu’a ‘o hono ‘omi ‘a e kakaí kia Kalaisí ‘i he ngaahi tefito’i mo’oni mo e ngaahi ouau ‘o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí, pea ‘e mahino kiate koe ko hono vahevahe ‘o e ongoongolelei ‘oku ‘ikai ko ha polokalama; ko ha ngāue—ko e ngāue ‘a e Tamaí, ‘Aló, mo e Laumālie Mā’oni’oni. Mo’ui ‘aki ‘a e taumu’a ‘o hono fakaafe’i ‘o e kakaí ke nau ha’u kia Kalaisí, pea ‘e mahino kiate koe he ‘ikai ma’u ‘e he māmaní ‘a e ‘alo’ofa fakalelei mo e fakamo’uí ka ‘i he Siasí ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní. ‘E mahino kiate koe ‘a e ‘uhinga mo e fakamatala kotoa ki hono vahevahe ‘o e ongoongolelei, pea te mou tu’u ‘o ngāue ma’á e Tamaí. Te ke ‘ilo’i ko e kau faifekau taimi kakató, ‘oku nau hangē ko e ngaahi foha ‘o Mōsaiá, ‘o faiako “‘i he mālohi mo e mafai mei he ‘Otuá” (‘Alamā 17:3), pea te ke fakaafe’i kinautolu ke nau ako’i ‘a e ongoongolelei kiate kinautolu kuó ke ‘osi fakaafe’i ke “ha’u ‘o mamatá.” (Sione 1:39).

Ko ‘Etau Fakaafe—Ha’u kia Kalaisi

Kiate au, ‘oku ma’u ‘e he taumu’a ‘o e ngāue fakafaifekaú e faka’ei’eiki ‘o e ngāue mo e nāunau ‘o e ‘Otuá (vakai, Mōsese 1:39). Ko e hā ha ngāue ‘oku toe faka’ofa’ofa ange ‘i hono ‘omi ‘o e fānau ‘a e ‘Otuá ki he taupotu taha ‘o e fakamo’uí ‘o fakafou ‘i he ‘alo’ofa hotau Huhu’í, ‘a e ‘Eiki ko Sisū Kalaisí? Manatu’i ko ‘etau taumu’a ‘i he ngāue fakafaifekaú ‘oku ‘ikai ko e fakatokanga pē ki he ni’ihi kehé ka ko hono fakahaofi ‘a kinautolu, ‘ikai ngata pē ‘i hono ako’i kae papitaiso foki, ‘ikai ngata pē

‘i hono ‘omi e ni‘ihi kehé kia Kalaisí ka ke nau tu‘u ma‘u ‘ia Kalaisi ki he ngata‘angá.

Ko ‘etau fakaafe ki he māmaní ke nau ha‘u kia Kalaisi. Ko e ha‘u kia Kalaisí, ko ha kupu‘i lea nounou, ko ha founga ‘o hono fakamatala‘i ‘i ha fo‘i lea pē ‘e tolu ‘a e palani ‘o e fakamo‘uí. ‘Oku ‘uhinga ia ke ma‘u ‘a e ngaahi fua ‘o ‘Ene Fakalelei mo e Toetu‘ú—‘a ia ko e mo‘ui ta‘e-ngatá. ‘Oku makatu‘unga ‘a e mo‘ui ta‘engatá ‘i hono faka‘aonga‘i ‘a ‘etau tau‘atáina ke filí, ka ‘e toki lava pē ‘o fakafou ‘i he ‘alo‘ofa ‘a Sīsū Kalaisí. ‘Oku ‘uhinga ‘a e ha‘u kiate Iá ke fakahoko kotoa pē ‘a ia ‘oku fie ma‘u ke ma‘u e ‘alo‘ofá—‘a e fakamolemole, fakamā‘oni‘oni‘i, liliú, mālohi ‘o e huhu‘i ‘o ‘Ene feilaulau fakalelei ta‘engatá.

‘Oku fakamatala‘i lelei taha ‘a e ongoongo fakafiefia ko ‘ení ‘a e ongoongolelei, ‘e Sīsū Kalaisi ‘i he Tohi ‘a Molomoná:

“Vakai kuó u ‘oatu kiate kimoutolu ‘a ‘eku ongoongolelei, pea ko e ongoongolelei ‘eni ‘a ia kuó u ‘oatu kiate kimoutolú—kuó u ha‘u ki he māmaní ke fai ‘a e finangalo ‘o ‘eku Tamaí, koe‘uhí na‘e fekau‘i au ‘e he‘eku Tamaí.

“Pea na‘e fekau‘i au ‘e he‘eku Tamaí koe‘uhí ke hiki hake au ki he kolosí; pea ka hili hono hiki hake au ki he kolosí, ke u tohoaki‘i ‘a e kakai fulipē kiate au, pea hangē hono hiki hake au ‘e he tangatá, ke pehē hono hiki hake ‘a e tangatá ‘e he Tamaí, ke nau tu‘u ‘i hoku ‘aó, ke fakamāu‘i ‘i he‘enau ngaahi ngāué, pe ‘oku lelei ia pe kovi—

“Pea ko hono ‘uhinga ‘eni kuo hiki hake ai aú; ko ia, ‘i he māfima‘i ‘o e Tamaí te u tohoaki‘i ‘a e kakai fulipē kiate au, koe‘uhí ke fakamāu‘i ‘a kinautolu ‘o fakatatau ki he‘enau ngaahi ngāué” (3 Nifai 27:13–15).

Ngaahi Ongongo Fakafiefia mo e Ongongo Lelei

Ko ia ai, ‘i hono fakava‘é, ko e ongoongolelei pe ongoongo fakafiefiá, ‘a ‘etau ma‘u ha Tamai ‘i Hēvani ‘okú Ne fekau‘i mai Hono ‘Alo Pē Tahá ke huhu‘i kitautolu mei he angahalá mo e maté koe‘uhí ko ‘Ene ‘ofa ‘iate kitautolú. Ko e ‘Aló, ‘i He‘ene talangofua kakato ki he Tamaí, ‘a ia ‘okú Ne fakalāngilangi‘i, na‘á Ne foaki ‘Ene mo‘uí ke fakahoko ia. Na‘á ne fakatau kitautolu ‘aki Hono ta‘ata‘á, pea tau tali ui kiate Ia ki he‘etau mo‘uí (vakai, 1 Kolinitō 6: 19–20). Ko ia ‘eni hotau Fakamāu. ‘Okú Ne fakafōtunga ‘a e fakamaau totonú.

‘Oku toe pehē ‘e he pōpoaki ‘o e ongoongo fakafiefia ‘o e ongoongolelei koe‘uhí ko e feilaulau fakalelei ‘a Sīsū, ‘okú Ne toe fakafōtunga e ‘alo‘ofá. ‘Oku fe‘unga ‘Ene fakamolemole, ‘alo‘ofa, mo e manava‘ofa ke fakamolemole‘i mo fakama‘a kitautolu ke hoko mai ‘a e ‘Aho Fakamāu

‘oku tau tu‘u mā‘oni‘oni mo ta‘e-ha-‘ila ‘i Hono ‘aó. (Vakai, 2 Nifai 2:8; Molonai 10:32–33.)

Ko e taumu‘a ‘o e ngāue fakafaifekau ‘i he *Malanga‘aki ‘Eku Ongongolelei* ‘okú ne fakamatala‘i ‘a e me‘a kuo pau ke fai ke hoko ‘ení. Hangē ko ia ‘oku fakamatalá, ke fakamolemole‘i mo fakama‘a ‘a kinautolu ‘oku fie ma‘u ‘a e “tui kia Sīsū Kalaisi mo ‘Ene Fakalelei, fakatomala, papitaiso, ma‘u ‘a e me‘afoaki ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oní, pea kātaki ki he ngata‘angá.”²

Tānaki atu ‘i he 3 Nifai 27, ‘oku faka‘osi ‘e he Fakamo‘uí ‘Ene fakamatala ki he me‘a ‘oku ‘i He‘ene ongoongolelei:

Pea ‘e hoko ‘o pehē, ko ia ia ‘e fakatomala mo papitaiso ‘i hoku hingoá ‘e fakafonu ia [‘aki e Laumālie Mā‘oni‘oní]; pea kapau te ne kātaki ki he ngata‘angá, vakai, te u lau ia ‘oku ‘ikai ha‘ane angahala ‘i he ‘ao ‘o ‘eku Tamaí ‘i he ‘aho ‘a ia te u tu‘u ai ke fakamāu‘i ‘a e māmaní. . . .

Pea ‘oku ‘ikai fa‘a hū ha me‘a ‘oku ta‘ema‘a ki hono pule-‘angá; ko ia ‘oku ‘ikai hū ki hono mālōlō‘angá ha taha ka ko kinautolu pē kuo fō honau kofú ‘i hoku totó, koe‘uhi ko ‘enau tui, mo e fakatomala mei he‘enau ngaahi angahala kotoa pē, pea mo ‘enau tui faivelenga ‘o a‘u ki he ngata‘angá.

“Ko ‘eni ko e fekau‘i ‘eni: Fakatomala, ‘a kimoutolu ‘a e ngaahi ngata‘anga kotoa pē ‘o e māmaní, pea ha‘u kiate au ‘o papitaiso ‘i hoku hingoá, koe‘uhí ke fakamā‘oni‘oni‘i ‘a kimoutolu ‘i he ma‘u ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oní, koe‘uhí ke mou tu‘u ta‘e-ha-mele ‘i hoku ‘aó ‘i he ‘aho faka‘osí.

“Ko e mo’oni, ko e mo’oni, ‘oku ou pehē kiate kimoutolu, ko ‘eku ongoongolelei ‘eni” (3 Nifai 27:16, 19–21).

Tuí mo e Mateakí

I he ‘etau vahevahe ‘etau fakamo’oni ‘o e ongoongolelei ‘i he Laumalié, ko kinautolu ‘oku nau loto fiemalie ke fanongó te nau ma’u ha fakamo’oni fe’unga ke kamata ‘enau tui kia Sisū Kalaisi mo ‘Ene Fakalelei. ‘E foaki kiate kinautolu ‘e he tui ko iá e holi ke fakatomalá. ‘E malava ‘e he kāingalotú mo e kau faifekau taimi kakató, ‘o ako’i kiate kinautolu ‘a e ngaahi liliu ‘oku fie ma’u ke fakahokó ‘aki ‘a e Laumalié pea fakaafe’i mo fakatukupaa’i kinautolu ke nau ngāue’i. Ko e tukupā taupotu tahá ko hono fakafafe’i ‘a e fiefanongó ke ne tali mo fakahoko e papitaiso ‘i he vaí. ‘Oku muimui atu ‘i he papitaisó, pe ‘i hono ‘ai mahino angé, ‘oku fakakakato e papitaisó ‘i hono ma’u ‘o e Laumalie Mā’oni’oni, ‘a ia ‘okú ne ‘omi e fakamolemole ‘o e angahalá mo e fakamā’oni’oni. (vakai, 2 Nifai 31:17).

Ko e tu’unga tu’u tonuhia mo ta’e-ha-mele ‘i he ‘ao ‘o e ‘Eikí ‘e malava tauhi ma’u ia ‘o kapau ‘e hokohoko atu e tui ‘a e tokotahá, fakatomala ‘o ka fie ma’u mo fakamanatu ma’u pē ‘a e ngaahi fuakava ‘o e papitaisó. ‘Oku tau ui ia ko e kātaki ki he ngata’angá. Ko kinautolu ‘e kātaki ki he ngata’angá he ‘ikai te nau manavahē ki he fakamaaú ‘o

KAU MAI KI HE NGĀUE ‘O E FAKAMO’UI

Ako ki he founa te ke lava ‘o tokoni fakatātutaha ai ki he fakauluí, pukepuké mo e fakamālohia ‘i he hasteningthework.lds.org.

Te ke lava ‘o ma’u ha fakamatala lahi ange fekau’aki mo e fiefia ‘i hono vahevahe ‘o e ongoongolelei ‘i he [lds.org/topics/missionary-work/change](https://www.lds.org/topics/missionary-work/change), pea ‘e lava ke ke ako ‘a e founa ke vahevahe ai ‘a e ongoongolelei ‘i he ‘initaneti ‘i he [lds.org/church/share](https://www.lds.org/church/share).

fakatatau ki he ‘enau ngāue, koe’uhí kuo nau ma’u ‘a e tuí, mo e fakatomalá, papitaiso ‘i he vaí pea mo e Laumalié.

Ko e Ngaahi Tefito ‘i Mo’oni ‘Uluakí ke Fika ‘Uluaki

‘Oku mahu’inga fau ‘a e kupu’i lea ‘a Hailame Sāmita ‘oku hā ‘i he *Malanga’aki ‘eku Ongoongolelei*: “Malanga’aki e ngaahi ‘uluaki tefito’i mo’oni ‘o e Ongoongolelei—toutu malanga’i kinautolu: te ke ‘ilo’i ai ‘e fakahā kiate koe ha ngaahi fakakaukau fo’ou mo ha toe mahino lahi ange ‘i he ‘aho taki taha. Te ke lava ‘o fakatupulaki ai e ‘ilo’okú ke ma’u kiate kinautolú pea toe mahino lelei ange ia kiate koe. Hili iá te ke lava leva ‘o ‘ai ke toe mahinongofua ange kinautolu ki he kakai ‘okú [ke] ako’i.”³

I he lea ko ‘ení, ‘oku fakamatala ‘e Hailame Sāmita ko e Pēteliaké, ‘a e ngaahi tefito’i mo’oni ‘uluakí, ko e uho ia ‘o e ongoongolelei, ‘oku ‘ikai mahino kakato ia ‘o ka vakai’i tu’o taha pē. ‘E tākaki mai e maama lahi ange mo ha mahino ‘oku loloto ange ‘a ia ‘e hoko ‘i ha vaha’a taimi lōloa ‘i ha ngaahi a’usia ‘i he fakahā tā tu’o lahi.

I he fakahoko ‘e he kāingalotú ‘enau fakamo’oni pea kole ki he kau faifekau taimi kakató ke tokoni kiate kinautolu ‘aki hono ako’i ‘o e ongoongolelei, manatu’i ‘oku ‘ikai ma’u ‘a e tupulaki ‘o e mahino ki he ongoongolelei mei he akó ‘ata’atā pē ka ‘i he ‘etau kau atú ki hono vahevahe ‘o e ongoongolelei. Kapau te tau ako, teuteu, pea vahevahe e ngaahi tefito’i mo’oni ‘o e ongoongolelei ‘aki e Laumalié, te tau “malava ke ‘ai ia ke mahinongofua», pea ‘e fakahinohino ‘e he Laumalié pea fakamo’oni’i kiate kinautolu kotoa pē ‘oku nau kau māi—kāingalotú, kau faifekau, pea pehē ki he kau fiefanongó.

Ko e hā hono ‘Uhingá, Ko e Hā lá, mo e Founa [‘o e Ngāue Fakafaipekaú]

Ko e hā hono ‘uhinga, ko e hā ia, mo hono founa ‘o e ngāue fakafaipekaú ‘oku mālie taha ange hono fakamatala’i ‘i he Tohi ‘a Molomoná ‘i ha toe feitu’u kehe. ‘Oku fonu ‘i ha ngaahi sipinga ‘o kinautolu na’e mahino ki a’i pea nau ngāue’i ke fakahoko ‘a e taumu’a ‘o e ngāue fakafaipekaú. ‘Oku ‘i ai e ngaahi fakamatala mahino taha ‘i he folofolá kau ki he ngaahi tokāteline mahu’inga ‘oku totonu ke tau ako’i. ‘Okú ne fuesia ha laumalie ‘o e fakauluí mo ha fakamo’oni ki hono mo’oni ‘o e ngaahi tokāteline tatau pē ko ‘ení. Tē ne fakaului ‘a kinautolu kotoa pē ‘oku nau lau mo lotua iá ‘i he loto fakamātoato mo mo’oni (vakai, Molonai 10:3–5).

‘Oku fakamatala totonu ‘e he Tohi ‘a Molomoná ‘a Sisū Kalaisi ‘i He’ene hoko mo’oni ko e ‘Alo ‘o e ‘Otuá mo e Misaia Mā’oni’oni. ‘Okú ne ue’i fakalaumalie ke tui kiate Ia.

‘Okú ne ‘omi ‘a e kakaí kia Kalaisi. ‘Oku tau mo‘ua ta‘e-
ngata ki hono kau fa‘u tohí mo e Palōfita ko Siosefa Sāmitá
ki hono liliu ia ‘i he me‘afoaki mo e mālohi ‘o e ‘Otuá.

‘Oku ou fakamo‘oni, ‘i he mo‘ui ‘a e ‘Eikí, ko e Tohi
‘a Molomoná ‘oku mo‘oni. ‘Oku mo‘oni ‘a ‘ene faka-
mo‘oni kia Sīsū Kalaisí. Ko e tokotaha na‘á ne liliú, ‘a
Siosefa Sāmita, ko e Palōfita ia ‘o hono Toe Fakafoki Mai
e Ongongoleleí. Ako mei he Tohi ‘a Molomoná, ako ia,
faiako mei ai, ‘ofa ai, pea ke ngāue‘i ia, pea te ke ako ai ‘a
e ‘uhinga ‘oku tau vahevahe ai e ongoongoleleí pea ko ia
ko hotau faingamālie mo e fatongia ke fakaafe‘i mo tokoni‘i
e ni‘ihi kehé ke ha‘u kia Kalaisi. ■

*Mei ha lea na‘e fai ‘i he seminā ma‘á e kau palesiteni fakamisiona fo‘ou ‘i he
Senitā Ako‘anga Fakafaipekau ‘i Polovó ‘i he ‘aho 22 ‘o Sune, 2008.*

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Malanga‘aki ‘Eku Ongongoleleí: Ko ha Fakahinohino ki he Ngāue
Fakafaipekau (2004), 1.
2. Malanga‘aki ‘Eku Ongongoleleí, 1.
3. Malanga‘aki ‘Eku Ongongoleleí, 7.

KO E NGĀUE FAKATAHÁ

‘E lava e kāingalotú mo e kau faifekau ‘o mamata
‘E kiate kinautolu ‘i he ngāue ‘o e fakamo‘ui ‘i
he‘enau mo‘ui ‘aki ‘a e ongoongoleleí ‘i he fiefia,
pea ‘i he fakaafe‘i ‘a e ni‘ihi kehé ke nau kau ‘i he
ngaahi ‘ekitivitií, ngaahi fakataha‘anga faka-Siasí,
mo e ngaahi polokalama kehé.

Ne fakamatala ‘e ‘Eletā Niila L. ‘Enitasoni ‘o e
Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā
Uá: “‘Oku tau kau kotoa ki he ngāue ni. ‘Oku tau
palani mo lotua pea fetokoni‘aki mo e kāingalotú
mo e kau faifekau fakauōtí. Kātaki ka ke fakakaukau‘i
mo lotua ma‘u pē e kau faifekau taimi kakató. Falala
kiate kinautolu mo ho fāmili mo e kaungāme‘á. ‘Oku
falala e ‘Eikí kiate kinautolu pea kuó Ne uiui‘i kinau-
tolu ke nau ako‘i mo faitāpuekina ‘a kinautolu ‘oku
fekumi kiate lá” (“Ko ha Mana,” *Liahona*, Mē 2013,
79, 80).

KO HA VAKAI KI HE
NGAAHI KUONGÁ
Konga 2: Meia Sisū Kalaisi
ki he Nofotu'í
(Na'e pulusi e Konga 1 'i Fēpueli 2014)

KO E FUAKAVA TA 'ENGATA 'A E 'OTUÁ

Ko hono mo'oní, ko e me'a ko ia 'oku tau ui ko e fuakava faka-Ēpalahamé, ko e fuakava fo'ou mo ta'engata ia, hangē ko ia na'e foaki kia 'Ēpalahame mo hono hakó. Na'e fo'ou ia kia 'Ēpalahame koe'uhi he na'á ne ma'u ia ko ha kongá 'o ha kuonga fakakosipeli fo'ou 'o e ongoongoleléi, ka 'oku ta'engata ia he ko e fuakava tatau pē ia 'oku 'oatu ki he fānau kotoa 'a e 'Otuá 'i he kuonga fakakosipeli kotoa pē 'o e ongoongoleléi, 'o kamata meia 'Ātama.

Na'e fakamatata 'e 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki he fie ma'u 'o e fuakava ko 'ení 'o pehē, "Ko e fuakava fo'ou mo ta'engata 'a e ongoongoleléi 'o Sisū Kalaisi. Ko hono fakalea 'e tahá, 'oku fa'ufa'u 'e he ngaahi tokāteline mo e ngaahi fekau 'o e ongoongoleléi, 'a e uho 'o e fuakava ta'engata 'i he vaha'a 'o e 'Otuá mo e tangatá, 'a ia na'e toe fakafoki fo'ou mai 'i he kuonga fakakosipeli takitaha" ("Ko e Mālohi 'o e Ngaahi Fuakavá," *Liahona*, Mē 2009, 20).

'Oku 'oatu 'e he saati ko 'ení ha vakai fakalūkufua ki he fuakava ta'engata 'a e 'Otuá 'o hangē ko ia na'e toe fakafou'ou 'i he kuonga 'o Sisū pea 'i hotau kuongá foki. 'Okú ne fakaha'i e founa kuo fakahoko 'e he 'Eiki pea kei hokohoko atu hono fakahoko kiate kitautolu 'Ene ngaahi tala'ofa 'o e fuakavá, 'o kau ai 'a e ngaahi tala'ofa ko ia na'á Ne fai kia 'Ēpalahamé.

51 Na'e 'alo'í 'a Sisū Kalaisi 'i Pētelihema 'i he fonua ko Kēnaní. Na'á Ne fakahoko ha ngaahi tala'ofa lahi na'e fai kia 'Ēpalahame mo e kau palōfita 'o e kuonga mu'á 'o fakafou 'i He'ene Fakaleléi mo 'Ene ngāue.
Luke 1:68-75; 2:4-7

52 KIKITÉ
'E fakahoko 'e he 'Eiki 'i he kuonga fakafou'ou mo e Nofotu'í, 'a e ngaahi tala'ofa kotoa pē na'á Ne fai ki he fale 'o 'Isilelí.
Liliu 'a Siosefa Sāmitá, Luke 3:4-11, (i he Bible appendix)

53 KIKITÉ
'E fakafisinga'í 'a e Mītsiá 'e he kau taki 'o e kau Siú. 'E tutuki la pea toetu'u mei he maté 'i he 'aho hono tolu. Te Ne toe foki mai ki he māmaní 'amui ange 'i he mālohi mo e nāunau.
Luke 9:22, 26-27

KUONGA FAKAKOSIPELI:

Hemisifia Hahaké

KO E VAHEVAHE'ANGA 'O TAIMÍ

Hemisifia Hihifó

*t.s.1

30

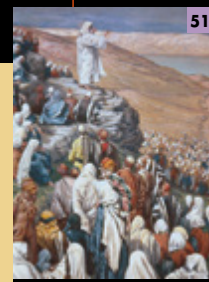
51

FA'AHINGA 'O SIUTÁ

52

53

FA'AHINGA 'O SIOSEFÁ

('Oku kau 'i he hako 'o Siosefa 'e kau Nifai mo e kau Leimaná)

FA'AHINGA 'E HONGOFULU 'O 'ISILELI KUO MOLÉ

61 KIKITÉ
'E hoko hono omi 'o e Tohi 'a Malamoná ko ha fakafou'ou kuo kamata ke fakakakati 'e he 'Otuá 'a 'Ene fuakava mo Hono kakai.
3 Nifai 21:1-7; 29:1-4

62 KIKITÉ
'E fakatutu ma'u 'e Sisū Kalaisi 'a 'Ene fuakavá 'i he lololonga 'o kinautolu kotoa pē 'oku nau ma'u 'a e ongoongoleléi.
3 Nifai 21:20-25

63 Na'e fakahā ki he 'Aposetolo ko Pitá 'i ha visone 'e lava ke ma'u 'e he kau Senitailé e ngaahi ouau mo e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongoleléi. Vakai, kikitē 62.
Ngāue 10; Kalētia 3:26-29

TĀ FAKATĀTAĀKI 'O E VĀVA 'OUVÉ 'E LAURENT RENAULT/HEMERA/THINKSTOCK

54 Na'e foaki 'e Mōsesē mo 'Ilaisiā 'a e ngaahi ki 'o e lakanga fakataula'eiki kia Pita, Sēmisi, mo Stone.

Mātiu 17:1-8; Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolā, "Liliū"; scriptures.lds.org

55 KIKITĒ
'E faka'auha 'a e kolo ko Selusalemā pea tāmata'i mo fakamoveveve'i hono kakai.

Siosefa Sāmīta—Mātiu 1:4-20

56 KIKITĒ
'E tāmata'i 'a e kau 'Aposetolō 'e he māmani pea nau tō ki he hē mei he mo'oni. 'E toe fakafoki mai 'e he 'Otuā 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'i he ngaahi 'aho kimui nī.

Mātiu 17:11; Sione 15:18-16:3

57 Na'e mamahi pea pekia e 'Alo 'o e 'Otuā koe'uhī ko e angahala 'a e māmani pea toetu'u mei he maté. Vakai, kikitē 41 mo e 53.

Ma'ake 14:32-65; 15:1-38; 16:6-14

58 Na'e fekau 'a e kau 'Aposetolō ke malanga 'aki 'a e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi ki he ngaahi pule'anga kotoa pē.

Mātiu 28:16-20

59 Hili 'e Toetu'ú 'a Sīsū Kalaisi, na'a Ne hā ki he "ngaahi fa'ahinga kehe 'o e fale 'o 'Isileli, 'a ia kuo tatakai atu 'e he Tamai mei he fonuā."

3 Nifai 15:15; 16:1-3

60 KIKITĒ
'E tānaki 'e he 'Otuā 'a Hono kakai 'i he funga 'o e māmani pea fakahoko 'ene ngaahi tala'ofa kotoa pē.

3 Nifai 16:5; 20:10-13; 21:26-29

Sīsū Kalaisi—Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā

Sīsū Kalaisi—Kau Ākonga 'e Toko Hongofulu Mā Uā

35

100

500

KO E HĒ FAKA'AUFULI MEI HE MO'ONI

54 55 56

57 58 59 60 61 62

63 64 65 66 67 68 69

70

54

58

57

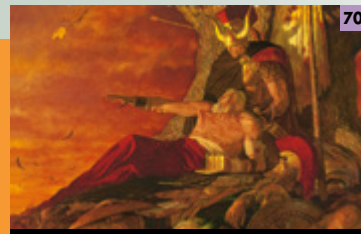
KIKITĒ: KO E TALANOA FAKATĀTĀ 'O SEINOSĪ (400 K.M. NAI-T.S. 100)

Hili ha vaha'ataimi, ne toe foki

mai 'a e pule 'o e ngoue vainé mo 'ene tamaio'eiki ki he ngoue vainé 'o ma'u 'a e fua 'oku lelei 'i he ngaahi 'akau kotoa pē. Na'e 'ai 'e he ngaahi aka 'o e 'ōlive kolō ke fua lelei 'a e ngaahi va'a 'ōlive vaō. Na'e tupu lelei e ngaahi va'a mei he fu'u 'ōlive kolō—ne fakamoveveve'i 'i he ngoue vainé—, 'io 'o tatau ai pē he taimi ne tō ai kinautolu 'i ha ngaahi feitu'u kovi. Ne 'i ai ha va'a ne tō 'i ha feitu'u lelei pea ne 'i ai fakatou'osi 'a e fua lelei mo e fua kovi. (Vakai, Sēkope 5:15-28.)

KO E TALANOA FAKATĀTĀ 'O SEINOSĪ (FAKAFUOFUA KI HE T.S. 100-1400)

Hili hono tanumaki 'e he pulé mo 'ene tamaio'eiki e ngaahi 'akau 'o e ngoue vainé, na'a na ma'u 'a e fua lahi he 'ulu'akau, ka na'e kovi kotoa. Na'e 'i he fu'u 'ōlive kolō ha ngaahi fua kovi kehekehe koe'uhī he kuo ikuna'i 'e he ngaahi va'a 'akau vaō 'a e mālohi 'o e ngaahi aka. Na'e kovi kotoa pē 'a e fua 'o e ngaahi va'a mei he fu'u 'ōlive kolō. Ne mate foki mo e va'a 'e taha ne 'i ai e fua lelei mo kovi. Na'e tangi 'a e 'eiki 'o e ngoue vainé 'o 'eke ange, "Ko hai ia kuō ne fakakovi'i 'a 'eku ngoue vainé?" Na'e pehē 'e he tamaio'eiki, "Ikai ko hono mā'olunga 'o ho'o ngoue vainé?" Na'e fakakaukai 'a e 'Eiki 'o e ngoue vainé ke toe feinga faka'osi ke fakahaafi 'ene ngoue vainé. (Vakai, Sēkope 5:29-51.)

70

64 Na'e faka-poongi 'a e kau Siu 'i Selusalemā pea fakamoveveve'i 'e he kau Lomā. Vakai, kikitē 55.

Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolā, "Selusalema," scriptures.lds.org

65 KIKITĒ
'E toe fakafoki mai e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi 'i he ngaahi 'aho kimui nī 'e ha kau 'āngelo.

Fakahā 14:6-7

66 KIKITĒ
'E tānaki fakataha 'e he 'Eiki 'a Hono Kāingalotū 'i ha ngāue fakataifekau ma'ongō'onga 'i he ngaahi 'aho kimui nī.

Fakahā 14:14-16

67 KIKITĒ
'E ha'i 'a Sētone 'i ha ta'u 'e afe, pea 'e pule 'a Kalaisi 'i he māmani.

Fakahā 20:1-6

68 KIKITĒ
'E 'i ai ha langi mo ha māmani fo'ou, pea 'e 'omi 'a e kolo ko Selusalema Fo'ou mei he langi.

Fakahā 21:1-10, 22-27

69 Na'e fakafisinga'i pea tāmata'i 'e uluaki kau 'Aposetolō. Na'e mole 'a e ngaahi ouau 'o e ongoongolelei. Vakai, kikitē 56.

2 Tesalonika 2:3; Fakahā 12:1-6

70 Ne fiangahala 'a e hako 'o līthai pea nau fakafisinga'i e ongoongolelei.

Molomona 8:1-10; Molonai 1

71 Na'e hā 'a e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi kia Siosefa Sāmita, 'o teuteu'í ai e founga ke toe fakafoki mai e fuakava fo'ou mo ta'engatá. Vakai, kikite 33.

Siosefa Sāmita—
Hisitōlia 1:14–20;
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 1:17–23

72 Ne hā e 'āngelo ko Malonai kia Siosefa Sāmita. Na'e toki liliu mo pulusi e Tohi 'a Malomoná kimui ange. Vakai, kikite 33 mo e 61.

Siosefa Sāmita—
Hisitōlia 1:27–54

73 Ne hā 'a Sione Papitaiso mo Pita, Sēmisi mo Sione kia Siosefa Sāmita mo 'Ōliva Kautele, 'o toe fakafoki mai 'a e la-kanga fakataula'eiki 'a e 'Otudá ki he māmaní. Vakai, kikite 65.

Siosefa Sāmita—
Hisitōlia 1:68–73

74 Na'e fakatu'u 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni 'i Feieiti, Niu 'Ioke, USA. Vakai, kikite 42 mo e 62.

Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 20–21

75 KIKITÉ
'E ma'u sākalamēniti fakataha 'a e kau tamaio'eiki 'a e 'Eiki mei he kuonga fakakosipeli kotoa pē.

Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 27:5–14

76 KIKITÉ
'E nofo 'a e 'Eiki ko Sisū Kalaisi 'i he māmaní 'i ha ta'u 'e afe lolotonga e Nofotu'í. Vakai foki, kikite 44.

Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 29:10–11

77 KIKITÉ
'E toe tukuangē 'a Sētane pea 'e pule 'i ha vaha'ataimi nounou, pea 'e toki hoko mai leva 'a e ngata'anga 'o e māmaní.

Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 43:29–33

KUONGA FAKAKOSIPELI:
KO E KAKATO 'O E
NGAHI KUONGÁ

Palōfita ko Siosefa Sāmitá

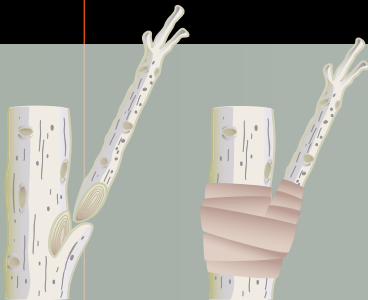
1830

1900

2000

71 72 73 74 75 77 79 81 82 83
76 78 80

84 85 86

KO E TALANOA FAKATĀTĀ 'O SEINOSI (FAKAFUOFUA KI HE 1800–NOFOTU'Í)

Na'e kole 'e he 'Eiki 'o e ngoue vainé ki he'ene kau tamaio'eiki ke hoko 'a e ngaahi va'a totonú ki he 'ōlive koló pea hoko 'a e ngaahi va'a 'akau vaó ki he 'akau totonú. Na'a ne kole ange ke hoko fakalelei 'a e ngaahi va'a "o fakatatau ki he tupu lelei." Na'e 'omi ha kau tamaio'eiki kehe ke tokoni, ka na'a nuv tokosi'í. Na'a ne tala'ofa mai ki he kau tamaio'eiki faivelengá ha fiefia 'i he fua 'o 'ene ngoue vainé. (Vakai, Sēkope 5:52–73.)

79 KIKITÉ
'E 'ohake e Kau Mā'oni'oni faivelenga kotoa pē ke fakafe'it-loaki kia Kalaisi 'i he taimi te ne toe hā'ele mai ai.
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 88:95–98

80 KIKITÉ
'E ikuna'í 'a e tēvoló mo 'ene kau taú 'e Maikeli ko e 'āngelo pulé mo e ngaahi kau tau 'o e langi 'i ha fú'u tau lahi faka'osi hili 'a e Nofotu'í.
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 88:110–116

81 Na'e foaki 'e Mōsese, 'Ilaiase mo 'Ilaisiá 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eiki na'e fie ma'u ke toe fakafoki mai 'aki 'a e ngaahi fuakava ta'engatá. Vakai, kikite 65.
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 110:11–16

82 Na'e langa 'e he Kāingalotú ha tempale 'i Nāvū, pea na'e toe fakafoki mai 'a e ngaahi ouau ma'á e kau pekiá.
Tokāteline mo e Ngaahi
Fuakava 124:29–34

83 Na'e fakotu'u 'a e hetikuota 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni 'i he feitu'u fakahihiho 'o 'Amelika Noaté. Vakai, kikite 42, 60, mo e 62.
Ísaia 2:2–3

84 'Oku malanga'í 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi 'i he funga māmaní. 'E ma'u 'e he tokotaha kotoa pē e faingamālie ke tali 'a e ongoongolelei. Vakai, kikite 60, 62, mo e 66.

85 Na'e foaki e ngaahi tāpuaki 'o e la-kanga fakataula'eiki ki he tokotaha mo'ui tauu kotoa pē, neongo pe ko e hā 'a e matakali 'oku kau ki ai. Vakai, kikite 62.
Fanongonongo
Fakamafai'í 2

78 KIKITÉ

‘E tu‘u ‘a Sīsū Kalaisi ‘i he Mo‘unga ko Saioné pea mo e Mo‘unga ‘Ōlivé, ‘e hoko ‘a e ngaahi konitinēniti ko ha fonua pē ‘e taha, pea ‘e ma‘u ‘e he fa‘a-hinga e hongofulu mā uá ‘a honau tofi‘á.

Tokāteline mo e ngaahi Fuakava 133:17–35; Ko e Ngaahi Tefito ‘o e Tui 1:10

1 Na‘e hā ‘a Sīsū Kalaisi ‘i Selusalema (‘i he Fonua Tapú) mo e Selusalema Fo‘ou (‘i ‘Amelika Noate). Vakai, kikite 78.

2 Ko e toe hā‘ele mai ‘a Sīsū Kalaisi ki he māmaní ‘i he mālohi mo e nāunau ‘i He‘ene Hā‘ele ‘Angaua Mai. ‘E toe fakafoki mai ‘a e fa‘ahinga ‘o ‘Isileli kuo molé mo e kolo ‘o ‘Inoké. Vakai, kikite 52, 53, mo e 78.

3 ‘E toetu‘u ‘a e kau ākongā ‘a Kalaisi. Vakai, kikite 79.

4 ‘E fai ‘e he ngaahi foha ‘o Līvai ha feilaulau ki he ‘Eiki ‘i he mā‘oni‘oni.

5 ‘E fakahoko ha houalotu sākalamēniti ma‘ongo‘onga ma‘á e kau ākongā kotoa ‘a Kalaisi mei he kuonga fakakosipeli kotoa pē. Vakai, kikite 75.

PULE ‘A SĪSŪ KALAISI ‘I HE NOFOTU‘Í

KO E TALANOA FAKATĀTĀ ‘O SEINOSÍ

Na‘e kamata ke fua lelei ‘a e ngaahi ‘akau kotoa pē ‘o e ngoue vainé. Na‘a nau hoko ‘o “tatau mo ha sino pē taha; pea na‘e tatau ‘a e ngaahi fuá.” Na‘e tāpuaki‘i ‘e he ‘Eiki ‘o e ngoue vainé ‘a ‘ene kau tamaio‘eiki ko ‘enua ngāue faivelengá pea pōlepole ‘i he fua ‘o ‘ene ngoue vainé. (Vakai, Sēkope 5:74–76.)

2

6

KO E TALANOA FAKATĀTĀ ‘O SEINOSÍ

Na‘e toe ma‘u pē ‘a e fua kovi ‘i he ngoue vainé. Na‘e fakamavahe‘i ‘e he ‘Eiki ‘a e fua lelei mei he fua kovi. Na‘e li‘aki ‘a e fua kovi, pea na‘e tutu e ngoue vainé. (Vakai, Sēkope 5:77.)

86 ‘Oku lolotonga langa ‘a e ngaahi tempalé ‘i he funga māmaní, ke fakafaingamālie‘i e ngaahi ouau ‘o e ongoongo-lelei ki he kakai kotoa pē—ki he mo‘uí mo e pekíá.

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 124:37–42

6 ‘E ‘omi ‘e he Nofotu‘i ha melino ‘i ha ta‘u ‘e afe. ‘E toe fakafou e māmaní. Vakai, kikite 44, 52, 53, mo e 76.

7 ‘Oku tukuange ‘a Sētane. Vakai, kikite 77.

8 Ko hono fai ‘o ha tau lahi mo faka‘osí. ‘Oku ikuna‘i ‘a Sētane mo ‘ene kau tau. Vakai, kikite 80.

9 Hili e toetu‘u ‘o e kakai kotoa pē, te nau ha‘u ki he Fakamaau Faka‘osí pea ma‘u ha pule‘anga ‘o e nāunau pe kapusi ki tu‘a. ‘Oku kapusi ‘a Sētane ‘o ta‘engata.

10 ‘Oku fakamā‘oni‘oni‘i mo fakanāunau‘ia ‘a e māmaní. Vakai, kikite 68.

“Ko e mo‘oni, ‘oku ou pehē kiate koe, ‘okú ke monū‘ia koe‘uhi ko ho‘o tali ‘eku fuakava ta‘engatá, ‘io ‘a hono kakato ‘o ‘eku ongoongo-lelei, ‘a ia kuo ‘oatu ki he fānau ‘a e tangatá, koe‘uhi ke nau ma‘u ‘a e mo‘uí pea ngaahi ke nau kau ‘i hono ma‘u ‘o e ngaahi nāunau ‘a ia ‘e fakahā mai ‘i he ngaahi ‘aho faka‘osí, ‘o hangē ko ia na‘e tohi ‘e he kau palōfita mo e kau ‘aposefeto ‘i he ngaahi ‘aho ‘i mu‘á. (T&F 66:2).

KO HA FONU MAHUOHUA E NGAahi MANATU MELIE

Tupunga 'i he motu'a 'o e ngaahi paipa vaí pea vaivai mo e fakava'e 'o e falé, ne tāfea ma'u pē homau 'apí 'i he'eku kei sí'í 'i he taimi kotoa pē 'oku 'alotāmaki ai 'o lahi fe'unga e 'uhá. Koe'uhí 'oku lau lau houa 'a e fa'a 'alotāmaki 'uhá 'i Veisia, USA, na'e fa'a tāfea ma'u pē.

Na'a mau nofo 'i he 'api ko iá 'i he kongalaahi 'o 'eku kei tupu haké, pea ne u fakakaukau ko e tafeá ko ha me'a angamaheni pē ia.

Hili ha ngaahi 'alotāmaki 'uha tu'ō lahi, ne mau fakalelei 'i 'emau founa fakafepaki 'i 'o e tafeá pea ako ke

mau ngāue fakataha. Ne fa'a tō mai e 'alotāmaki he tu'uapoó, pea fafangu kimautilu 'e he ongomātu'á ke ngāue 'i he tafa'aki takitaha kuo vahe maí 'i he kamata ke hū māmālie mai 'a e vaí 'i he loki 'i laló, hangē ha lava mei ha mo'unga afí. Ne tā vai hoku tuonga'ané mo e tangata'eikí mei he sitepú, pea na'á ku holo ke mātu'u e vaí mo hoku tokouá 'aki e tauelí ke 'oua na'a a'u ki he kāpetí.

Na'á ma maki'iki 'i 'i he'ema punopuna mo malaki e tauelí, ongo'i 'ene viviku 'i homa louhi'i va'é mo e nga'unga'u 'a e va'e homa talausese

mohé. Ne fakavave hono tatau 'e he fine'eikí e ngaahi taueli vivikú, pea fa'o ki he misini fakamōmoa foó, pea fetongi 'aki ha ngaahi taueli mātu'u ke hoko atu 'ema tā malakí. 'I he 'emau fiemālie kuo hao homau falé, na'a mau 'alu ki peito ke fakamōmoa mo inu 'emau koko mafana mo e kūkisi ko e fakapale 'a e ngāue kuo mau faí. Pea kapau ne te'eki taimi ki he akó, na'a mau foki 'o mohe.

Mahalo na'e fakakina 'e ngaahi tafea ko 'eni ki he'eku ongomātu'á ka 'oku ou manatu ki ai ko ha ngaahi momeniti fakafiefia taha ia 'i he'eku kei tupu haké, 'o a'u pē ki he taimi ne pā ai e maná mo tapa 'a e fatulisí. Ko hono mo'oní, 'oku 'omi 'e he nanamu 'o e kapeti vivikú 'eku ongo'i 'ofa ki he taimi mo e familí.

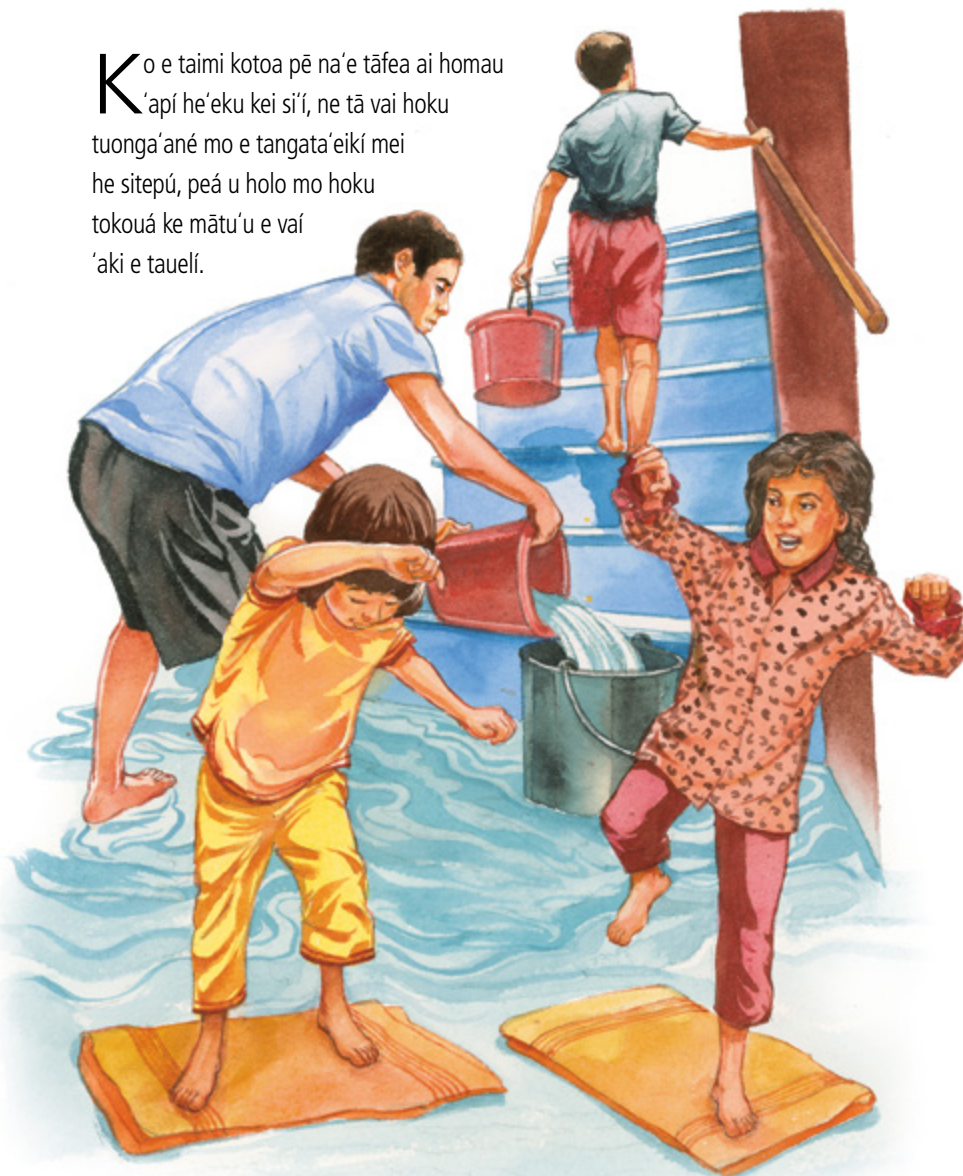
Na'e mei fetakai pē e ongomātu'á 'i he tafeá 'iate kinaua pē, ka 'oku ou fiefia ko 'ena fakakau kimautilu kotoa ke malu'i homau 'apí. Na'e fakalata 'a hono ta'ofi e vaí koe'uhí na'a mau fakataha pea mau takitaha tokoni.

Ko 'eni kuó u fu'u lahi, 'oku ou fakakaukau ki he ngaahi 'aho ko iá mo fifili pe te u lava fēfē 'o fakatupulaki ha fiefia tatau 'i he ngāue fakataha mo 'eku fānaú. Neongo 'oku ou hounga'ia 'i he 'ikai ke tāfea hoku 'apí, ka 'oku ou 'ilo 'oku 'i ai e me'a te ne 'ohofi homau fāmilí 'oku 'ikai te mau fie ma'u.

Tatau ai pē pe ko e hā e palopalema 'e fehangahangai mo hoku fāmilí 'i he kaha'ú, 'oku ou faka'amu te mau nofo fakataha mo ngāue fakataha 'i hono malu'i homau ngaahi tu'unga 'ulunga-anga mahu'ingá, 'emau tuí, mo e vā fetauhi'aki. Hili iá pea mahalo, na'a mo e ngaahi faingata'á, te mau lava 'o kata, malimali, mo ongo'i fiefia 'i he'ema ngāue fakatahá. ■

Sina Sikanoa, 'lutā, USA

Ko e taimi kotoa pē na'e tāfea ai homau 'apí he'eku kei sí'í, ne tā vai hoku tuonga'ané mo e tangata'eikí mei he sitepú, pea u holo mo hoku tokouá ke mātu'u e vaí 'aki e tauelí.

NGAAHI TĀPUAKI 'O E LAKANGA FAKATAULA'EIKI KUO FOAKI PEA TOE FAKAFOKI MAI

I ha ngaahi ta'u lahi kuohilí lolo-tonga 'emau ma'u me'atokoni efi-afi mo ha ongomātu'a mei homa uōtí, ne ma ma'u ha telefoni mei he tafa'aki tokoni fakavavevave 'o e falemahaki 'i homau koló. Na'e kole mai 'a e 'ōfisá ki hoku husepānití, ko e palesiteni fakasiteiki ia he taimi ko iá, pe 'e lava ke 'alu ange ha taha mei hotau Siasí 'o sio ki ha talavou ta'u 17 ne lavea lahi hono 'ulú.

I he a'u atu hoku husepānití na'á ne 'ilo ai, ne tō 'a e talavou ni 'i ha saiti-uoka sima mei ha fakafaletolo ne fute 'e 30 (mita 'e 9) hono mā'olungá. Na'e longo pea 'ikai ha 'amanaki 'e mo'ui.

Na'e fai ngāue hoku husepānití mo e tangata na'e 'a'ahi ange ki homau 'apí ki he talavou ni. Na'e fai e fetu'utaki ki hono fāmílí, 'a ia na'a nau nofo 'i ha feitu'u maile 'e taha afe (kilomita 'e 1,610) mei he feitu'u na'a mau 'i aí, 'o fakamatala kiate kinautolu 'a e me'a ne hokó.

Ne fakaofu hili ha ngaahi 'aho si'i mei he'ene 'i he loki fakatu'utāmaki, ne 'ā e talavou ni pea kamata ke ne fakaakeake. I ha uike 'e fā ne 'a'ahi 'ene ongomātu'á ki falemahaki he 'aho kotoa pē. Pea nau fakapuna ia ki honau 'apí ki 'Alesona, USA, ke fakakakato ki ai 'ene fakaakeaké.

Hono 'ikai fakaofu 'ete mātā tonu 'a e mālohi fai fakamo'ui 'o e ngāue 'a e lakanga fakataula'eikí ke ne foaki ha faingamālie ki he talavou ko 'ení 'i ha kaha'u mo'ui lelei. Pea tatau mo e hā 'eku hounga'ia 'i ha husepāniti mo e mēmipa homau uōtí 'oku nau mateuteu ke fakahoko 'a e ngāue 'o e lakanga fakataula'eikí pea ngāue 'i he mafai fakalangí.

Na'á ku fu'u ongo'i e me'a ne foua 'e he ongomātu'a 'a e talavou ni, 'a ia na'á na

nofo mama'o 'i he taimi ne hoko ai e faingata'a ko 'ení. Ka ne u fiefia ke 'ilo na'á na ongo'i fiamālie 'i he'ena 'ilo ne ma'u 'e hona fohá ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí pea na'e fiefia mo e kāingalotú ke tokoni.

Na'e lahi ange 'eku ongo'i 'ofa ki he ongomātu'a ko 'ení 'i ha ngaahi ta'u si'i mei ai 'i he'eku ma'u ha telefoni 'o fakahoko mai ko hoku fohá, 'a ia ne nofo maile 'e 2,000 (kilomita 'e 3,220) hono mama'ó, na'e tau ai ha kā lolotonga 'ene heka pasikala ki he 'univēsiti na'e ako mo ngāue aí. Neongo ne u ongo'i ta'e'aonga ke tokoni kiate ia ka na'á ku fakamālō mo ongo'i nonga ke 'ilo na'e fai e fetu'utaki ki he ongo faifekau taimi kakatō ke foaki ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí ki hoku fohá, pea na'e tokoni mai 'a e uooti Sā Paulo, Minesota, USA ki he ngaahi fie ma'u fakafāmílí. Na'e fafanga hono fāmílí 'e he kāingalotú pea tokoni ki hono uaiifí, 'a ia ne fā'ele 'i he 'aho kimu'a he fakatu'utāmaki, mo tokoni ki he'ene fānau kehe 'e toko tolú.

Fakakaukau ki he tupulaki 'eku loto hounga'ia 'i he'eku 'ilo ko e

Na'á ku fakamālō mo ongo'i nonga ke 'ilo na'e fai e fetu'utaki ki he ongo faifekau taimi kakatō ke foaki ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí ki hoku fohá

faifekau na'á ne foaki e tāpuaki ma'a homa fohá, ko e talavou tatau pē ia na'e foaki ange 'e hoku husepānití 'a e tāpuaki 'i he ta'u 'e nima kimu'á. Na'e fakaofu kiate au 'a e foki kakato mai e tāpuaki ne foaki atu kimu'á!

'Oku hokohoko atu ke tupulaki 'eku tuí mo hono fakahoko e lotu fakamālō ki he'eku Tamai Hēvani 'ofá, 'i he'eku fakakaukau 'okú Ne 'afio'i kitautolu kotoa mo e ngaahi me'a 'oku tau fie ma'ú. 'Oku ou 'ilo na'e 'i ai 'a e faifekau ko 'ení ke mau mamata ki he tokaima'ananga 'a e 'Otuá ki he me'a kotoa pē 'i ha founga fakataautaha mo'oni. ■

Suli Kesi, Kolomupia Pilitānia, Kānata

NA'Á KU 'ILO'I 'E TOKONI MAI 'A E 'OTUÁ

Kimu'a peá u kau ki he Siasí, na'e fu'u puke lahi 'aupito 'a hoku husepānití. Na'á ku lotu fakamāto-ato ki he 'Otuá 'o kole ke tuku mu'a hoku husepānití ke mo'ui koe'uhí ko 'ema fānau 'e toko nimá mo e pēpē 'i hoku manavá. Ka na'e iku launoa 'eku ngaahi lotú.

'I he mālōlō hoku husepānití, ne mole ai foki mo 'eku 'ofa, tui mo e falala ki he 'Otuá. Ne lōmekina au 'e he ngaahi fatongia 'oku hilifaki he taimí ni 'i hoku umá. Me'amālié, na'e 'i ai 'eku ongomātu'á ke tokoni.

'Aho 'e taha hili ha ngaahi ta'u sí'i mei ai, ne u fanongo ki ha tukituki 'i he matapaá. Ne tu'u ha ongo sola fofonga malimali peá na to'oto'o mo ha tohi. Na'á na fakafe'iloaki mai ko e ongo faifekau kinaua 'o e Siasí 'o

Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimuí Ni. Ne te'eki ke u fanongo 'i hona siasí. Na'e hoko atu 'ena fonongá 'i he'eku talaange na'á ku mo'uá, ka na'e hokohoko atu 'eku fakakaukau kiate kinauá.

'I he 'aho hono hokó ne u sio atu kiate kinaua 'okú na faka'ali'ali ange 'a e tohí ki he kaungá'apí. 'I he'eku fie 'iló, na'á ku 'unu atu ke ofi. Na'e fakatokanga'i mai au 'e he ongo faifekau peá na toe 'eke mai pe te na lava 'o 'a'ahi ange. Na'á ku ofo 'i he'eku talí: "Io, ha fa'ahinga taimi pē!"

'I he'eku fanongo ki he pōpoaki 'a e ongo faifekau mo hono ako e Tohi 'a Molomoná, ne u fakatokanga'i 'a e ngaahi fehalaaki kuó u fakahoko 'i he mo'uí, peá u fakatomala mei he'eku ngaahi angahalá, 'o toe ofi ange ki he

'Otuá. 'I he fanongo 'eku ongomātu'á na'e ako'i au 'e he ongo faifekau, na'á na 'ita lahi 'aupito. Na'á na fakamana-mana ke tu'usi au mo 'eku fānau mei he fāmilí. Ne fakaafe'i au 'e he ongo faifekau ke u papitaiso, ka na'e 'ikai ke u tali ia koe'uhí na'a mau fakafalala ki he tokoni 'eku ongomātu'á.

Kimu'a pea 'alu e ongo faifekau, na'á na kole mai ke u lau 'a e 3 Nīfai 13:31–34. 'I he'eku lau "mou fuofua kumi 'a e pule'anga 'o e 'Otuá mo 'ene mā'oni'oni, pea 'e foaki 'a e ngaahi me'á ni kotoa pē kiate kimou-tolu" (veesi 33), ne u 'ilo 'e tauhi mai 'a e Tamai Hēvaní kapau te u fakamu'omu'a Ia pea talangofua ki He'ene ngaahi fekau. 'I he taimi ne foki mai ai e ongo faifekau, na'a mau palani e 'aho hoku papitaisó.

'I he 'aho 'o hoku papitaisó, ne foki mai ki hoku 'atamaí 'a e le'ó 'ita 'o 'eku fa'eé. Na'á ku manavasi'i, ka na'á ku hifo atu ki he vai 'o papitaiso. Hili iá, na'á ku fu'u fiefia 'aupito, pea 'i he taimi ne hilifakinima au ko ha mēmipa 'o e Siasí mo foaki mai e me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni, na'á ku ongo'i kuo mahu'i atu 'eku ngaahi kavengá.

'I he fanongo 'eku ongomātu'á ne u kau ki he Siasí, na'á na li'aki au. Na'a mau fakalelei hili ha ta'u 'e taha mei ai, pea papitaiso hoku ongo tehiná 'i he loto ki ai 'ema ongomātu'á.

Kuo ngāue faifekau taimi kakato 'a e toko tolu 'o 'eku fānau, pea 'e vavé ni pe 'eku fakamanatu 'a e ta'u 'e 40 'eku hoko ko e mēmipa 'o e Siasí. Hono 'ikai lahi e ngaahi tāpuaki 'oku ou ma'ú—fakamālō lahi ki he ongo faifekau na'á na tukituki 'i hoku matapaá, fakafe'iloaki mai e Tohi 'a Molomoná, pea tokoni ke u toe 'ofa ki he 'Otuá mo 'eku tui mo falala kiate Iá. ■

'Apetemia Tuliō, 'Alapai, Filipaini

'I he 'aho 'o hoku papitaisó, na'á ku manavasi'i, ka na'á ku hifo atu ki he vai pea papitaiso.

KO E HĀ TE U HIVA 'AKÍ?

I ha meimei ta'u 'e 40 kuo hilí lolotonga 'eku ngāue faifekau taimi kakato 'i he kolo ko Leviní, 'i Nu'u Silá, na'á ku tā e pianó he Tūsité kotoa pē ma'á e fānau Palaimelí. 'Oku ou manatu melie ki he ngaahi ongo faka'ofa'ofa na'á ku ma'u ki he fānau ko 'ení 'i he'emaui hiva fakataha 'a e ngaahi hiva 'o e Palaimelí 'oku fakatefito 'i he ongoongoleléi.

I Fēpueli 2013, ne u foki ki Nu'u Sila ko e folau 'eve'eva. 'I he'eku hoko ko e tokotaha manako he kaka mo'ungá, na'á ku alea 'i ha polokalama lue mo kaka mo'unga 'aho fā 'i he Pa'ake Fakafonua Fiotilani 'iloa ko ia ko e Tuleki Milifōtū 'i he motu Sauté.

Na'á ku kau fakataha ai mo ha kau 'Amelika 'e toko tolu mo e kakai kehe 'e toko 37 mei he funga 'o e māmaní, kau ai 'a 'Aositelēlia, Palāsila, 'Ingilani, Finilani, Siamane, 'Isileli, mo 'Ulukuai. Lolotonga 'emaui fononga kaká, na'a mau vahevahe 'emaui ngaahi fakakaukau, a'usíá mo e anga 'emaui ngaahi fakakaukau 'i he lelei taha ne mau lava ke fakahoko 'i he tu'unga kehekehe 'o 'emaui lea fakafonuá. Na'e 'ikai fuoloa kuo 'ikai toe hoko e faikehekehe fakafonuá ko ha 'ā vahevahe ki he ngaahi fakakaukau na'a mau ma'ú pea tupulaki 'emaui feohí.

'I he faka'osinga 'o 'emaui kaká he

'aho hono tolú, na'e loto ha taha 'o e kau tangatá ke fakatupulaki homau vā fakakaungāme'á peá ne puna ki 'olunga 'o tala mai 'oku totonu ke fai ha'amau faka'ali'ali talēniti. Na'á ne talamai te ne kamata 'i 'e ia. Na'á ne fili ke vahevahe hono talēniti fa'u talanoá, 'a ia na'á ne fa'a akoako fakahoko 'i hono 'ofisi pisinisi 'i Sesalia 'i 'Isileli. Na'e sai 'ene talanoá, peá ne toe tala mai te ne fai mo e talanoa 'e taha. Ka 'i he'ene vahevahe ha ngaahi lea ta'etāú, 'e faingofua ke liliu e efiáfi ki ha me'a kehe 'o 'ikai ha langaki mo'ui.

Lolotonga 'ene talanoá, ne u ongo'i mālohi ke u hiva ma'á e kulupú. Ka ko e hā te u hiva 'aki ki hoku ngaahi kaungāme'a fo'ou mei he funga 'o e māmaní? Ne ongo mālohi mai e talí: "Fānau au 'a e 'Otuá" (*Ngaahi Himí*, fika 193).

Na'á ku manavasi 'i ka ne u fakakaukau ki he ngaahi manatu melie mo e 'ofa ki he fānau Palaimeli 'o Nu'usilá. Ne u tu'u ki 'olunga peá u pehē ange te u hiva 'i ha fo'i hiva makehe ne u hiva 'i 'i he meimei ta'u 'e 40 kuohilí mo e fānau 'i Nu'u Silá. Na'á ku fakamatala 'i ange ne u hoko ko ha faifekau, ako 'i 'a e fānau ko 'ení, peá u 'ofeina kinautolu. Pea fai 'eku ki 'i lotu fakalongolongo, 'o kolea ha tokoni ke u hiva 'i ha founga te ne faitāpuekina ai 'a e kulupú.

Na'e lelei 'a e fo'i hivá, pea hili iá na'á ku ongo 'i e Laumālié. Na'e malimali 'a hoku ngaahi kaungāme'a fo'ou, pea na'e hangē ne fakaava honau lotó 'e he fo'i hivá. Na'e 'ikai fuoloa kuo tu'u ha ni'ihí kehe pea kamata 'a e vahevahe honau ngaahi talēniti mūsiká. Na'e hiva ha kulupu fefine 'e toko fā, ne momou ke kau mai he kamata'angá, 'o nau hiva 'i ha ngaahi fasi kuo filifili mei he kuaea honau siasí. Ne ako 'i mai 'e he tokotaha 'a e hiva fakafiefia 'a e kau Siú.

Na'e hiva 'i 'e ha finemui faka'ofa'ofa mei 'Aositelēlia 'i he faka'osinga 'o e faka'ali'ali talēniti, ha fo'i hiva 'e tolu faka-Mauli, ko 'ene lea fakafonuá ia. Na'e nofo'ia mo'oni kinautolu 'e he Laumālie 'o e Tamai Hēvaní pea tokoni ke mau 'ilo ko e fānau kotoa kinautolu 'a e 'Otuá, 'o 'ikai ko ha "kau muli mo e kau 'aunofo" ('Efesō 2:19) mei he ngaahi fonua kehekehe.

'Oku ou hounga'ia 'i he fanau palaimeli 'i he ki'i kolo ko Leviní kuo nau tokoni 'i hono fakatō 'i hoku lotó 'a e mo'oni ko ia ko e fānau kotoa kinautolu 'a 'etau Tamai Hēvaní. 'Oku ou toe fiefia foki he 'oku 'omi 'e he manatu ko iá ha loto-to'a ke u vahevahe 'a e fakamo'oni ko iá 'o fakafou 'i he fo'i hivá. ■

David M. Flitton, 'Iutā, USA

Na'á ku ongo'i mālohi ke hiva ma'á e kulupú. Ka ko e hā te u hiva 'aki ki hoku ngaahi kaungāme'a fo'ou mei he funga 'o e māmaní?

**Hangē ko e ta'au
'o e tahi, 'oku lava
'e he ivi takiekina
fakalangi e 'Otuá ke
tataki 'a kitautolu
ki He'ene palani
ma'a 'etau mo'uí.**

NGĀUE 'I HE FONUÁ NI

'o Hangē ka Lautá 'ú

Fai 'e Dennis C. Gaunt

Hangē ko e longa'i fānau toko-
lahi, na'á ku fakakaukau ki he
me'a te u a'usia 'i he'eku tupu
haké. Kiate au, na'á ku *fakapapau* 'i
te u hoko ko ha tangata tāmāte afi 'i
he funga māhiná. 'I hoku ki'i 'atamai
ta'u nimá, na'e 'ikai toe 'i ai ha me'a
kehe te ne liliu 'a e taumu'a 'eku
mo'uí. 'Oku ou tui foki ko kitautolu
kotoa na'e 'i ai 'etau ngaahi faka'a-
naua 'i he kei sí'i ki he'etau ngaahi
taumu'a ki he kaha'ú. Pea 'oku ou tui
foki, ko e tokolahi 'o kitautolu kuo
tau sio ki mui pea tau pehē, "oku
'ikai ko e me'a 'eni ne u 'amanaki
'e hoko!"

'Oku 'i ai ha potufolofola 'e ua
'oku tokoni ke ne 'omi ha taumu'a
ki he'etau mo'uí. 'Uluaki:

"He 'oku pehē 'e [he 'Eikí] 'oku
'ikai ko ho'omou ngaahi mahaló 'a
'eku mahaló, pea 'oku 'ikai ko homou
ngaahi halá 'a hoku ngaahi halá.

"He 'oku hangē 'oku mā'olunga
hake 'a e ngaahi langí mei he mā-
maní, 'oku pehē hono mā'olunga
'o hoku ngaahi halá, pea mo 'eku
mahaló 'i ho'omou ngaahi mahaló"
(Isaia 55:8–9).

Uá: "Oku 'ikai fai 'e he ['Otuá] ha
me'a 'o kapau 'e 'ikai ke 'aonga ia ki
he kakai 'o e māmaní; he 'okú ne 'ofa
ki he māmaní" (2 Nifai 26:24).

'Oku ako 'i mai 'e he folofolá ni ko
e me'a kotoa pē 'oku fakahoko 'e he
Tamai Hēvaní 'okú Ne fai ke 'aonga
kiate kitautolu, tatau ai pē pe 'oku
mahino kiate kitautolu hono 'uhingá pe
'ikai. Pea koe'uhí 'oku mā'olunga ange
'a e finangalo 'o e 'Eikí 'iate kitautolú,
'oku fie ma'u ke hiki hake 'etau mo'uí
ke fenāpasi mo 'Ene palani ma'atautolú.

Fifili Lolotonga 'o e Hē Fanó

'Oku tau fa'a fepōtalanoa 'aki kau
ki he hē fano holo 'a e fānau 'a 'Isilelí

'i he maomaonganoá 'i he ta'u 'e
40 kimu'a pea fakangofua ke nau hū
ki he fonua 'o e tala'ofá. Na'e tu'u 'a
e pou 'aó pe pou māmá 'i he funga
tāpanekalé 'i he taimi ke tu'u ai 'enau
fonongá, pea ko e taimi pē ne 'unu
aí, na'e muimui ki ai 'a e kau 'Isilelí
(vakai, Nōmipa 9:15–18, 21–23). 'Oku
ou fakakaukau na'a nau fakamoleki
foki ha ta'u 'e 40 'i he fifili lolotonga
'enau hē 'i he toafá—'o fifili pe 'e
hoko atu 'afē 'enau fonongá, te nau
mālōlō 'afē pea 'i fē, pea te nau a'u
'afē ki he fonua 'o e tala'ofá.

Ko e talanoa ko 'ení ko ha fakataipe
mahu'inga. 'I he'etau takitaha fononga
'i he maomaonganoa 'o e mo'ui faka-
matelié, 'oku tau faka'amu ke a'u ki he
"fonua 'o e tala'ofá" 'o nofo mo e 'Otuá
'o ta'engata. Kuó Ne tala'ofa ke tataki
kitautolu ki ai. Neongo 'e fie ma'u ke
fononga 'a e tokotaha kotoa pē 'i he
hala tatau—ke talangofua, fakatomala,
ma'u 'a e ngaahi ouau 'o e lakanga
fakataula'eikí, pea kātaki faivelenga
ki he ngata'angá—ka 'oku kehekehe
'a e mo'ui 'a e tokotaha kotoa pe.

Na'e pehē 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti
'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu Mā Uá: "Kuo tuku

mai 'e he 'Eikí ha ivi takiekina fakalangí 'i ho'o mo'uí te ne tataki koe 'i he palani fakafo'ituitui 'okú Ne finangalo ke ke foua 'i he māmaní. Fekumi 'i he Laumālié ke 'ilo'i ia mo muimui totonu ki he fakahinohinó 'a ia kuo tuku mai 'e he 'Eikí 'i ho'o mo'uí. Fakatonutonu ho'o tō'onga mo'uí ki ai. Fili, 'i he loto fiemālie, ke faka'aonga 'i ho'o tau'atāina ke filí ke muimui ki ai."¹

Fakakaukau pe ko e fē nai na'e faingata'a ange ki he 'apitanga 'o 'Isilelí ke kâtekiná: ko e fakamoleki ha ta'u 'e taha 'i ha feitu'u 'oku faingata'a ai e mo'uí pe ko e mavahe mei ha feitu'u lelei hili pē ha 'aho 'e ua? 'Oku ou tui ne sivi'i 'e he ongo me'á ni 'enau tuí.

'Oku pehē pē mo kitautolu. Mahalo he 'ikai ke tau fiemālie 'i hotau ngaahi tūkunga pea fakamoleki hotau taimí 'i he fifili pe 'e liliu nai ia 'afē. Pe ko 'etau a'usia ha liliu ta'e amanekina ki he'etau ngaahi founa fiemālie angamahení. 'Oku fakapapau 'i 'e he founa 'oku tau fili ke tali 'aki e ngaahi a'usia ko 'ení, e konga lahi 'o 'etau fiefiá. Pea kapau te tau fakamoleki 'etau mo'uí 'i he fifili lolotonga 'etau 'auheé, 'e lava ke mole ha ngaahi faingamālie faka'ofó'ofa ki he'etau tupulaki fakalaumālie.

'Alu pea Fai ha Ngāue he 'Aho Ni

'I he fá'ahita'u failau 'o e 1831, na'e kamata ke fakatahataha e Kāingalotú ki Ketilani, 'Ohaiō. Na'e loto ha mēmipa ko Līmani Kopelí ke nofo ha kulupu mei Kolesivili 'i Niu 'Ioké, 'i he'ene faama 'i Tomisoní, ko ha feitu'u mama'o si'i mei Ketilani. 'I Mē 1831 ne fakahā 'e he 'Eikí ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá:

"Pea 'oku ou fakatapui ma'anautolu 'a e fonua ko 'ení 'o fuofuolua si'i, kae

'oua ko au, ko e 'Eikí te u foaki ma'a-nautolu ha me'a kehe, pea fekau 'i 'a kinautolu ke nau 'alu mei heni;

"Pea 'oku 'ikai ke fakahā kiate kinautolu 'a e houá mo e 'ahó, ko ia tuku ke nau ngāue 'i he fonuá ni 'o hangē ko e fai ia ke laulau ta'u, pea 'e liliu 'eni kiate kinautolu ko e me'a ke nau tu'umālie ai" (T&F 51:16–17 toki tanaki atu hono fakamamafa'í).

Hangē ko e fānau 'o 'Isilelí 'i he'e-nau muimui 'i he pou 'aó 'i he maomaongoá, na'e 'ilo 'e he Kāingalotu

Mahalo na'a 'ikai ke tau fiemālie ki he tūkunga 'oku tau 'i ai pea tau fakamoleki hotau taimí 'i he fifili pe 'e liliu nai hotau tūkunga 'afē. Kapau te tau fai 'eni, 'e mole meiate kitautolu ha ngaahi faingamālie faka'ofó'ofa ki he'etau tupulaki fakalaumālie.

ko 'ení te nau nofo fakataimi pē 'i he faama Kopelí. 'E 'i ai pe taimi kuo pau ke nau hiki. Neongo pe ko e hā e lōloa 'enau nofó, ne fie ma'u ke nau ngāue 'o hangē pē te nau nofo ai 'o laulau ta'ú.

Ko e hā nai na'e fai ai 'e he 'Eikí 'a e fale'i ko 'ení kiate kinautolú? Mahalo ne 'i ai ha ni'ihi ne nau nofo 'i ha ngaahi saliote iiki pe ngaahi tēniti 'i ha mala'e pelepela pea nau vakai atu ki he ni'ihi kehé 'oku lelei ange honau ngaahi tūkunga. Hangēhangē ne hanga 'e he fale'i 'a e 'Eikí 'o liliu 'enau fakakaukau mei he loto-fo'í ki he 'amanaki lelei.

Ko e me'a tatau pē, 'i he taimi 'oku tau sio ai ki ha ni'ihi kehe 'oku nau ma'u 'a e ngaahi me'a 'oku tau faka'amu ki ai—ha fāmili lelei, 'api, ngāue, mo ha fakahinohino mahino 'i he mo'uí—'e lava ke tau loto-fo'í. Hangē ko 'ení, kapau 'oku tau 'ilo he 'ikai ke tau fuolua 'i ha uooti pe kolo, 'e lava pē ke tau fakakaukau, "Ko e hā ka u ka tokanga ai ke tali ha uiui'i? Ko e hā ka u ka fakalea ai ki ha taha?" 'E lava pē ke tau ma'u lotu, kae 'ikai ke tau ma'u kānokato 'a ia na'e mei ma'u mei he me'a te tau a'usiá. Kapau te tau fakamoleki 'etau mo'uí 'i he tokanga taha ki he me'a 'oku 'ikai ke tau ma'ú, mahalo he 'ikai ke tau hounga'ia mo'oni koe'uhí ko e me'a 'oku tau ma'ú.

Hangē ko ia 'oku tau hiva 'i he taha 'o 'etau ngaahi himí, 'oku 'i ai ha "ngaahi faingamālie ki he ngāue kotoa pē 'i he taimi ní, ko e ngaahi faingamālie ko ia 'oku 'i hotau halá. 'Oua na'a tukuange ia 'o pehē, "Te u toki feinga ha taimi, kae 'alu pea fai ha ngāue he 'ahó ni.""²

'I he taimi 'oku tau "ngāue 'i he fonuá ni 'o hangē ka laui ta'ú," 'oku kamata leva ke tau fakatokanga 'i 'a e ngaahi faingamālie na'e 'ikai ke tau fakatokanga 'i kimu'a. 'E lava ke tau mamata foki ki ha ni'ihi 'o e ngaahi faingamālie ko 'ení he 'ikai toe liu mai. Tau pehē leva, "lolotonga 'eku 'i hení, te u kau, fai e lelei taha te u lavá, pea fili ke u fiefia. Te u kei 'amanaki lelei pē ki he kaha'ú, ka 'i he lolotonga ní, tuku mu'a ke u fai ha lelei heni." Ko e faikehekehe ia 'o e tātāpate peé mo e kakau mo'oní.

Ko e me'a na'e hokó, na'e 'ikai fuolua e nofo 'a e Kāingalotú 'i Tomisoní. Na'e 'ikai ke tauhi 'e Līmani Kopelí 'ene pālomesi ke nofo 'a e Kāingalotú 'i hono 'apí. Ne fekau 'i leva 'e he 'Eikí

'a e Kāingalotú ke nau hiki ki Misuli, ka na'a nau fai honau lelei tahá lolotonga 'enau nofo 'i he 'api 'o e tangatá ni, pea na'e faitāpuekina ai 'e he 'Eikí kinautolu.

Na'e pehē 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisī 'Uluakí: "Oku fa'a toki mahino pē 'a e ngaahi tele'a loloto 'oku tau lolotonga 'i a'í 'i ha'atau sio ki mui kiate kinautolu mei he ngaahi 'otu mo'unga 'o e ngaahi me'a te tau a'usia 'i he kaha'ú. 'Oku 'ikai ke tau fa'a mamata ki he to'ukupu 'o e 'Eikí 'i he'etau mo'uí

ka 'i he toki hili 'a e ngaahi 'ahi'ahí. Ko e ngaahi taimi faingata'a taha 'i he'etau mo'uí ko ha ngaahi kongá piliki langa fale mahu'inga 'oku nau fa'u 'a e fakava'e 'o hotau 'ulungāngá mo tofa 'a e hala ki he faingamālié, mahinó, mo e fiefiá 'i he kaha'ú."³

'Oua Na'a Tuku ke Tafoki Homou 'Atamaí

'Oku tau fehingahangai mo e faingata'á 'i he taimi 'oku tau vilítaki ai ke fai e ngaahi me'a 'o fakatatau ki he'etau taimi-tēpilé, kae 'ikai falala ki he 'Eikí.

Fakakaukau ki he talanoa 'o e mavahe 'a Lihai mei Selusalemá

mei he fakakaukau 'a Leimana mo Lēmiuelá. Na'e fakafokifá pē kuo uesia 'ena mo'uí fiemālié 'i he taimi ne pehē ai 'e Lihai kuo pau ke hola honau fāmilí koe'uhí 'e faka'auha 'a Selusalema. Nau mavahe leva mei Selusalema ki he feitu'u maomaongoanoá—ka ne taimi nounou pē kuo nau foki ke ma'u 'a e ngaahi peleti palasá meia Lēpani. Me'a ní ko e fononga faingata'a 'i he toafá ko e 'alu pē ke kaiha'asi 'e Lēpani 'enau ngaahi koloa mahu'ingá pea feinga ke tāmata'i 'a kinautolu? Pau pē ke u loto-mamahi foki au!

Tānaki atu ki a'í, mahalo ne toe fakatupu 'ita ange kia Leimana mo Lēmiuela 'ena vakai atu 'oku 'ikai ha liliu ki Selusalemá. 'Oku 'ikai te u 'ilo pe na'á na fakakaukau te na mamata ki ha fu'u luo kohu 'i he'ena foki atú, ka 'oku lava ke u sioloto atu ki he'ena fakakaukau: "Ikai na'e totonu ke 'osi faka'auha 'a Selusalema? Ko e hā 'oku fakamoleki ai hotau taimí 'i he maomaongoanoá 'osi angé 'oku tokamālie pe 'a e me'a kotoa 'i heni?" 'I he 'uuni me'á ni kotoa, ko hono olá ko 'ena hanga 'o tā 'a Nifai pea mo Samu (vakai, 1 Nifai 3:29).

'I he taimi 'oku 'ikai hoko ai ha ngaahi me'a 'o fakatatau ki he'etau fakakaukau; 'i he taimi 'oku tau fakakaukau ai 'oku fu'u tuai e nga'unu 'a e pou māmá; 'i he'etau vakai holo 'o 'ilo ko e ngoue fāmá pē 'oku tau sio ki a'í, mahalo 'e a'u pē ki ha tu'unga te tau loto-fo 'i ai, 'o hangē ko Leimana mo Lēmiuelá, pea tau si'aki 'etau tuí pea tau 'ita ki he 'Otuá.

Na'e ako'i 'e Eletā Niila A. Mekisuele (1926–2004) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "I he taimi 'oku 'ikai ke tau fa'a tatali ai ki he taimi 'a e 'Otuá, 'oku mahino leva 'oku tau pehē 'oku tau 'ilo 'a e

me'a 'oku lelei tahá. 'Ikai 'oku ngali kehe,—'a kitautolu 'oku tui vesa uasi ke tau fale'i Ia 'oku Ne tokaima'ananga ki natula 'o e vavā mo e nga'unu 'a e ngaahi naunaú."⁴

Ko e mo'oni 'oku 'ikai faingofua ma'u pē 'a e mo'uí, pea 'oku ou tui 'oku 'ikai ha taha—kau ai au—te ne pehē kuo hoko 'ene mo'uí 'o hangē tofu pē ko 'ene faka'amú. Ka 'oku ou 'ilo'i foki ha ni'ihhi tokolahi te nau pehē neongo 'a e me'a kotoa, 'oku nau fiefiá 'i he'etau mo'uí he taimí ni—neongo kapau na'e 'ikai ke nau tupu hake ke hoko ko ha tangata tāmata afi 'i he funga māhiná!

'Oku ma'u 'a e fakakaukau lelei 'i he taimi 'oku tau muimui faivelenga ai ki he 'Eikí mo fakatu'amelie lolotonga 'etau fononga 'i he mo'uí fakamatelié ni. 'I he'etau fai 'ení, 'e 'i ai e 'aho te tau 'ilo ai na'e 'ikai ke fu'u kovi 'etau fononga 'i he mo'uí fakamatelié ni 'o hangē ko ia na'a tau fakakaukau ki a'í. Mahalo te tau pehē ko e me'a pē ke hoko, he na'e lelei. Kiate kitautolu takitaha 'oku folofola mai e 'Eikí:

"Fai atu ai pē 'i he fa'a kātaki kae 'oua ke fakahaohaoa 'i 'a kimoutolu.

"Oua 'e tuku ke tafoki 'a homou 'atamaí; pea 'o ka mou ka fe'unga, 'i hoku taimi pē 'o'okú, te mou mamata pea 'ilo'i" (T& F 67:13–14). ■
'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

Ke ako fekau'aki mo e hounga'ia 'i ha fa'ahinga tūkunga peé, vakai ki he lea 'a Palesiteni Tieta F. 'Ukitofa 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleleí "Loto Fakafeta 'i 'i ha Fa'ahinga Tūkunga Pē" 'i he pulusinga 'o Meé pe 'i he conference.lds.org.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Richard G. Scott, "Okú Ne Mo'uí," *Liahona*, Sānuali 2000, 105.
2. "Kuó u Fai ha Lelei?" *Ngaahi Himi*, fika 129.
3. Dieter F. Uchtdorf, "Fai Atu Ai Pē 'i he Fa'a Kātaki," *Liahona*, Mē 2010, 58.
4. Neal A. Maxwell, "Hope through the Atonement of Jesus Christ," *Liahona*, Jan. 1999, 72.

Na'e Folofola 'a e Tamai Hēvaní 'Ikai mo e 'Io

Ne u fakakaukau
na'e tali 'ikai mai
e Tamai Hēvaní, ka
ko hono mo'oní
ko 'Ene tali 'io
mai ki ha palani
ma'ongo'onga ange
ki he'eku mo'uí.

Fai 'e 'Eniselika Hekimani

‘Suēteni, ‘i hoku ta’u faka’osi ‘i he ako’anga mā’olungá, na’á ku fakakaukau ke u kole hū ki he ‘Univēsi Pilihihami ‘Iongí ‘i ‘Tutā. Na’e ‘i ai ha palopalema pē ‘e taha: neongo ‘eku lotu fakamātoato ki he ‘Otuá ke fakapapau’i mai ‘eku filí, na’e ‘ikai pē ke u ongo’i fiamālie. Ne u fakakaukau, “Na’e ‘ikai lava ke hoko ‘a e talí ko e ‘ikai, ‘ikai ko ia? ‘I ha ngaahi founga lahi, ne hangē ko BYU ‘a e fili totonú, kae tautautefito koe’uhí na’á ku fie mali ‘i he tempalé pea ‘oku lelei ange e faingamālie ‘i BYU ‘i ha’aku kumi hoa ‘i Suēteni.” Ka na’e ‘ikai tonu ia. ‘Ikai tonu kiate au. Pea ‘ikai ko e taimi totonu.

‘I he’eku loto-mamahí, na’á ku si’aki ‘eku ngaahi palani ke ‘alu ki BYU ka u kole hū ki ha ‘univēsi ‘i Suēteni. ‘I he taimi tatau pē na’e totonu ke u ‘alu ai ki BYU, na’á ku ‘ofa ‘ia Sōnasi—ko ‘ene toki ‘osi mai mei he ngāue fakafaifekaú. Neongo ne ma ‘osi fetaulaki ‘i ha ngaahi ‘ekitivití lahi kimu’a pea ‘alu ‘a Sōnasi ‘o ngāue fakafaifekaú, ka na’e ‘ikai ke u fakatokanga’i ia ‘e au. ‘Oku ‘ikai

pē ke u ‘ilo pe na’e anga fēfē ‘a e ‘ikai ke u fakatokanga’i ‘ene tō’onga fakangalongata’á mo ‘ene fa’ahinga tō’onga katá.

‘I he konga kimu’a ‘ema feohí, ne talamai ‘e Sōnasi na’e kole hū ki BYU pea ‘oku faka’amu ‘e hū ki ai he semesitā hokó. Hili ‘ene semesitā ‘uluaki ‘i Polovó, na’á ma mali ‘i he tempalé pea ma fakatou ako ‘i BYU, ‘o ma ‘osi fakataha ‘i he ‘aho faka’osi ako tatau pē.

‘Oku ou nofo ‘eni ‘o fakakaukau ki he kuohilí ‘o mahino ‘a e ‘uhinga ne ‘uluaki tali ‘ikai ai, pe—“‘ikai ko e taimí ni”—ki he’eku lotu faivelenga ke hū ki BYU. Neongo na’á Ne tali ‘ikai ki he holi hoku lotó he taimi ko iá, ka ko hono mo’oní ko ‘Ene tali ‘io ki ha me’a na’e toe mahu’inga ange. ‘I he’eku kei si’í na’á ku fa’a lotua ke u fetaulaki mo hoku husepāniti ‘i he kaha’ú he taimi totonú. Mahalo na’á ma mei fetaulaki pē ‘i BYU, ka ‘oku ou ‘ilo fakapapau ko e konga ia ‘o ha palani ‘oku ma’ongo’onga ange, ‘a e fie ma’u ke ma fetaulaki mo Sōnasi ‘i Suēteni. Mahalo ko e lahi ‘o e ngaahi tali “‘ikai” ki he’etau ngaahi lotú ko ha konga ia ‘o ‘Ene tali “‘io” ki ha ngaahi palani ma’ongo’onga ange ‘i he’etau mo’uí.

Ke Fai pē Ho Finangaló.

‘I Ketisimani, na’e lotu ‘a Sīsū Kalaisi ‘i he loto ‘a’apa, “‘A ‘eku Tamai, kapau ‘e fa’a fai, pea ‘ave ‘a e ipú ni ‘iate au.” Pea na’á Ne toe pehē, “Kae ‘oua na’a fa’iteliha pē au, ka ko koe pē” (Mātiu 26:39). Na’e fili ‘a Sīsū Kalaisi ke inu mei he ipu koná he na’á Ne ‘ilo’i ko e konga ‘o e palani lahi

ange 'a e 'Otuá ke foaki ha Fakamo'ui, 'a ia te ne fai ha fakalelei ki he ngaahi angahala 'a e fa'ahinga 'o e tangatá (vakai, 3 Nifai 11:11).

Ko e me'a tatau pē, 'oku tau 'ilo 'oku 'i ai ha palani 'etau Tamai Hēvaní ki he'etau mo'uí. Neongo 'e 'ikai ke tau 'ilo'i 'a e fakaikiiki 'o e palani 'a e 'Otuá kiate kitautolú, 'e lava ke tau falala ki he tali 'a e Tamai Hēvaní ki he'etau ngaahi lotú mo pehē, "ke fai pē ho finangaló."

Na'e fakatatau 'e Kalaisi 'a Hono finangaló mo ia 'o e 'Otuá, pea hoko leva 'a e palani lahi na'e kau ai 'a e Fakalelei 'a e Fakamo'uí ki he fa'ahinga 'o e tangatá. Ko e me'a tatau pē, 'i he'etau fakatatau hotau lotó ki he finangalo 'o e 'Otuá, 'e lava 'o fakahā mai 'e he Tamai Hēvaní ha palani lahi ange kiate kitautolu. 'I he hoko 'a e ngaahi me'á 'i he'etau mo'uí, 'e lava ke tau ma'u e ngaahi tāpuaki ko ia na'e tautapa ki ai 'a Sīsū Kalaisi 'i

he'ene Lotu Hūfiá: "Koe'uhí ke taha pe 'a kinautolu kotoa pē, 'o hangē 'okú ke 'iate aú, 'e Tamai, mo au 'iate koé, koe'uhí ke nau taha pē foki 'iate kitaua" (Sione 17:21).

'Oku ou hounga'ia 'i he'etau Tamai Hēvaní 'i He'ene fanafana 'ikai mai 'i he lotu 'ofa ki ha ngaahi lotu e ni'ihí koe'uhí ke Ne lava ke foaki 'a e 'iō 'i he mahino ngofua ki he ni'ihí kehé. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Kalefōnia, USA.

'OKU TOKAIMA'ANANGA 'A E 'OTUÁ

Ko ha ma'ú'anga mālohi, ivi mo e

fakafiemālie fakaofa mo'oni 'oku tau ala ma'ú fakatāutahá. 'Okú Ne 'afio'i lelei ange kitautolu 'e la 'okú Ne tokaima'ananga mo 'afio'i 'a e ngata'angá mei he kamata'angá, te Ne 'i ai ke tokoni kapau te tau kole. Kuo tau ma'ú e tala'ofá: "Lotu ma'ú ai pē, pea lotu-tui, pea 'e fengāue'aki fakataha 'a e ngaahi me'a kotoa pē koe'uhí ko ho'omou lelei' [T&F 90:24]."

Thomas S. Monson, "'Oku 'Ikai 'Aupito ke Tau Tuenoa," *Liahona*, Nōvema 2013, 121.

NGAAHI MO'ONI MAHU'INGA TAHA 'OKU TOTONU KE 'ILO'I

*Kapau kuo 'i ai ha taimi kuó ke tatūsia ai pe a'u 'o mole 'a e 'amanakí
'i ha vaha'ataimi, 'e lava ke ke laka atu ki mu'a 'i he tui pea 'oua
na'a ke toe hē fano 'o fefokifoki'aki 'i he māmaní.*

**Fai 'e Palesiteni
Boyd K. Packer**

Palesiteni 'o e
Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

Oku 'i ai ha ngaahi fehu 'i 'a e to'u
tupu 'e ni'ihī pea 'oku nau fekumi
ke ma'u ha fakahinohino. 'Oku fifili
ha ni'ihī kehe pe na'e founga fēfē 'enau hē
mei he hala 'o e ongoongoleléi mo e founga
ke nau foki mai aí. Neongo 'oku ou lea kiate
kimoutolu kotoa, ka 'oku ou fie lea fakamāto-
ato atu ki he tokotaha 'oku lolotonga fekumí.

Ko Ho'o 'Akauni Fakalaumālié

'Oku tau fakamo'ua fakalaumālié kotoa
pē 'i he 'etau mo'uí. 'I ha founga 'e taha pe
lahi ange, 'oku tātānaki 'a e 'akauní. Kapau
'okú ke totongi ia lolotonga ho'o fonongá,
'oku 'ikai fie ma'u ke ke hoha'a. 'Ikai fuoloa
kuo kamata ke ke ako 'a e mapule 'i kitá mo
'ilo 'oku 'i ai ha 'aho 'amui ange 'e fai ai
e tānaki mo'uá. Ako ke tauhi ho'o 'akauni
fakalaumālié 'o totongi 'i he taimi kotoa pē
kae 'oua 'e tuku ke ne tātānaki ai e tupú
mo e mo'uá.

Koe'uhí 'oku sivi'i koe, 'oku 'i ai pe 'ama-
naki 'e hoko ha fanga ki'i fehalaaki. 'Oku ou
fakakaukau kuó ke fai ha ngaahi me'a 'i ho'o
mo'uí 'oku ke faka'ise'isa ai, ngaahi me'a 'oku
'ikai pe lava ke toe fakalelei'i; fu'u si'isi'i ke
tonu; ko ia ai 'oku ke fua ha kavenga. Mahalo
'okú ke ongo'i ma'ulalo 'i he 'atamaí mo e

sinó pea 'okú ke ha'isia pe mafasia koe'uhí
ko e mamafa 'o ha mo'ua fakalaumālié 'oku
faka'ilonga'i ko e "mo'ua tuku fuoloa." 'I he
taimi 'okú ke fehangaangai ai mo e ngaahi
momeniti 'o e vakai'i 'eta tō'onga mo'uí ('a ia
'oku tau feinga ke fakamama'o mei aī), 'oku
'i ai nai ha ngaahi me'a kuo te'eki fakalelei'i
'okú ne fakahoha'asi koe? 'Oku 'i ai nai ha
me'a 'i ho konisēnisi? 'Okú ke kei halaia nai
'i ha me'a 'e taha pe ua 'oku si'isi'i pe lahi?

Ko e taimi lahi 'oku mau ma'u ha tohi mei-
ate kinautolu kuo nau fakahoko ha ngaahi
fehalaaki fakamamahi pea 'oku nau kei
mafasia. 'Oku nau kōlenga mai: "E lava nai
ke fakamolemole'i au? 'E lava nai ke u liliu?"
Ko e talí ko e 'io! (Vakai, 1 Kolinitō 10:13.)

'Oku 'Omi 'e he Fakatomalá 'a e Fiemālié

'Oku ako'i kitautolu 'e he ongoongoleléi
'oku ma'u 'a e fiemālié mei he mamahí mo e
loto halaí 'o fakafou 'i he fakatomalá. Tuku
kehe 'a kinautolu tokosi'i—tokosi'i 'aupito—
'oku nau kei muimui pe ki he filí hili 'enau
'ilo 'a e mo'oní, 'oku 'ikai ha tō'onga mo'uí,
pe ma'unimā, pe angatu'u, pe maumaufono,
pe faihala si'isi'i pe lahi 'e hao mei he tala'ofa
'o e fakamolemole kakató. Neongo pe ko e

hā kuo hoko 'i ho'o mo'uí, kuo teuteu 'e he 'Eikí 'a e hala ma'au ke ke foki mai 'o kapau te ke fakaongoongo ki he ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'oní.

Ko e ni'ihi 'oku fehangahangai mo e holi mālohi, ko ha 'ahi'ahi 'oku toumoliliu mai ki he fakakaukaú, mahalo ke hoko ko ha tō'onga mo'uí, pea hoko 'o ma'unimā. 'Oku tau fakahehema ki ha ngaahi maumaufono mo e faiangahala 'e ni'ihi mo e faka'uhinga 'oku 'ikai ke tau halaia koe'uhí na'e fanau'i pehē mai pē kitautolu. 'Oku ma'u pōpula ai kitautolu, pea ha'u ai e mamahí mo e fakamamahí 'a ia ko e Fakamo'uí pē taha te Ne lava 'o faito'ó. 'Okú ke ma'u 'a e mālohi ke ta'ofi pea huhu'i.

Ko e Ngata Huhu Kona Ko Ponokalafí

Na'e tu'o taha hono talamai 'e Palesiteni Melioni G. Lomení (1897–1988), Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí

Ko hono tānaki pe mamata he ponokalafí 'oku hangē ia hano fa'o ha ngata huhu kona 'i ho'o kato nāunaú.

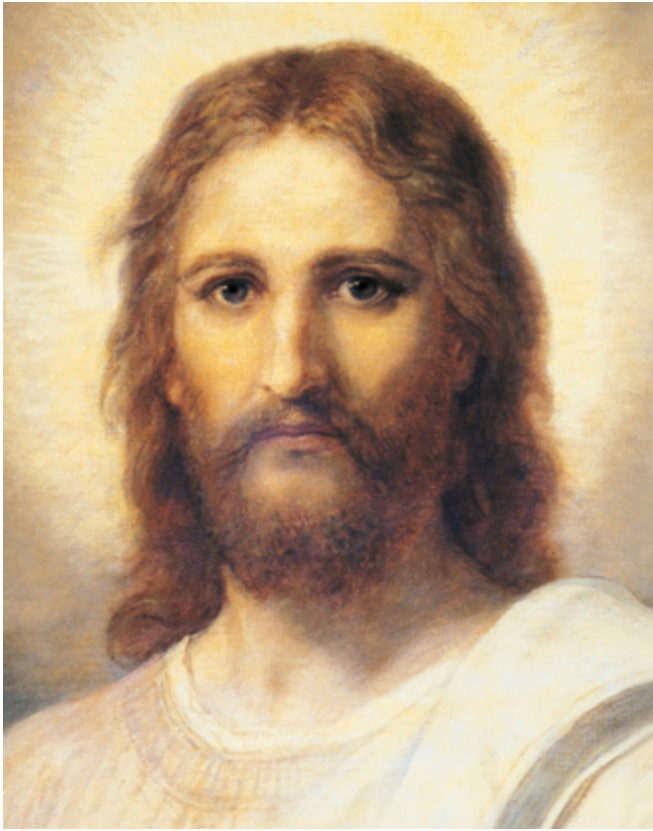
'Uluakí, "Oua na'a fakahā kiate kinautolu koe'uhí pē ke mahino kiate kinautolu, kae fakahā kiate kinautolu koe'uhí ke 'oua na'a nau teitei ma'uhala."

Ko ia fanongo mai! Te u lea mahino 'i he fatongia kuo ui au ki aí pea mo hoku fatongia ke fakahoko iá.

'Oku mou mo'ui 'i ha kuonga kuo mafola mālohi mo vave ai e mahaki faka'auha 'o e ponokalafí 'i he funga 'o e māmaní. 'Oku faingata'a ke hola mei ai. 'Oku 'ohofi 'e he ponokalafí 'a e konga ko ia 'o ho natulá 'a ia 'okú ke lava faka'aonga'i ke fakatupu ha mo'uí.

'E iku e sio ponokalafí ki he faingata'a'ia, vete mali, ngaahi mahaki mo e ngaahi palopalema lahi kehekehe. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha konga ia ai ke fakatonuhia'i. Ke tānaki iá, mamata ki ai, mo to'oto'o holo ia 'i ha fa'ahinga founa pē 'oku hangē ia hano fa'o ha ngata huhu kona 'i ho'o kato nāunaú. 'Okú ne hanga 'o fakalika atu kia koe 'a e fa'ahinga laumālie kovi 'oku lava 'o fakatatau ki he huhu 'a e ngatá 'aki 'ene huhu koná fakamaté. 'E lava ke mahino ki ha taha, ko e tu'unga 'oku 'i ai e māmaní,

‘e lava pē ke ke fe‘iloaki tau‘atāina mo ia, lau mo sio ki ha ngaahi me‘a ‘o ‘ikai ‘ilo hono ngaahi nunu‘ā. Kapau ‘oku fakamatala‘i koe ‘e he me‘ā ni, ‘oku ou fakatokanga atu ke ke ta‘ofi ia. Ta‘ofi ia he taimi ni pē!

Na‘e ako‘i ‘e he Tohi ‘a Molomonā “kuo akonaki‘i ‘a e tangatā ‘o fe‘unga koe‘uhí ke nau ‘ilo‘i ‘a e lelei mei he kovi” (2 Nifai 2:5). ‘Oku kau ai koe. ‘Okú ke ‘ilo‘i e me‘a ‘oku totonú mo ia ‘oku halá. Mātu‘aki tokanga ke ‘oua na‘á ke kolosi he laine ko iá.

Neongo ‘e lava ke vete fūfūnaki pē ki he ‘Eikí ‘a e lahi taha ‘o e ngaahi fehalākí, ka ‘oku ‘i ai ha ngaahi maumaufono ‘e ni‘ihi ‘oku fie ma‘u ha me‘a ia ‘oku toe lahi angé kae ma‘u ‘a e fakamolemolé. Kapau kuo mamafa ho‘o ngaahi fehalākí, sio ki ho‘o pīsope. Ka ‘ikai ko e vete angamaheni, fakalongolongo mo fakatāutahá, ‘e faí. Kae manatu‘i, ko e pongipongi lahi ‘o e fakamolemolé mahalo he ‘ikai ma‘u faka‘angataha. Kapau te ke humu ‘i he kamata‘angá, ‘oua na‘á ke fo‘i. Ko hono ikuna‘i ‘o e loto-fo‘i ko e kongá ‘o e sivi. ‘Oua na‘á ke fo‘i. Pea hangē ko ia kuó u ‘osi fale‘i kimu‘á, ko e taimi pē kuó ke vete mo lí‘aki ai ho‘o ngaahi angahalá, ‘oua te ke toe sio ki mui.

‘Oku ‘i ai ma‘u pē ‘a e ‘Eikí. ‘Okú Ne finangalo ke mamahi pea totongi ‘a e tauteá kapau ‘okú ke loto ke tali Ia ko ho Huhu‘í.

Ko e Mamahi ‘a e Fakamo‘uí Koe‘uhí ko ‘Etau Ngaahi Angahalá

‘I he‘etau hoko ko e matelié, mahalo—he ‘ikai ‘aupito—ke mahino kakato ‘a e founa ne fakahoko ai ‘e Sīsū Kalaisi ‘Ene feilaulau fakalelei. Ka ‘i he taimí ni, ‘oku ‘ikai ke mahu‘inga ‘a e *founa* ‘o hangē ko e *uhinga* ‘o ‘Ene mamahí. Ko e hā na‘á Ne fai ai ma‘á u, ma‘á ku, ma‘á e fa‘ahinga kotoa ‘o e tangatā? Na‘á Ne fai ia ko e ‘ofa ki he ‘Otu ko e Tamaí mo e fa‘ahinga kotoa ‘o e tangatā. “Oku ‘ikai ha tangata ‘e lahi hake ‘ene ‘ofa ‘i he me‘ā ni, ke ne foaki ‘ene mo‘uí koe‘uhí ko hono kāingá” (Sione 15:13).

Na‘e mavahe ‘a Kalaisi mei He‘ene kau ‘apostoló ‘i Ketisemani ke lotu. Ko e me‘a na‘e hokó ‘oku mahulu atu ia ‘i he me‘a te tau lava ke ‘iló! Ka ‘oku tau ‘ilo na‘á Ne fakakakato ‘a e Fakalelei. Na‘á Ne finangalo lelei ke to‘o kiate Ia ‘a e ngaahi fehalaaki, ‘a e ngaahi angahala mo e ongo‘i halaiá, ‘a e veiveiua mo e ilifia ‘a e māmaní kotoa. Na‘á Ne mamahi ma‘atautolu koe‘uhí ke ‘oua na‘a tau mamahi.

‘Oku Malava ‘a e Fakamolemole Kakató

Kapau kuó ke humu pe hē ‘i ha vaha‘ataimi, kapau ‘okú ke ongo‘i ‘oku puke pōpula koe ‘e he filí he taimí ni, ‘e lava ke ke nga‘unu ki mu‘a ‘i he tui ‘o ‘ikai toe hē fano holo fuoloa ange ‘i he māmaní. ‘Oku tu‘u mateuteu ha ni‘ihi ke tatakí mai koe ki he nongá mo e malú. Ko e ‘alo‘ofa ‘a e ‘Otuá, hangē ko e tala‘ofa ‘i he folofolá, ‘oku ma‘u ia “hili [‘etau] fai ‘a e me‘a kotoa pē ‘e ala faí” (2 Nifai 25:23). Kiate au, ko e faingamālie ‘o e me‘ā ni, ko e mo‘oni mahu‘inga taha ke tau ‘ilo ki á.

‘Oku ou palōmesi ‘e hoko mai e pongipongi faka‘ofa‘ofa ‘o e fakamolemolé. Pea ko e “melino ‘o e ‘Otuá, ‘a ia ‘oku lahi hake ‘aupito ‘i he fa‘a ‘iloá” (Filipai 4:7) ‘oku toe hoko mai ia ki ho‘o mo‘uí, ko ha me‘a ‘oku hangē ko e hopo ‘a e la‘aá, pea ko koe mo Ia “‘e ‘ikai [te ke] toe manatu ki [ho‘o] angahalá” (Selemaia 31:34). Te ke ‘ilo fēfē kuo fakamolemole‘i koe? Te ke ‘ilo‘i pē! (Vakai, Mōsaia 4:1–3.)

Ko e me‘a ‘eni na‘á ku ha‘u ke ako‘i kiate koe ‘oku mafasiá. Te Ne ala mai ‘o fakalelei‘i ‘a e palopalema he ‘ikai te ke lava ‘o fakalelei‘i, ka kuo pau ke ke fua e totongí. ‘Oku ‘ikai ke ha‘u ta‘etotongi ia. Ko ha pule anga‘ofa ia ‘i he tu‘unga te Ne totongi ma‘u pē ‘a e me‘a ‘e fie ma‘u ke totongí, ka ‘oku Ne finangalo ke ke fai ‘a e me‘a ‘oku totonu ke ke faí, neongo kapau ‘e fakamamahí.

‘Oku ou ‘ofa ki he ‘Eikí, pea ‘oku ou ‘ofa ‘i he Tamaí na‘á Ne fekau‘i mai Iá. ‘E lava ke tekaki kotoa ‘etau ngaahi kavenga ‘o e loto mamahí, angahalá, mo e ongo‘i halaiá kiate

Ia, pea 'i he taimi pē 'A'aná, 'e lava ke faka'ilonga 'i tahataha kinautolu "[kuo totongi kakato]." (Vakai, 'Īsaia 1:18–19.)

Mo'ui Faivelenga mo Mo'ui Taau Ma'u Pē

Ko e potufofolo "ako 'a e potó 'i ho'o kei si'i; 'io, ako 'i ho'o kei si'i ke tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá" ('Alamā 37:35) ko ha fakaafe 'oku kau ai 'a e tala'ofa 'o e melinó mo e malu 'i mei he filí. (Vakai foki, 1 Timote 4:12.)

'Oua na'á ke 'amanaki 'e lelei 'a e me'a kotoa pē 'i ho'o mo'uí. Na'á mo kinautolu 'oku mo'ui hangē ko ia 'oku nau faka'amu ki aí, 'e 'i ai e taimi 'e hohoatamaki ai. Fehangahangai mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí 'aki e 'amanaki lelei mo e 'ilo'ilo pau, pea te ke ma'u 'a e nonga mo e tui 'e tokoni 'i koe 'i he taimi ni pea mo e kaha'ú.

Kiate kimoutolu kuo te'eki ke mou ma'u kotoa 'a e ngaahi tāpuaki 'oku mou ongo'i 'oku totonu ke mou ma'ú, 'oku ou tui ta'e toe veiveiua 'oku 'ikai ha a'usia pe

'Oku ou palōmesi 'e hoko mai 'a e pongipongi faka'ofa'ofa 'o e fakamolemólé.

faingamālie 'oku felave'i mo e huhu'í pea mo e fakamo'uí 'e ta'ofi meiate koe 'oku mo'ui faivelengá. Hokohoko atu ho'o mo'ui tātū; 'amanaki lelei, fa'a kātaki, pea fa'a lotu. 'E lelei pē e me'a kotoa. 'E tatakí mo fakahinohino koe 'e he me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oní'oní 'i ho'o ngaahi ngāué.

'Oku ou 'ilo kimoutolu ko e to'u tupu 'o e Siasí, pea 'oku mahino kiate au 'oku 'ikai ke mou haohaoa, ka 'oku mou nga'unu 'i he hala ko iá. Loto-to'a. 'Ai ke mou 'ilo ko e tokotaha 'okú ne ma'u ha sinó 'oku mālohi ange ia 'i ha taha 'oku 'ikai te ne ma'u ha sinó.¹ Na'e 'ikai foaki ange ha sino 'o Sētane; ko ia ai ka 'i ai ha taimi te ke fehanga'angai ai mo e ngaahi 'ahi'ahí, 'ai ke ke 'ilo te ke mālohi ange koe 'i he ngaahi 'ahi'ahi kotoa pē kapau te ke faka'aonga'i 'a e tau'atāina ke fili na'e foaki ange kia 'Ātama mo 'Ivi 'i he ngoué pea tuku'au mai ki he to'u tangatá ni. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha'anga lotu 'i he 'Univēsití Pilikihami 'Iongi 'i he 'aho 6 'o Nōvema, 2011. Ke ma'u kakato 'i he lea Faka-Pilitāniá, 'alu ki he speeches.byu.edu.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: SiOSEFA Sāmīta* (2007), 242.

KO 'ETAU TAFĀ'AKÍ

NGAAHI TU'UNGA MO'UÍ MO E NGAARI KAUNGĀME'Ā

Talu 'eku hū ki he akó, mo e 'i ai hoku ngaahi kaungāme'a 'oku 'ikai mahino kiate kinautolu 'a e ngaahi tu'unga 'ulungaanga angama'a 'o 'etau tui fakalotú. 'I he kamata na'e faingata'a, ka na'e 'alu pē taimí mo 'enau anga ki he fakakaukau 'o e mo'ui angama'a. Na'a ku fokotu'u ha taumu'a 'i he'eku mo'ui ke u ma'a mo haohaoa, pea kuo hoko ia 'o lelei, kiate au mo e ni'ihī na'a nau fa'a fakaanga'i aú. Ne 'alu pē taimí mo e hoko 'a e faka'apa'apá, melinó mo e fiefiá ko e konga 'o homau siakale kaungāme'a mamaé.

Vitolíá M., Palásia

FAKAMOLEMOLE'I HOKU NGAARI KAUNGĀME'Ā

'I he'eku hoko ko e mēmipa pē 'e 'Iaha 'o e Siasí 'i hoku to'ú, kuó u a'usia ha ngaahi taimi kuo nau fakalotomamahi'i ai au. Taimi e ni'ihī 'oku nau fakamāu'i mo fakaanga'i 'eku tui fakalotú. Na'a ku ongo'i tuenoa 'aupito, ka 'oku ou hounga'ia ko 'eku 'ilo 'a e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e Siasí.

Kapau 'oku faka-lotomamahi'i au 'e hoku ngaahi kaungāme'ā, 'oku ou feinga ke u loto fakatōkilalo mo faka'ehi'ehi mei he fakakikihí, he 'oku ou 'ilo 'oku kovi 'a e fakakikihí. 'I he taimi 'oku nau kamata alea'i ai ha me'a fekau'aki mo e Siasí, 'oku ou fakamo'oni pē ki he'eku tui ki he ongoongoleléi.

'Oku ou fakamolemole'i ma'u pē hoku ngaahi kaungāme'ā pe te nau kole fakamolemole pe 'ikai. Ko e kole fakamolemole 'oku 'ikai ko e pehē pe, "Kuo tali ho'o kole fakamolemole" pe "Sai pē ia," koe'uhí 'oku 'i ai e 'uhinga loloto 'o e fakamolemole: Na'e

fakalelei 'a Sisū Kalaisi ma'a 'etau ngaahi angahalá ke lava 'a e Tamai Hēvaní 'o fakamolemole'i kinautolu.

Neongo 'oku 'ikai mahino ki hoku ngaahi kaungāme'ā he taimí ni 'a e me'a 'oku ou tui ki aí, ka 'oku ou 'ilo te u lava 'o hoko ko e me'a ngāue 'a e 'Otuá ke ako'i kinautolu kau ki he ongoongoleléi. 'Oku ou tokoni kiate kinautolu, pea 'i he taimi tatau 'oku ou tokoni'i au ke u tupulaki fakalaumālie pea teuteu ke ngāue faifekau.

Sosia V., Filipaini

KO E TAHA 'O 'E'EKU NGAARI FOLOFOLA MANAKÓ

'Oku faka'aonga'i 'e he Tamai Hēvaní 'a e "fanga ki'i me'a iiki mo faingofua" ('Alamā 37:6) ke teke 'Ene ngāue ki mu'a. Ko Siosefa Sāmitá, na'e 'ikai lelei ki he vakai 'a e māmaní, ka neongo ia na'e faka'aonga'i ia 'e he 'Otuá ke toe fakafoki mai ai 'a e Siasí. Pea ko e ki'i me'a faingofua pē na'e

hoko ai hono Toe Fakafoki Maí: ko ha ki'i lotu. 'Oua na'a ke fakakaukau 'okú ke fu'u kei si'i ke ngāue 'i he ngoue vaine 'a e 'Eikí. 'E lava ke tokoni ho'o hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei ki hono fakaului ho kaungā'apí ke hoko ko e mēmipa 'o e Siasí. 'Oku 'ikai fie ma'u 'e he 'Otuá ha ngaahi 'ulungaanga lahi ka, ko ha kakai 'oku faivelenga mo talangofua.

Lōniki R., Haiti

NGAAHI HOA NGĀUE FAKAFAlFEKAU

'E lava ke tokoni ho fāmili ke fakatahataha'i e fāmili 'o e 'Otuá.
Te mou lava kotoa 'o vahevahe 'a e ongoongolelé 'i ha ngaahi founa fakanatula mo lelei.

(Vakai, M. Russell Ballard, "Falala ki he 'Eiki," *Liahona*, Novema 2013, 43.)

KAU FAIFEKAU TA'O MĀ SIAINÉ

Ki he kau talavou ko 'ení, kuo fai tāpuekina ha ngaahi mó'ui tokolahi kau ai kinautolu, 'i hé'ena vahevahe 'ena konga mā siainé.

Fai 'e Mindy Raye Friedman

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Kapau 'e foaki atu 'e ha taha ha konga mā siaine ifo 'aupito, ko e hā e me'a te ke faí? Ki he kau talavou 'i ha uooti 'i Ekuatoa, ko e founga 'eni 'e taha 'oku kamata-aki 'enau vahevahe fekau'aki mo e ongoongoleléi.

'I he māhina 'e ua kotoa pē 'oku 'i ai 'enau 'aho ngāue fakafaifekau 'i ha 'ēlia kehekehe 'i honau uōtí. 'Oku nau vahevahe ki ha ngaahi kulupu kehekehe, 'oku kau ki ai ha talavou, faifekau taimi kakato pe tokotaha ne toki 'osi mai mei he ngāue fakafaifekau, pea mo ha kaumātu'a pe taula'eiki lahi. Ko e ni'ihí 'o e ngaahi kulupú 'oku nau fakataha 'i ha tēniti, ko e ni'ihí 'oku nau fakafe'iloaki ki he kakai 'i he pāká, pea

ko e ni'ihí 'oku nau tukituki 'i he matapā ki he matapā.

'I he taimi 'oku nau fe'iloaki ai mo ha tahá, 'oku nau foaki ange ki he tokotaha ko iá ha konga mā siaine. 'I he taimi 'oku tali ai 'e ha tokotaha 'a e maá, 'oku fakahoko ange ki he tokotahá ni, neongo 'a e ifo 'a e maá pea lelei ki he sinó, ka 'oku 'i ai ha pōpoaki 'a e kau faifekau 'oku lelei ki hono laumālié. 'Oku fakaafe'i leva 'e he kau talavou mo honau ngaahi hoá 'a e tokotahá ni ke fe'iloaki mo e ongo faifekau. 'I he foungá ni, kuo nau lava 'o fakaafe'i ha toko 40 pe 50 'i ha ngaahi houa si'i pē, ke ako'i 'e he ongo faifekau.

'Oku toe fakafeohi foki 'a e kau talavou ni ki he kau mēmipa 'i

he'enu kōlomú. 'I he 'aho Tokonakí 'oku nau fakataha ke fakahoko ha 'ekitiviti 'a e Kau Talavou pea ngāue'i 'enau Fatongia ki he 'Otuá. 'Oku nau toki 'a'ahi leva ki he kau mēmipa māmālohi 'i he'enu kōlomú. 'Oku nau fakalotolahi'i kinautolu ke nau ha'u ki he lotú pea fakaafe'i leva kinautolu ke nau foki mai ki he 'aho sipoti hokó pe kau mai ki ha 'ekitiviti 'e taha.

'I he foungá ni mo ha ngaahi founga kehe, 'oku mateuteu 'a e kau talavou ni ke hoko ko ha kau faifekau 'i he kotoa 'o 'enau mo'uí. 'Oku vahevahe 'e he toko ua 'o kinautolu ('i to'omāta'ú) 'ena ongo'i kuo fakamālohia mo ue'i fakalaumālie kinaua 'e he ngaahi me'a kuó na a'usiá.

LILIU 'E HE ONGOONGOLELEÍ

Kuó u hoko ko ha mēmipa 'o e Siasí 'i ha ta'u 'eni 'e nima. 'Oku 'ikai kau 'eku ongomātu'á ki he Siasí, ka ko 'eku fa'ētangata ko Siasí ko e palesiteni ia 'o e Kau Talavou, pea kuó ne hoko ko ha fu'u tokoni lahi. 'Oku ou hounga'ia foki 'i he'eku pīsopé 'i he'ene pou pou mo fakalotolahi ma'u pē.

Na'á ku fakakaukau te u 'unu ke ofi ange ki he Siasí hili 'a e taha 'o e ngaahi 'aho ngāue fakafaifekau na'a nau fakahoko 'i he uōtí. Ko e taha ia 'o 'eku fuofua a'usia na'á ne faka'ai-'ai au ke u kau ki he Siasí. 'I he'eku hoko ko e tikoní, akonakí, 'i he taimí ni ko e taula'eiki síí, kuo pou pou 'i ma'u pē au 'e hoku kau takí mo fakalotolahi 'i ke u kau 'i he ngaahi polokalama ngāue fakafaifekau kotoa pē. 'Oku ou sai'ia 'i he ngaahi 'oupeni hausí, 'oku ou ma'u ai e faingamālie ke vahevahe mo e ní'ihí kehé 'a e ngaahi tāpuaki 'o e hoko ko e mēmipa 'o e Siasí 'o Kalaisí. Ko e me'a

'okú ne ue'i fakalaumālie lahi taha aú ko e ngaahi 'ekitiviti ngāue tokoní, 'oku ou ma'u ai 'a e faingamālie ke tokoni ki hoku kaungā'apí 'o hangē ko ia ne ako'i 'e Sīsū ke tau faí.

'I he ta'u 'e taha kuo hili, ne kau mai hoku ongo tehiná, Lui, ta'u 15, mo 'Isileli, ta'u 12, ki he Siasí. 'Oku mau ngāue fakataha 'i he ngaahi poloseki 'o e Fatongia ki he 'Otuá, pea talu 'ena papitaiso mo 'emau fevahevahe'aki e ngaahi a'usia fakafekau 'o e ngāue fakatahá. 'Oku vāofi 'aupito e feohi 'a e kau talavou 'i he uōtí, pea 'oku mau fepou pou 'aki.

'Oku ou 'ilo ko e papitaisó 'a e matapā ke hū ki he pule'anga 'o e langí. 'I he taimi 'oku tau tauhi ai ki hotau kāingá, 'oku tau 'i he ngāue 'a e 'Otuá (vakai, Mōsaia 2:17). 'Oku faitāpuekina 'e he ngāue fakafaifekau 'a e ngaahi fāmílí, pea 'oku ou 'ilo kuo liliu 'eku mo'uí koe'uhí ko e ongoongoleleí.

'Alavalo T., ta'u 17

AKO 'A HOKU NGAAHI FATONGIÁ

I he'eku hoko ko e tikoní na'á ku ako hoku ngaahi fatongiá, mālō mo e tokoni 'eku ongomātu'á mo e kau takí mo e ngāue 'i e ngaahi taumu'a 'i he tohitufa Fatongia ki he 'Otuá. 'I he'eku hoko ko e akonakí, ne u ako lahi ange 'i he'eku 'a'ahi faiako faka'apí, kau ki he ngaahi 'oupeni hausí he 'aho ngāue fakafaifekau, vahevahe e mā siainé, 'alu ki he Mutualé, mo kau atu ki he ngaahi 'ekitiviti 'a e uōtí mo e sitekí.

'I he'eku hoko ko e taula'eiki he taimi ní 'oku ou tokanga lahi ange ki he ngāue fakafaifekau. Kuó u ako ha me'a lahi fekau-'aki mo hoku fatongiá 'i he'eku hoko ko e tokotaha ma'u lakanga fakataula'eiki mei he ngāue mo e palesiteni 'a e Kau Talavou mo tokoni ki he Pīsopé.

'Oku fakaafe 'i ma'u pē kimautolu 'e he kau takí ke mau ō mo kinautolu mo e kau faifekau taimi kakatō koe'uhí ke mau anga ki he ngāue fakafaifekau. 'Oku nau na'ina' i foki kiate kimautolu ke mau lau e folofolá, tautefito ki he Tohi 'a Molomoná. Ko e kotoa 'o e ngaahi a'usia ko 'ení 'oku nau pou pou 'i mo teuteu 'i au ke ma'u 'a e lakanga fakataula'eiki mā'olunga angé mo ngāue fakafaifekau taimi kakato.

'Aisake G., ta'u 17

KO HO'O NGAAHI A'USIA HE NGĀUE FAKAFAlFEKAÚ

Kuó ke vahevahe fēfē nai 'a e ongoongoleleí 'o fakafou 'i he fanga ki'i founda iiki mo faingofuá? Vahevahe ho'o ngaahi talanoá 'aki ha'ō 'alu ki he liahona.lds.org pea lomii 'i he "Submit Your Work" pe 'imeili ki he liahona@ldschurch.org.

KO HA MANA 'I HE MALA'E VAKAPUNĀ

*'E lava ke liliu e mo'uí 'o lelei
ange ko'e'uhí ko ha ki'i ue'i
fakalaumālie.*

Fai 'e Thomas E. Robinson III

‘I he’eku hoko ko ha faifekau fo’ou ‘i Siapaní, na’e faingata’a ke mahino kiate au ‘a e lea ‘a ha taha, pea faingata’a ‘eku fakamaheni kiate kinautolú. Na’e faingata’a ke u ‘ofa ‘i ha kakai na’e ‘ikai te u maheni mo kinautolú, tautautefito ki he taimi ‘oku ‘ikai ke mahino ai kiate au e me’a ‘oku nau lea mai ‘akí. Ka na’á ku feinga ke fakahā ‘eku ‘ofa kiate kinautolú, pea na’e hounga kiate au ‘enau feinga ke mau fetaulakí.

‘I he uike kotoa pē, na’á ku ma’u mo hoku hoá ha fo’i mā ne ta’o ‘e ha fefine ‘i he uotí ko hono hingoá ko Sisitā Senipā. Na’á ne fakahaa’i ‘ene ‘ofa ki he kau faifekau ‘aki ‘ene ta’o ha mā pea ‘ave fakataha ia mo ha ki’i tohi fakalotolahi.

Na’e ongo kiate au ‘a e ‘i ai ha taha na’e tokanga mai kiate au. Na’á ku ongo’i ke fakahā ‘eku loto hounga’iá kiate ia ‘i ha ki’i founga si’isi’i. Na’á ku fai ha ki’i tohi ‘o fakahaa’i ‘eku hounga’ia ‘iate iá pea ‘i he ngaahi feilaulau kuó ne fai mo hono fāmilí ke tokoni ki he kau faifekau. Na’a mau kaungāme’a lelei, pea na’á ku kamata fakakaukau ki ai ‘o hangē

ha'aku "fa'ē lolotonga 'eku mama'o mei 'api."

Ne 'osi atu ha ngaahi māhina. 'I ha pongipongi Pulelulu 'e taha ne ma'u mai e telefoni mei he palesiteni misi-oná, 'o kole ke u hiki ki 'Okinaua. 'I he'eku tāpuni e telefoní na'á ku ma'u ha ongo lotomamahi mo fiefia fakatou'osi. Na'e 'ikai te u sai'ia he lea māvaé. Ko e telefoni kotoa pē ne u fai ki he kāingalotu 'o e uōtí ne u fakahoko ange te u hiki, na'e mamahi hoku lotó. Na'e 'ikai te u 'amanaki 'e faingata'a pehē 'eku māvae mo e kakai ne u ako ke 'ofa lahi 'iate kinautolú.

Hili 'eku telefoni holó, ne u fakatokanga'i ko e telefoni pē 'a Sisitā Senipaá na'e 'ikai ke tali maí. Na'á ku lotomamahi koe'uhí he 'ikai haku faingamālie ke lea māvae ki ha mēmipa ne ma fu'u vāofi.

'I he pongipongi hono hokó ne u mavahe atu mo ha ongo faifekau ki mala'e vakapuna. 'I he'ema u atu ki he kānitá ke totongi e tikité, na'e talamai 'e he kau ngāué 'oku 'ikai ke ngāue 'ema u kātí. Na'e 'ikai ke 'i ai ha silini 'iate kinautolu ke totongi e tikité pea 'e mavahe 'a e vaká 'i ha miniti 'e 10! Na'á mau hoha'a kotoa. He 'ikai ke mau lava 'o heka he vaká pea 'e li'aki kinautolu 'i mala'e vakapuna 'i ha 'aho kakato 'e taha.

Ka na'e liliu 'eku loto hoha'á 'o fiamālie 'i he'eku vakai atu 'oku lue mai 'a Sisitā Senipā ki he loto mala'e vakapuná. Na'á ku 'ohovale he'ene 'así koe'uhí na'e 'ikai te ne 'ilo 'a e taimi homau vaká. 'I he'ene fakavave maí, na'á ne malimali mo mono mai kiate kinautolu kotoa ha fo'i mā ke mau heka mo ia he vaká.

'I he'ema u fakamatala ange 'a e me'a ne hokó pea 'e 'ikai te mau lava 'o folau he vaká, na'á ne loto

mamahi. Na'e 'ikai te mau 'ilo pe ko e hā e me'a 'e faí. Ne hua hake leva 'e Sisitā Senipā 'ene pēsí, ko e kumi ha me'a 'e lava ke tokoni mai kiate kinautolu. Na'e punopuna he'ene fiefiá 'i he'ene ma'u hake 'a e ki'i sila na'á ne fa'o 'i he'ene kató 'i ha ngaahi uike lahi kimu'a, ko e 'Ieni 'e ¥50,000 —ko e lahi totonu pe ia 'o e pa'anga na'a mau fie ma'ú. Na'á ne 'omai e siliní kiate kinautolu, pea mau lava 'o totongi kei taimi pē 'ema u tikité.

au 'e he sipinga 'a Sisitā Senipaá ki he mahu'inga 'o e muimui ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālie—tatau ai pē pe 'oku si'isi'i pe ngali kehe 'a e ue'i 'okú te ma'ú. 'I he ngaahi ue'i ko 'ení 'oku tau ma'u 'a e mālohi ke liliu ha mo'ui ke toe lelei ange. 'Oku ou 'ilo na'e 'ikai hoko noa pē 'a 'ene 'aluange ki he mala'e vakapuná. *Na'e* hoko ia ko ha mana.

Ko e mo'oni 'oku faka'aonga 'i 'e he 'Eikí ha ngaahi founga iiki ke

KO E MO'ONI 'OKU FAKA'AONGA 'I 'E HE 'EIKÍ HA NGAAGHI FOUNGA IIKI KE FAKAHOKO 'ENE NGĀUÉ.

Na'a mau fakamālō loto-hounga'ia 'aki 'a e kotoa 'o homau lotó kiate ia, mau fe'iloaki pea mau fakatovave atu ki he vakapuná.

Hili 'a e mavahe 'a e vakapuná, ne tafoki mai hoku hoa faifekau 'o pehē mai, "ikai nai ko ha fefine fakaofa ia?! ko ha mana *ia!*"

Na'á ku fakatokanga'i ai ko e mana mo'oni ne hokó. Na'á ne pehē mai leva, "Ko e hā e fakalea ho'o ki'i tohi?" Ne u fakatokanga'i na'á ne lau 'a e ki'i tohi ne 'omi fakataha mo e fo'i mā 'a Sisitā Senipaá. 'I he'eku 'ilo na'e 'i ai mo 'eku noutí na'á ku lau e ki'i la'ipepa ne fakatu'asila mai pē kiate au, pea u lo'imata'ia. Na'e fakalea 'o pehē, "Oku ou 'ofa 'iate koe! Kātaki 'o 'oua na'a ngalo au! He 'ikai ngalo koe 'iate au!"

'I he momeniti ko iá na'á ku ongo'i mālohi e Laumālie 'o mālohi ange 'i ha toe taimi kimu'a. Na'e ako 'i

fakahoko 'Ene ngāué. 'Oku tau monū-ia fau ko e kāingalotu 'o e Siasí ni ke ma'u Hono ivi takiekiná 'i he'etau mo'uí. Tuku mu'a ke tau mo'ui taau ma'u ai pē ke ma'u 'a e ngaahi ue'i ko 'ení mo faitāpuekina e mo'ui 'a e fānau 'a e 'Otuá. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

Fakamatala 'a e Kau 'Ēitá: Na'e totongi fakafoki kakato ange 'a e pa'anga 'a Sisitā Senipaá 'e he misioná.

“Oku ngāue ‘eku fine‘eikí he ‘ahó kakato. Te u fakatupulaki fēfē homa vā fetu‘utakí?”

Koe‘uhí ‘oku ‘ikai lahi ho‘o fesiofaki mo ho‘o fa‘eé, fakapapau‘i ko e taimi ‘oku mo feohi fakataha aí ‘oku faka‘aonga‘i lelei ia. Talanoa ki ho‘o fa‘eé fekau‘aki mo e me‘á ni. ‘Okú ne loto mo ia ke lelei homo vā fetu‘utakí pea ‘e tokoni atu ke mo ngāue‘i. Fehu‘i ange pe ko e hā ha me‘a ‘e hounga‘ia ai: ha‘u ki ‘api ‘oku ma‘a? feohi fakataha ‘i ha ‘ekitivití? fepōtalanoa‘aki mo koe? ‘I ho‘o toutou fakahoko ha ‘ekitivití ‘e hounga‘ia ai ho‘o fa‘eé, ‘e fakalalaka ai homo vā fetu‘utakí.

Ko e mo‘oni, te ke lava ‘o palani ha ngaahi ‘ekitivití fakafiefia ke mo fakahoko fakataha, ka ko hamo taimi ‘aonga ange—hangē ko hono fufulu e ipú, pe lau e folofolá—‘e lava ke hoko ko ha founga lelei ke langa ai homo vā fetu‘utakí.

Palani foki mo e taimi ki ho‘omo fetu‘utakí. Ko e femahino‘akí ko ha ki ia ki ha vā fetu‘utaki lelei. Ko e me‘a ‘e taha ke alea‘i ko hono uesia ‘e he polokalama ngāue ho‘o fa‘eé ‘a homo vā fetu‘utakí. ‘E fakasi‘isi‘i e ta‘e femahino‘akí kapau ‘e talanoa‘i ‘a e ngaahi me‘a ‘okú ke ‘amanaki ki aí, mo ia ‘a ho‘o fa‘eé.

‘E tokoni ‘a e lotú. ‘Oku mahu‘inga ki he Tamai Hēvaní ‘a e ngaahi fāmílí, te Ne ue‘i leva koe ke ke ‘ilo e founga ke fakatupulaki ai ho vā fetu‘utaki mo ho‘o fa‘eé. ‘Oua na‘á ke tukunoa‘i ha ue‘i ke fai ha me‘a ‘oku ngali si‘isi‘i (vakai, ‘Alamā 37:6). Hangē ko ‘ení, ko ha fā‘ofua mo ha malimali, te ne lava ‘o fakahoko ha faikehekehe lahi.

Fai ha ki‘i Tohi

Tatau ai pē pe ‘oku si‘isi‘i homo taimi feohi fakatahá, te ke kei lava ‘o fakahā ho‘o ‘ofá ki ho‘o fa‘eé. Fai ha fanga

ki‘i tohi fakatupu fakakaukau. Te ne lau kinautolu ‘i he ngāue, te ne fakakaukau atu kiate koe. Fai e lahi taha te ke lavá ma‘ana. Fakakaukau lahi ange ki ai pea lotua ia. Kole ki he ‘Eikí ke Ne ue‘i fakalaumālie koe pea ue‘i koe fekau‘aki mo e founga ‘e lava ke ke fakalelei‘i ai homo vā fetu‘utakí.

Tlinika E., ta‘u 20, ‘Ōtesa, Tukuleini

Feinga Ke Ke ‘Ilo la

Feinga ke mahino kiate koe hono tūkungá, koe‘uhí ‘okú ne ngāue ma‘au. ‘E lava ke kamata ‘aki ha‘o tokoni ‘i ‘api, hangē ko e fakamaau falé, tokoni ki ho ngaahi tehiná, mo teuteu e me‘atokoní. ‘E lava foki ke ke vahevahe ‘a e folofolá mo ho‘o fa‘eé, lotu fakataha, mo fakahoko ha ngaahi ‘ekitivití ‘okú mo fakatou sai‘ia aí.

Moloní M., ta‘u 18, Sihuahua, Mekisikou

Fakahoko ha ‘Aho Sāpate Makehe

‘I he ‘aho Sāpaté ‘e ni‘ihi ‘oku mau kai ho‘atā pe ma‘u me‘atokoni efi-afi makehe mo ha fo‘i

hikingaua fo‘ou, ‘oku mau talanoa, pea ‘i he faka‘osingá ‘oku mau hiva‘i ai ‘a e ngaahi himí. ‘Oku fakataha‘i ki-mautolu heni pea tokoni ke mau hoko ko ha kaungāme‘a lelei ange!

Lepeka N., ta‘u 12, Sao Paulo, Palāsila

‘Ahi‘ahi ‘i ha Fanga Ki‘i Founga Fo‘ou
‘Oku mau alea‘i ha taimi ke mau fakataha ai: ‘i he efiafi fakafāmili ‘i ‘apí,

va'inga, 'alu ki matātahi, kai ho'atā fakataha. 'Oku tokoni 'a e ngaahi me'á ni ke tauhi e mafana 'o e feohí. 'I he taimi 'oku 'ikai ke ma felotoi aí, 'okú ma faka'ehi'ehi mei he fakaangá. 'Oku ou 'ilo ko e taimi e ni'ihí 'oku ou kole ke 'oua te u fai 'e au ha ngāue 'i 'api, ka 'oku tñaki atu 'eni ki he vā kovi 'i 'apí. Talu 'eku 'ahi'ahi' i e ki' i founga ko 'ení—fakasi'isi' i e laungá, tukupifo hoku le'ó, tokoni lahi ange 'i 'api, mo fepōtalanoa'aki lahi ange mo 'eku fa'eé—kuo tupulaki ha laumālie lelei 'i homau 'apí pea mau fetokoni- 'aki lahi ange.

Kelenitā C., ta'u 18, Pahia, Palāsila

Tokoni 'i 'Api

Fai mo ha ngaahi ngāue kehe 'i 'api. Kuo ngāue 'aho kakato ho'ó fa'eé. Ko e taimi koeé 'e si'isi' i ange ai 'ene

ngāué he'ene foki ki 'apí, mahalo 'e fiefia ange pea lahi ange taimi ke mo talanoa aí mo fai fakataha ha ngaahi ngāue. Lolotonga ho'omo talanoá, fehu' i ange pe na'e fēfē 'ene ngāué. Ko e faka'longa ia ki ai 'okú ke tokanga, pea 'e fakaava ai ha ngaahi matapā ke mo talanoa 'i ha ngaahi me'a kehe, 'o vā ofi ange ai ho'omou feohí.

Heta B., ta'u 18, 'Olikoni, USA

Kumi ha Me'a 'Okú Mo Fakatou Manako Hono Fai

Ne fakalalaka 'aupito hoku vā fetu'utaki mo 'eku fa'eé 'i he'eku pehē ange, "Oku ou fie feohi lahi ange mo koe, ka 'oku 'ikai te u 'ilo pe ko e hā e me'a 'e faí mo e taimi ke fai aí." 'Oku hoko e keimi papá ko ha me'a 'okú ma fakatou sai'ia ai. 'Okú ma tuku leva ha taimi ke ma va'inga,

kakata, mo fai ha ngaahi manatu melie. 'I he taimi 'okú ke loto tau'atā-ina ai ki ho'ó matu'á te na hoko leva ko ho kaungāme'a mamae. 'E lava ke ke vahevahe ha fa'ahinga me'a pē mo kinaua, pea te ke fakapapau 'i 'okú ke ma'u 'a e tali mo'oni tahá. Ko e faka'longa ia 'o ha vā fetu'utaki kuo tupulaki.

Ifalemi S., ta'u 15, Niu Sauele, 'Aositelēlia

Lau Fakataha 'a e Folofolá

'Oku tonu ke mo fakatou fokotu'u ha taumu'a ke lau folofola fakataha ai 'i ha miniti 'e nima 'i he 'aho takitaha, mei he Tohi 'a Molomoná pe ha tohi kehe 'a e Siasí. Te ne fakamālohia homo vā fetu'utakí mo fafanga kimoua 'aki 'a e folofola 'a e 'Otuá ke ke mateuteu ke fehanganagai mo e 'aho takitaha. Manatu 'i foki ke lotu ki he 'Otuá mo kolea 'Ene tokoní. 'Oku ou 'ilo 'okú Ne fanongo mo 'ofa 'iate koe.

Lola M., ta'u 19, Kotoupa, 'Āsenitina

AKO MEI HO'O FA'EÉ

"Mou kātaki 'o sio ki ho'omou ngaahi fa'ē faivelengá ki he sippinga ke mou

muimui ki aí. Mou muimui kiate *kinautolu*, kae 'ikai ki he kakai 'iloa 'oku 'ikai ko 'enau tu'unga mo'uí 'a e ngaahi tu'unga mo'ui 'a e 'Eikí, pea he 'ikai hā mei he ngaahi me'a 'oku nau mahu'inga'ia aí ha tūkufua 'oku ta'engata. Sio ki ho'ó fa'eé. Ako mei hono ngaahi mālohingá, 'ene lototoá, pea mo 'ene faivelengá. Fakafanongo kiate ia. Mahalo pē he 'ikai ke ne poto he faitohi holo he telefoni to'otoó, pea mahalo he 'ikai ke 'i ai ha'ane peesi 'i he Facebook. Ka 'oku lahi 'aupito 'ene 'ilo ki he ngaahi me'a 'o e lotó mo e ngaahi me'a 'a e 'Eikí."

'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kólomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ngaahi Fa'eé mo e 'Ofefiné," *Liahona*, Mē 2010, 18.

FEHU' I KA HOKO MAÍ

"Ne toki vete 'eku ongomātu'á. 'Oku ou 'ita he kuó na veteki homau fāmilí. Te u fakamolemole' i fēfē kinaua?"

'Omai ho'ó talí, pea kapau 'e fie ma'u, ha la' i tā 'ata lelei kimu'a he 'aho 10 'o Sepitema 2014, 'i he liahona.lds.org, pe ko e 'imeili ki he liahona@ldschurch.org, pe meili (vakai ki he tu'asila he peesi 3).

'E lava ke 'ētita 'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'ó 'imeili pe tohi 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'ele'í, (3) uōtí pe koló, (4) siteikí pe vahefonuá, (5) ho'ó tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'ó mātu'á kapau 'okú ke sí' i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'imeili) ke pulusi ho'ó talí mo e taá.

Fai 'e Bonnie L. Oscarson
Palesiteni Lahi 'o
e Kau Finemuí

FAKAFEPAKI'I E LAO 'O E KALĀVITÉ LAKA ATU 'I HE TUI

'I hoo laka ki mu'a, te ke lava pe ke tu'u hangatonu neongo e feinga 'a e ngaahi ivi takiekina mei tu'a ke ne fusi hifo ko'e.

Na'a ku ma'u 'eku fuofua pasikala ve'e ua 'i hoku ta'u valú. 'I he tokoni mai 'a hoku ta'oketé mo 'eku tamaí, ne u kamata leva 'a e polokalama fakailifia ko ia 'o e fakakaukau'i pe 'oku hekasi fēfē iá. Ne hanga 'e he kau leka 'i he kaunga'apí 'o 'ai ke hā ngali faingofua mo fakamatula pē 'enau heka pasikala hake 'i homau halá. 'I he'eku heka hake he nofo'a—'a ia ne hangē 'oku fute 'e 10 (mita 'e 3) hono mā'olungá mei he kekelé—ne u fakatokanga 'i ai na'e 'ikai pē ha me'a ke ne ta'ofi au mei he tō ki laló mo fakamo'oni'i ko e lao 'o e kalāvitē 'oku mo'ui mo ngāue lelei.

'I he'eku feinga ke heká, na'e vave 'eku 'ilo'i kapau ne u loto ke tauhi 'eku palanisí, kuo pau ke u 'aka ma'u pē. 'I he'eku fuofua heka hake ki he nofo'a, ko e me'a fakamuimui taha ne u loto ke tānaki mai ki he ngāue faingata'a ko 'ení ko e anga e oma 'a e pasikalá. Ka ne vave 'a e mahino kiate au 'a e poto mo e fisiki 'oku felave'i mo e nga'unu ki mu'a. Kehe pē ke u 'aka ma'u pē,

pea lava leva ke hokohoko atu mou hao mei he la'i sima petepete 'a ia 'oku tatali ke ne mulu'i e kili hoku umá mo e kauva'é. Taimi nounou mei ai kuó u lele takai holo 'i he kaunga'apí mo hoku ngaahi kaungāme'a.

Hangē pē ko e palanisí 'a kinautolu 'oku hokohoko 'aka e pasikalá 'o fakafepaki'i 'a e ivi takiekina 'o e kalāvitē, 'oku tatau ia mo kinautolu 'oku tataki 'e he Laumālie Mā'oni'oni' 'i he me'a kotoa pē 'oku nau faí ke ta'ofi e ivi takiekina 'o e filí.

'Oku pehē pē mo hono mo'ui 'aki e ongoongolelé mo e ngaahi tu'unga 'ulungaanga 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*. 'Oku fie ma'u 'a e tuí ke tau tui kapau 'e

hokohoko atu 'etau muimui ki he fale'i 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí 'o hangē ko 'ene hā atu 'i he ki'i tohitufá, 'e palanisí mo pau 'etau mo'uí. 'E takiekina kitautolu ki he feitu'u 'oku tau fie 'alu ki aí.

'Oku fie ma'u ke hokohoko atu 'etau nga'unu ki mu'a ke tau faka'ehi-ehi mei he toó. Ke fai 'ení, 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku totonu ke tau fakahoko faivelenga ma'u pē 'i he tui:

- Lotu 'i he 'aho mo e pō.
- Ako faka'aho 'a e folofolá.
- 'Alu ki he ngaahi houalotu 'a e Siasí pea ma'u 'a e sākalamēnití 'i he mo'ui tāú.
- Tokoni ki he ni'ihí 'oku mou feohí.
- Mo'ui taau ma'u pē ke hū ki he temipalé.

Ko e ngaahi ngāue kotoa ko 'ení 'oku tokoni ke tau laka atu ki mu'a 'i he hala totonú.

Ko e me'a ia 'oku mahu'inga ai hono lau pea maheni mo e ngaahi tu'unga mo'ui 'oku fakamatala'i 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupú*

ke tokoni atu ke fakapapau'i ko e ngaahi fili 'oku tau fakahokó 'oku fenāpasi ia mo e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e 'Otuá. 'Oku hoko 'a e Laumālie Mā'oni'oni ko hotau takaua ofi 'i he'etau mo'ui'aki 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni mo tauhi e ngaahi fekaú. Hangē pē ko e palanisi 'a kinautolu 'oku hokohoko 'aka e pasikalá 'o fakafepaki'i 'a e ngāue 'o e kalāvité, 'oku tatau ia mo kinautolu 'oku tataki 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'i he me'a kotoa pē 'oku nau lava faí ke matu'u-aki 'a e ivi takiekina 'o e filí.

Ko e hā e feitu'u ke ke a'u ki ai 'oku 'i ho fakakaukaú 'i ho'o 'aka atu ki mu'á? Ki he kau talavou ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-Élone kotoa pē, 'oku mahu'inga 'a e teuteu 'i he taimí ni ke hū 'o ngāue fakafaipekau taimi kakató ki ho'o tupulaki ki mu'á. Ki he to'u tupu kotoa pē, 'oku totonu ke hoko 'a e teuteu ke hū ki he temipalé 'o ma'u e 'enitaumení 'aki hono fakahoko mo tauhi 'a e ngaahi fuakava toputapú ko ha tefito'i taumu'a.

Hangē ko e pōpoaki 'a e Kau Palesitenisi 'Uluakí 'i he kamata'anga 'o e *Ki Hono Fakamālohia* 'o e *To'u Tupū* 'oku pehē: Fakatefito ho'o tokangá he temipalé 'i he me'a kotoa pē 'okú ke faí. Te ke ma'u 'i he temipalé 'a e tāpuaki mā'ongo'onga taha 'i he ngaahi tāpuaki kotoa 'a e 'Eikí, kau ai 'a e mali ki he nofo taimí mo hono kotoa 'o e nofo ta'engatá."¹ 'Oku hā ngali kei mama'o 'a e taimi ke ma'u ai e ngaahi fuakava 'o e mali ta'engatá 'i he fale 'o e 'Eikí mo e hoko ko e husepāniti, uafi, tamai mo e fa'ē, ka ko e taimi pē 'eni ke ke kamata teuteu aí. 'Oku tataki atu 'a e ngaahi me'á ni kotoa ki he iku'anga naunau'ia mo mā'ongo'onga taha—'o e mo'ui ta'engata mo 'etau Tamai Hēvani.

'Oku fakamā'opo'opo 'e he veesi folofola 'oku ou manako taha aí 'a e me'a 'oku totonu ke tau faí ke hokohoko atu 'etau laka ki mu'a ki he'etau ngaahi taumu'á: "Ko ia, kuo pau ke mou vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisi, pea ma'u 'a e 'amanaki 'oku mālohi haohaoá, mo ha 'ofa ki

he 'Otuá mo e kakai fulipē. Ko ia, kapau te mou vilitaki atu, pea keinanga 'i he folofola 'a Kalaisí, pea kātaki ki he ngata'angá, vakai, 'oku folofola 'e he Tamai: Te mou ma'u 'a e mo'ui ta'engatá" (2 Nifai 31:20).

Hangē pē ko ia ne u ako 'i hoku ta'u valú 'oku fie ma'u ke u 'aka ma'u pē mo 'unu ki mu'a ke fakafepaki'i 'a e lao 'o e kalavité mo palanisi 'eku heka 'i he pasikalá, 'oku mahu'inga foki kiate kinautolu kotoa ke hokohoko atu 'a e laka ki mu'a 'i he tuí, falala ki he fale'i 'a e pālofita mo'ui mo e Tamai Hēvani 'ofá koe'uhí ke 'oua na'a tau tō. Ko e ni'ihí hotau iku'angá 'oku ofi mai pē he halá, ka ki he ni'ihí ko ha mo'ui faivelenga lahi te nau foua kae toki a'usia ia. Ko e ngaahi tala'ofa 'oku hanga mai 'i he ngata'anga 'o e halá, kapau 'oku tau faivelenga, 'oku pau mo naunau'ia pea mā'ongo'onga mo fe'unga mo e fonongá. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ki Hono Fakamālohia* 'o e *To'u Tupū*, (2011), ii.

NGAAHI LĒSONI 'O E SĀPATÉ

.....
Ko e Tefito 'o e Māhiná:
**Malí mo e
Fāmili**

'OKU FAKALATA 'A E NOFOMALÍ

"Ko e me'a fakafiefia ke mali. 'Oku fakalata e malí. 'E 'alu pē 'a e taimí, mo e kamata ke mo fakakaukau tatau, ma'u e ngaahi ongo mo e ue'i tatau. 'Oku 'i ai e ngaahi taimi te mo fu'u fiefia ai, taimi 'o e 'ahi'ahí mo e faingata'a'ia, ka 'e tataki kimoua 'e he 'Eikí 'i he ngaahi me'a te mo a'usia 'o mo tupulaki fakataha ai."

'Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Ngaahi Tāpuaki Ta'engata 'o e Malí," *Liahona*, Mē 2011, 96.

‘UHINGA ‘OKU FAKALATA AI E NOFO MALÍ

‘Okú ma fakalata‘ia he nofomalí, ko hono ‘uhingá ‘eni.

Fai ‘e Peni mo Rachel Nielsen

Hili ‘ema fuofua teití, na‘á ma fakatou ‘ilo‘i na‘á ma toe fie teiti tu‘o ua. Na‘e toe fie teiti ‘a Peni ‘i ha teiti ‘e taha koe‘uhí na‘e angalelei mo fakafiefia ‘a e talanoa kia Lesieli. Na‘e toe fie ‘alu ‘a Lesieli koe‘uhí ko ha matāpule ‘ulungaanga lelei ‘a Peni pea na‘e kei mamali pē hili ‘a e ‘ikai hoko *kotoa* ‘a e ngaahi palani na‘á ne foku-tu‘utu‘ú. Hili ‘a e teiti hono uá, mo ha toe ngaahi teiti kehe mo e lotu lahi kimui ange ai, na‘á ma fe‘ofa‘aki peá ma loto ke ma mali ‘i he Temipale Sakalamenitō Kalefōniá.

Ne tōtōatu ‘a e ‘aho malí pea kuó ma fakalata‘ia ‘i he malí talu mei ai. Mahalo ‘e kehe ‘a e vakai ‘a e māmaní, ka ‘okú ma ‘ilo ‘oku “‘ikai ha toe fa‘ahinga feohi ia te ne lava ‘o ‘omai ha fiefia lahi ange, fakatupu ha lelei lahi pe ‘omai ha lelei fakatāutaha ‘oku lahi ange aí.”¹ ‘Oku fakalata ‘a e nofomalí, pea ko hono ‘uhingá ‘eni.

MEIA PENI: Ko Ha Hoa Va‘inga

Lolotonga ‘eku ngāue fakafaifekau ‘i Palāsilá, ne u kamata manako he va‘inga ‘akapulu faka-‘Ameliká. Ko e taha ‘o e ngaahi me‘a ne u sai‘ia aí ko e kau va‘ingá mo e ako ke fengāue‘aki fakataha ‘a e timí. Ko e tokotaha va‘inga lelei ‘aupito ‘a Lesieli. ‘Okú ne tokoni ke u a‘usia ‘eku ngaahi taumu‘á, kau mai ki he fai ‘o e ngaahi fili mahu‘ingá, pea ‘okú ne ‘i ai ma‘u pē ‘i he taimi ‘oku ou tau ai mo e faingata‘á.

‘I he taimi na‘á ma sila ai ‘i he temipalé, na‘á ma palōmesi ke ma “fetokoni-‘aki ko ha kaungā-ngāue tu‘unga tatau.”² Na‘á ku faifeinga mo Lesieli ke fepoupou‘aki ‘i he me‘a kotoa pē na‘á ma faí, pea ‘oku fakalata ke ‘ilo ‘oku ‘i ai ma‘u pē hato kaungā va‘inga falala‘anga.

MEIA LESIELI: Fakahā ‘o e ‘Ofá

Tau sio angé ki aí, tamaiki fefine (mo e tamaiki tangata), ko e me‘a lelei ia ke ‘ilo ‘oku ‘i ai ha taha ‘oku ‘ofa ‘iate koe. Pea ko e taimi pe koē te ke mali aí, ‘okú ke ma‘u ‘a e faingamālie ke vahevahe mo ma‘u ‘a e ‘ofá ‘i he ‘aho kotoa pē! ‘I he‘eku talanoa mo ‘eku ongomātu‘á fekau‘aki mo ‘eku palani mali mo Pení, na‘e pehē mai ‘eku tamaí, “Neongo pe ko hai te ke fili ke mo malí, ‘oku ou fie ma‘u ke ne toutou fakahā atu ‘i he loto-‘ofa ‘a ‘ene ‘ofa ‘iate koé ‘o hangē ko ia ne fai ‘e ‘Eletā Lisiate G. Sikoti ki hono uaifí.”³ Ne u fakafanongo ki he‘eku Tamaí.

Na‘á ku mali mo Peni, pea kuó ne feinga ma‘u pē ke fakahā ‘ene ‘ofá kiate aú ‘i ha ngaahi founa iiki mo lalahi foki. Lolotonga hoku ta‘u faka‘osi ‘i he ‘univēsítí, ne u ngāue lau māhina ke teuteu, tohi kole, mo ‘initaviu ki ha polokalama ngāue fakataimi mā‘olunga. Pea ‘i he‘eku ‘ilo‘i ne u ma‘u e ngāué, na‘á ku ha‘u ki ‘api ‘oku sio ki ha vaasi matala‘i‘akau mei hoku husepānití. Na‘á ne ‘ilo ‘eku ngāue mālohí mo e mahu‘ingá ‘a e ako ngāué kiate aú. Taimi e ni‘ihi, te ne fūfuu‘i ‘a e inu ‘oku ou sai‘ia taha aí mo ha ki‘i tohi ‘ofa ‘i he ‘aisí kimu‘a pea toki ‘alu ki he kemi ‘a e Sikautí. Pea ko e ‘aho kotoa pē te ne fufulu ‘a e ipú pea ‘ai ke u kata. ‘Oku lelei ‘aupito ‘a Peni ‘i he‘ene fakahā mai ‘ene ‘ofa kiate aú, pea ‘oku ‘omi ai ‘a e fiefia lahi kiate kimaua fakatou‘osi.

MEIA PENI: Fiefia Lahi Ange

‘Oku fakafiefia ‘a e teiti mo Lesielí. Ko hono mo‘oní, ‘okú ma fakapapau‘i ‘okú ma ‘alu ma‘u pē ‘o teiti lolotonga ‘ema nofomalí. Hili ‘ema fuofua fetaulakí, na‘á ma ‘ilo ‘oku lahi ha ngaahi ‘ekitiviti ‘okú ma fakatou sa‘ia ai: ‘a e lue he pāká, sio faivá, mamata polokalama sipotí, kai me‘akai fo‘ou mo kehekehé, fanongo fasí, mo e hā fua. Na‘á ku manako hono fai e ngaahi me‘á ni kimu‘a peá ma fetaulaki mo Lesielí, ka ‘oku toe fakalata ange ia ‘i he taimi ‘okú ma fakahoko toko ua aí. Ko e taimi ‘okú ke mali aí, ‘oku ‘i ai e tokotaha ke mo fiefia fakataha ‘i he mo‘uí—pea ‘okú ne ngaohi e mo‘uí ke fakalata.

MEIA LESIELI: Ko Ha Hoa Ngāue Fakafaifekau Ta‘engata

Kimu‘a peá u fetaulaki mo Pení, ne u fakaofi ki he ta‘u ngāue fakafaifekau pea na‘á ku fakakaukau ke u ngāue fakafaifekau taimi kakato. Ka na‘á ma fetaulaki mo Pení, peá u ‘ilo na‘e ‘i ai ‘a e palani kehe ‘a e Tamai Hēvaní ma‘aku.

‘I he taimi na‘á ma fakama‘u ai mo Pení, ko e kāinga na‘a nau ‘ilo ‘eku palani ngāue fakafaifekau na‘a nau fehu‘i mai fekau‘aki mo ‘eku filí, pea na‘á ku talaange, “kuó u lotu ke u fili pē hoku hoa ngāue fakafaifekau—pea nofo mo ia ‘o ta‘engata.”

Ko e taimi ‘okú ke mali aí, ‘okú ke ma‘u mo ho hoá ‘a e faingamālie ke ngāue fakataha ‘i he ngāue ‘o e fakamo‘uí. Kuó ma a‘usia mo Peni ha fiefia lahi ‘i he langa ‘o ha ‘api ‘oku uho ‘aki ‘a Kalaisi, ako mo mo‘ui ‘aki fakataha ‘a e ongoongolelé, ngāue ‘i he Siasí, mo fakaafe‘i ‘a e ni‘ihi

kehé ke ha‘u kia Kalaisi. ‘I he‘ema ngāue fakataha ke langa ‘a e pule‘anga ‘o e ‘Otuá, ‘okú ma toe vāofi ange, ‘oku loloto ange ‘ema ‘ofá, pea ‘oku kakato ange ‘a e mo‘uí.

TO‘O IA MEIATE KIMAU

Neongo pe ko e hā ‘a e lau ‘a e māmaní, ko e nofomalí ‘oku fakalata pea ‘oku taau ke fakamu‘omu‘a. Ko e taimi ‘okú ke mali aí, ‘oku ‘i ai ho kaungā ngāue, ‘okú ke foaki mo ma‘u ‘a e ‘ofá, ‘oku kakato ange ho‘o fiefia ‘i he mo‘uí, pea ‘oku ‘i ai ha taha ke mo langa fakataha ‘a e pule‘anga ‘o e ‘Otuá. Ko e me‘á ni kotoa ‘okú ne ‘omi ha fiefia lahi, pea koe‘uhí ne sila‘i kimaua ‘i he temipalé, te ma lava ke fiefia ‘o ta‘engata! Kapau te ma tauhi ‘ema ngaahi fuakavá, te ma fakataha ‘o ta‘engata pea ma‘u ‘a e ngaahi tāpuaki fisifisimu‘a ‘o e lakanga fakataula‘eikí. Kuó ma “ma‘u ‘i he nofomalí ‘a e fiefia taupotu taha ‘i he mo‘uí ‘a e tangatá.”⁴ ■
‘Oku nofo ‘a e kau fa‘u tohi ‘i Tutā, USA.

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. L. Whitney Clayton, “Nofomalí: Sio pea Ako,” *Liahona*, Mē 2013, 83.
2. “Ko e Fāmilí: Ko ha Fanongonongo ki Māmani,” *Liahona*, Nōvema 2010, 129.
3. Vakai, Richard G. Scott, “Ko e Ngaahi Tāpuaki Ta‘engata ‘o e Malí,” *Liahona*, Mē 2011, 96.
4. James E. Faust, “Ko Hono Fakatupulaki Ho‘o Nofo Malí,” *Liahona*, ‘Epeleli 2007, 4.

KAU ‘I HE FEPÖTALANO‘AKÍ

Ngaahi Me‘a ke Fakalaulotoa ki ai ki he Sāpaté

- Ko e hā e ngaahi tu‘unga ‘ulungaanga mo e ngaahi tō‘onga ‘oku nau ngaohi ke mālohi taha mo fiefia taha e nofomalí mo e fāmilí?
- Ko e hā ‘okú ke fai he taimí ni ‘a ia ‘e tokoni ki ho‘o nofomalí mo e fāmilí ‘i he kaha‘ú ke mālohi mo fiefiá?

Ngaahi Me‘a Te ke Lava ke Fai

- Vahevahe mo ha ngaahi kaungāme‘a ho‘o taumu‘a ki he malí mo e ma‘u ‘o ha fāmilí, pea fakamatala ange hono ‘uhingá.
- ‘I he lotú, vahevahe ‘a e ‘uhinga ‘okú ke ‘amanaki lelei ai ki he nofomalí mo e fāmilí pea te ke teuteu fēfē ki aí.

Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

*Ko e Kau Mēmipa
'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā
ko e kau fakamo'oni
makehe 'o Sisū Kalaisi.*

'Oku fe'unga nai 'i he taimi ni kapau 'oku ou tui pē 'oku mo'oni 'a e Siasí?

'Oku lahi ange
ho'o tui 'i he
tu'unga 'okú
ke fakakaukau
'okú ke 'i aí.

Ko e 'uluaki sitepu
ke 'ilo ki ha me'á
ko 'ete tui.

Piki ma'u ki he 'ilo 'oku
ke ma'ú kae'oua kuo
toe tñaki mai mo ha
toe 'ilo 'oku lahi ange.

Na'e pehē 'e Sisū
Kalaisi, "'Oua na'á
ke manavahē, ka
ke tui pē" (vakai,
Ma'ake 5:36).

*Mei he "'Eiki, 'Oku Ou Tui,
Liahona, Mē 2013, 93–95.*

“Fakatupulaki
ho ‘omou tuí.
Fakahaa ‘i ho ‘omou tuí!
Tuku ke hā ho ‘omou tuí!”

‘Eletā Russell M. Nelson

‘O e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá

Na‘á ku Ongō‘i e Laumālie Mā‘oni‘oní

Fai ‘e Yichen, ta‘u 6, Taiuani

Na‘á ku fa‘a fehu‘i ki he‘eku ongomātu‘á ko e hā e ‘uhinga ‘o e “ongō‘i ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní.” Kuó u fanongo ‘okú na fa‘a talanoa ki ai, ka na‘e ‘ikai ke u ‘ilo pe ‘oku ongo fēfē ia. Na‘e talamai ‘e he fine‘eikí ko ha ongo lelei ia, ka na‘e ‘ikai pē ke ‘uhingamālie ia kiate au.

‘I ha pongipongi ‘e taha ne lele holo hoku ki‘i tehina ta‘u tahá ‘o tau hono ‘ulú ‘i he hitá. Na‘e lavea lahi hono ‘ulú. Na‘á ne tangi pea na‘e toto. Ne u ilifia ‘aupito mo loto-hoha‘a. Na‘e faito‘o ‘e he fine‘eikí hono laveá pea ‘ai ki ai e peni-‘eiti. Pea ‘ave leva au ki he akó.

‘I he akó ne u kei ilifia mo loto-hoha‘a ki hoku tokouá. Ne u manatu‘i hake ‘e lava ke u lotu. Na‘á ku ‘alu ki he fale mālō-loó ‘o lotu fakamatoato ki he Tamai Hēvaní ‘o kole kiate Ia ke tāpuekina ‘a hoku tokouá. Hili e lotú na‘e ‘ikai

ke u toe ilifia. Na‘á ku ongo‘i ha loto nonga ‘aupito, peá u foki leva ki hoku loki akó.

‘I he foki ki ‘api he ‘aho ko iá, na‘á ku talaange ki he‘eku fa‘eé ‘a e me‘a na‘e hokó. Na‘á ne fiefia mo talamai ko e ongo‘i māfana mo nonga ne u ongo‘i ko e fakafiemālie ia ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní. Na‘á ne talamai ‘oku ‘ikai ke fa‘a talanoa mai e Laumālie Mā‘oni‘oní hangē ko e talanoa mai ‘a e kakaí kiate kitautolú. Ka ‘oku Ne ‘omi ‘e ia ha ongo nonga kiate kitautolu.

Hili iá ne u fakatokanga‘i ha ngaahi taimi kehe ne u ongo‘i ai e Laumālie Mā‘oni‘oní. ‘I he taimi na‘e foaki ai ‘e he‘eku tamaí ha tāpuaki ki he‘eku fa‘eé, na‘á ku kuikui peá u feinga ke ‘apasia ‘aupito. Na‘á ku toe ma‘u ‘a e ongo māfana ko iá. ‘Oku ou ‘ilo ‘oku fie ma‘u ke tau ‘apasia ke ongo‘i ngofua ange ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní. ■

Tāpuaki ‘o ‘Isá

Fai ‘e Mackenzie Van Engelenhoven
Makatu‘unga ‘i ha talanoa mo‘oni

“Ko hoku ‘apí ‘oku tāpuaki ‘i ‘aki e mālohi ‘o e Puletapú” (Tohi Hiva ‘a e Fānaú, 102, 103).

“**O**ku ‘i ai nai ha me‘a ‘okú ne hoha‘asi koé?” Ko e fehu‘i ange ia ‘a e fine‘eikí kia ‘Isa ‘i he‘ena foki ki ‘api mei he lotú.

Na‘e siosio pe ‘a ‘Isa ki tu‘a ki he tafenga vaí ‘oku fehokotaki‘anga ai e hala ‘Amisētamí. Na‘e fakamatala ‘a ‘Isa, “Na‘e talamai ‘e he‘eku faiako Palaimelí ko e tapuaki ke ‘i ai ha lakanga fakataula‘eikí ‘i hotau ‘apí. Ka ‘oku ‘ikai ke ma‘u ‘e he Tangata‘eikí ia ‘a e lakanga fakataula‘eikí, ko ia ai ‘e ‘ikai lava ke ma‘u hatau tāpuaki.”

Na‘e tali ange ‘e he fine‘eikí, “E lava pē ke tau ma‘u ‘a e lakanga fakataula‘eikí ‘i hotau ‘apí neongo ‘oku ‘ikai ke kau mai ‘a e tangata‘eikí ki he Siasí. ‘Oku lahi ha kau lakanga fakataula‘eikí ‘i hotau uōtí ‘e lava ke tokoni atu kiate koe. Fēfē ‘a Misa Vani Liueni, ‘etau faiako faka‘apí?”

Na‘e sai‘ia ‘a ‘Isa ‘ia Misa Vani Liueni. Na‘á ne fa‘a ha‘u ma‘u pē mo e *pisikete*, na‘e sai‘ia taha ai ‘a ‘Isá, pea talanoa mo ia fekau‘aki mo e saienisí, ‘a e lēsoni ‘oku sai‘ia taha aí. Ka ‘i he lotú ‘oku fa‘a talanoa ‘a e tamaikí fekau‘aki mo ‘enau tamaí mo ‘enau foaki ange honau tāpuaki lakanga fakataula‘eikí he taimi ‘oku nau puke pe loto-mamahi aí. Na‘e ‘ikai lava ‘a ‘Isa ‘o kole ki he‘ene tamaí ke foaki ange hano tāpuaki.

Na‘e pehē ange ‘e ‘Isa, “‘Oku ou ‘ofa he‘eku Tamaí, “Ka ‘oku ou faka‘amu na‘á ne ma‘u ‘a e lakanga fakataula‘eikí.”

‘I he‘ena a‘u ki ‘apí, na‘e ‘i peito ‘a e tangata‘eikí ‘o ngaohi ‘a e me‘a-tokoni efiafi. Na‘á ne ui mai, “Ne fēfē ‘a e lotú?”

Na‘e ‘ikai ke lea atu ‘a ‘Isa ia. Kae ‘alu ia ki hono lokí ‘o ne tō tangutu hifo ‘i he funga mohengá. Na‘á ne faka‘amu na‘e ki‘i kehe ‘a e tūkunga na‘a nau ‘i aí.

‘I he uike hokó, ne fai ha sivi lahi ‘a ‘Isa. Ko e tamasi‘i/ta‘ahine kotoa pē ‘i Netaleni kuo pau ke nau to‘o e sivi ko ‘ení ‘i honau ta‘u 12 ke mahino ‘a e ‘apiako te nau hoko atu ki ai ‘i he ta‘u hokó. Neongo ne ako mālohi pea mateuteu ‘aupito ‘a ‘Isa, ka na‘e kei manavasi‘i pē. Ko e pō kimu‘a he sivi na‘á ne ongo‘i hangē na‘e ha‘i fakapona hono keté. Na‘e ‘ikai lava ia ‘o mohe. ‘I he‘ene feinga ke mohé, na‘á ne manatu‘i hake ‘a e lēsoni he Palaimelí fekau‘aki mo e kole ha tāpuaki lakanga fakataula‘eikí ‘o kapau ‘e ilifia. Neongo na‘e ‘ikai ke ma‘u he‘ene tamaí ‘a e lakanga fakataula‘eikí ke foaki ange hano tāpuaki, ka na‘á ne ‘ilo ‘e tokoni‘i ia ‘e he Tamai Hēvaní ‘o kapau te ne kole.

Ne tu‘u hake ‘a ‘Isa mei he mohengá ‘o lue ki lotofale. Na‘e ‘i he ngāué ‘ene fine‘eikí, ka na‘e sio TV ‘ene tangata‘eikí.

Na‘e ‘eke ange he‘ene Tamaí, “Okú ke sai pē?”

Na‘e pehē ange ‘e ‘Isa “‘Oku ou ilifia he te u sivi ‘apongipongí. ‘Okú

ke pehē te tau lava ‘o tā kia Misa Vani Liueni ke ha‘u ‘o foaki mai haku tāpuaki?”

Na‘e talaange ‘e he Tangata‘eikí, “‘Oku ou tui ko ha fakakaukau lelei ia. Tuku ke u tā ki ai.”

Taimi si‘i kuo a‘u ange ‘a Misa Vani Liueni mo hono foaha ko Saní ke ‘oange ha tāpuaki ‘o ‘Isa. Ne kole ‘e Misa Vani Liueni ki he Tamai Hēvaní ke tokoni kia ‘Isa ke ‘oua ‘e manavahē ‘i he sivi kae tokoni ange ke ne fai lelei ia. Lolotonga ‘a e foaki ange ‘e Misa Vani Liueni ‘a e tāpuaki ‘o ‘Isá, ne tangutu ‘ene tangata‘eikí he seá ‘o künima mo kuikui hono matá.

Hili ‘a e tāpuakí ne ongo‘i fiamalie ange ‘a ‘Isa. Na‘e ‘ikai toe langa hono keté, pea na‘e ki‘i fimoheha. Na‘e talaange ‘e Misa Vani Liueni, “Talamonū atu ki ‘apongipongi. Kuó ke ngāue mālohi ‘aupito pea ‘oku ou ‘ilo ‘e tokoni atu ‘a e Tamai Hēvaní ke sai ho‘o sivi,” pea na ‘alu leva.

“Te tau lava ‘o mo’ui he houa kotoa ‘o ‘tāpu-
akī’i ‘aki e mālohi ‘o e lakanga fakataula’eikí,
‘o tatau ai pe ko e hā hotau tūkungá.”

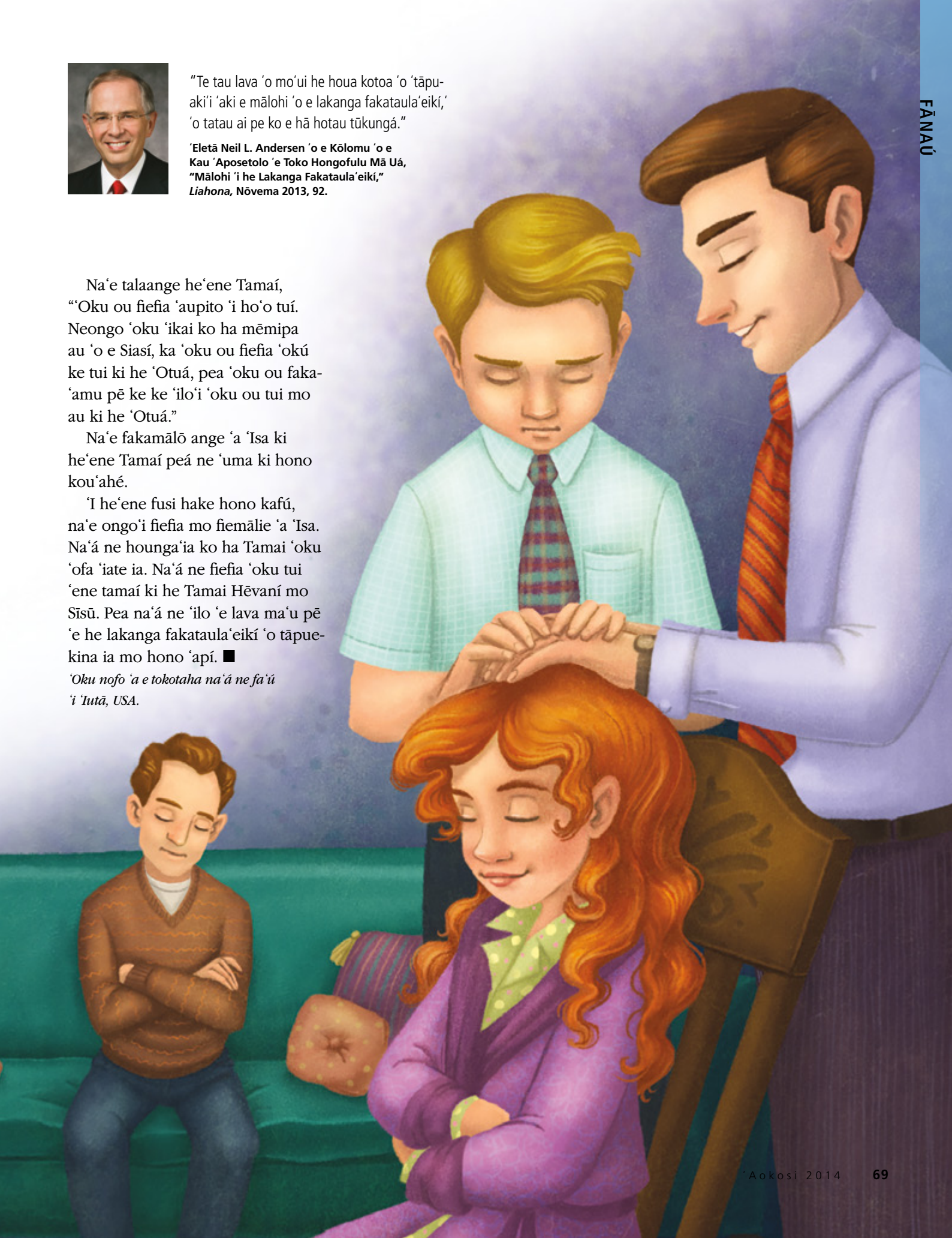
‘Eletā Neil L. Andersen ‘o e Kōlomu ‘o e
Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá,
“Mālohi ‘i he Lakanga Fakataula’eikí,”
Liahona, Nōvema 2013, 92.

Na’e talaange he’ene Tamaí,
“Oku ou fiefia ‘aupito ‘i ho’o tuí.
Neongo ‘oku ‘ikai ko ha mēmipa
au ‘o e Siasí, ka ‘oku ou fiefia ‘okú
ke tui ki he ‘Otuá, pea ‘oku ou faka-
‘amu pē ke ke ‘ilo’i ‘oku ou tui mo
au ki he ‘Otuá.”

Na’e fakamālō ange ‘a ‘Isa ki
he’ene Tamaí pea ne ‘uma ki hono
kou’ahé.

‘I he’ene fusi hake hono kafú,
na’e ongo’i fiefia mo fiemālie ‘a ‘Isa.
Na’á ne hounga’ia ko ha Tamaí ‘oku
‘ofa ‘iate ia. Na’á ne fiefia ‘oku tui
‘ene tamaí ki he Tamaí Hēvaní mo
Sīsū. Pea na’á ne ‘ilo ‘e lava ma’u pē
‘e he lakanga fakataula’eikí ‘o tāpue-
kina ia mo hono ‘apí. ■

*‘Oku nofo ‘a e tokotaha na’á ne fa’ú
‘i Tutā, USA.*

Fai 'e 'Eletā
Kazuhiko Yamashita
'O e Kau Fitungofulú

Ko Ha Laione Angavaivai

“Fānau au ‘a e ‘Otuá, kuó ne fekau mai” (Tohi Hiva ‘a e Fānau, 2).

Ko e taha ‘o ‘eku ngaahi talanoa Kmanakoa tahá ko e talanoa ‘o Lamipetí ko e Laione Angavaivai. Na’e ‘iloa ia ‘i he katuni ‘i he ngaahi ta’u kuo hílí.

Ko Lamipetí ko ha ki’i ‘uhiki’i laione na’e nofo mo e fanga sipí ‘i he taimi na’e fanau’i mai aí. Koe’uhí ko ia, na’á ne fakakaukau pē ko e sipi ia. ‘I ha pō fa’ahita’u failau ‘e taha ne mohe fiamālie ai ‘a Lamipeti mo e tākanga sipí. Fakafokifā pē kuo fanongo ‘a Lamipeti ki he tangi ‘a ha ulofi mei he mama’ó. Koe’uhí na’e pehē ‘e Lamipeti ko e sipi ia, na’e kamata leva ke ne tetetete.

Na’e faka’au ‘o le’olahi ange ‘a e tangí, pea ofi mo e ulofí pea kamata ke ne toho atu e sipi ‘e taha. ‘Oho-vale pē kuo ongo’i ‘e Lamipeti ha ongo mālohi ‘i loto ‘iate ia ne te’eki te ne ongo’i kimu’a. Hangē ha fatu-lisí, na’á ne lele atu ki he ulofí ke fakahaofi ‘a e sipi!

Ne toki fakatokanga’i ‘e Lamipeti he taimi ko iá ha me’a, ‘o ne pehē “Oku ‘ikai ko ha sipi au. ‘Oku ‘ikai ko ha foha au ‘o ha sipi. Ko e foha au ‘o ha lai-one!” ‘I he’ene tuli ‘a e ulofí pea fakahaofi ‘a e sipí, na’á ne ‘ilo ai hono natula mo’oní.

Ko ha fānau koe ‘a e ‘Otuá, pea ‘okú Ne ‘ofa ‘iate koe. Kimu’a pea

fā’ele’i mai kitautolu ki he māmaní, na’a tau hoko kotoa ko e foha pe ‘ofefine fakalaumālie ‘i he fāfili ‘o e Tamai Hēvaní. Ka ko e tokolahi ‘o kitautolu ‘oku ‘ikai ke tau fakatokanga’i ‘eni. Kapau ‘oku tau ‘ilo ko hai kitautolu, te tau lava ‘o hangē ko e laioné pea tau’i ‘a e ngaahi me’a ‘oku koví, koe’uhí ke tau lava ‘o malu’i ‘a e ni’ihi kehé pea ‘ikai mole meiate kitautolu ‘a e halá.

‘Oku ou fakamālō ki he ngaahi me’a’ofa faka’ofa’ofa ‘o e ongo-ongoleleí mo e palani ‘o e fakamo’uí. ‘Oku ou fakamālō ‘oku tau ‘ilo’i ko hai kitautolu ke tau mālohi —hangē pē ko Lamipetí. ■

TĀ FAKATĀTAI 'E JARED BECKSTRAND

KO 'ETAU PĒSÍ

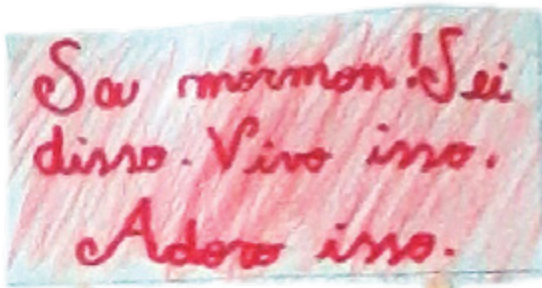
'Oku ou sai'ia 'i he me'a kotoa pē na'e fakatupu 'e Sīsū Kalaisi.
'Iueni, ta'u 6, Taiuani

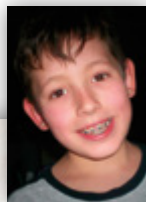
'Oku fakamatala 'a e 2 Nifai 30: 12–15 ki he Nofotu'í. 'Oku ou fakatauange 'e lava ke u fe'iloaki mo e Fakamo'uí mo va'inga mo e fanga monumanú 'i he hoko mai 'a e Nofotu'í.
Ulou, ta'u 10, Taiuani

Ko 'eku fakatātaá 'oku fekau'aki ia mo e ngaahi tāpuaki 'o e tauhi e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni (vakai, T & F 59:16). 'Oku ou sai'ia he fanga monumanú.
Ulani, ta'u 8, Taiuani

Ko e Tamasi'i mo e Tahí, fai 'e Hilamani G., ta'u 11, Mekisikou; ma'u pale 'i ha fe'auhi 'aati 'oku fakalele 'e he sekelitali 'o e tautahí

'I he taimi na'á ku 'alu ai mo 'eku tamaí ki he Tempale Puenosi 'Aealesi 'Āsenitiná, ne u lava 'o sio ki ha ngaahi loki toputapu mo faka'ofó'ofa. Ko ha 'oupeni hausí, na'e lava ha kakai tokolahi 'o sio 'i he tempalé. Taimi nounou mei heni te u lahi fe'unga ke hū he tempalé mo fakahoko e papitaiso ma'a e kau pekiá. 'Oku ou 'ofa 'ia Sīsū Kalaisi mo hoku fāmilí.

Sūito R., ta'u 10, 'Āsenitina

Ko e Māmonga au! 'Oku ou 'ilo'ia. 'Oku ou mo'ui 'aki ia. 'Oku ou fiefia ai, fai 'e Laura N., ta'u 8, Palāsila

*Mālō e
lelei!**

Ko Kaloni Au mei Tonga

*'Oku ou sai'ia 'i he 'alu
ki he matātahi mo hoku
fāmili mo va'inga 'i he
'one'one pea 'i he tahi.*

*'Oku ou sai'ia he hulohulá,
va'inga sipotí, mo e tā vali-
valí. Na'á ku tokoni ke vali-
valí ha fakatātā 'o e palani
'o e fakamo'uí ke fakapipiki
he lokiako sēmineli.*

*Lolotonga e uiké 'oku
ou tui hoku teunga akó.
Pea mau lue fakataha
ko e fāmili ki he akó.
'Oku ngāue 'eku tamaí
'i he 'apiakó, pea faiako
semineli 'eku fa'eé. 'Oku 'i
ai hoku ta'okete ko Tolofí
mo hoku tuonga'ane
lahi ko Nalesoni.*

Ne fakakaukau 'oku fa'eé mo hono tokouá ke kamata ha ngāue fakafāmilī ke tānaki ha silini ma'amautolu kotoa ke mau 'alu 'o ngāue fakafaifekau ha 'aho. 'Oku mau ngaahi e moa tunu 'oku tui 'i he va'akaú mo e 'otai 'o fakatau 'i he māketi 'a e kau ngoué he 'aho Tokonakí.

Mei ha 'initaviu na'e fai 'e 'Eimi Seini Leviti

F'e'iloaki mo Kaloni mei he Pule'anga Tongá. 'Oku 'iloa hono 'otu motú ko e 'Otumotu Anga'ofá.

Kuo mou kaime'akai nai 'i matātahi 'i he 'aho Kilisimasí? 'Oku sai'ia 'a e fāmilī 'o Kaloní he kaime'akai 'i he matātahí 'i he taimi Kilisimasí. Koe'uhí ko e fa'ahita'u māfaná 'i Tīsema 'i he hemisifia faka-tongá, 'oku 'ikai ko ha palopalema ia ke kaime'akai 'i he taimi Kilisimasí! Ko e ta'u hongofulu 'eni 'o Kaloni pea 'oku manako he feohi mo hono fāmilí he lolotonga 'a e tutuku e akó.

* "Mālō e lelei, ko Kaloni Au mei Tonga!" 'i he lea faka-Tongá.

'Oku ou fie hū ki he 'univēsiti pea hoko ko ha faiako semineli 'o hangē ko 'oku fa'eé. 'Oku ou fie 'alu 'o ngāue fakafaifekau pea mali 'i he temipalé. Ka 'i he lolotonga ni, te u hokohoko atu pē 'oku fakalata'ia 'i he nofo 'i ha motu faka'ofa'ofa fakapalataisi.

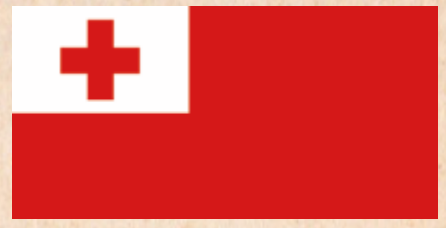

'OKU OU SAI'IA HE SIO KI HE TEMIPALÉ

'I he 'emau 'alu ki he akó, 'oku fou atu ma'u pē hoku fāmilī 'i he temipalé. 'Oku ou ongo'i nonga 'i he 'eku sio ki he temipalé. 'Oku 'ikai ke u fa'a tatali ki ha 'aho te u lava ai 'o hū ki loto.

Na'e fakatapui e Temipale Nuku-alofa Tongá 'i he 1983. Na'e fakalelei'i pea toe fakatapui 'i he 2007.

MATEUTEU KE 'ALU!

Kuo maau e kato 'a Kaloní mo ha ní'ihī 'o e ngaahi me'a 'oku sai'ia taha ai. Ko e fē 'i he ngaahi me'a ni te ke fa'o 'i ho'o kato?

NEAAHI TAA NA'E FAI 'I HE ANGALELEI 'A E FAMILI 'O KALONI, FAI 'E ASHLEY TEARE MO MARK ROBISON

Ngaahi 'Ekitivití

Te Ne Fakamālohia Hoku Fāmilí

Fai 'e Jennifer Maddy

Na'e ta'eoli'ia 'a Lukasi. Na'á ne lue takai he falé ke ma'u ha taha ke na va'inga. Na'e va'inga 'a hono tokoua ko Pení 'i he komipiutá. Ko hono tuofefiné, 'a Sofi, na'e fetohi'aki ia 'i he telefoní. Na'e vakai meili e Fine'eikí, pea laukonga 'ene Tangata'eikí.

Na'e pehē 'e Lukasi "oku ta'eoli 'a e feitu'ú ni."

Na'e sio hake 'a e tangata'eikí. "Ko e hā ho'ó 'uhingá?"

Na'e pehē 'e Lukasi "Oku tau takitaha fai pē 'ene me'a. 'Oku 'ikai ke tau fai fakataha ha me'a."

Na'e tāpuni 'e he tangata'eikí 'ene tohí mo ne pehē, "okú ke mo'oni, te u tñaki fakataha 'a e fāmilí, pea te tau fai ha me'a fakafiefia."

Na'e mamali 'a Lukasi. "Sai 'aupito!"

Hili ha miniti si'i mei ai ne tangutu fakataha 'a e fāmilí 'o Lukasi, mo fifili pe ko e hā e me'a ke faí. Na'e loto 'a Sofi ke tohi he telefoní ki hono kaungā-me'á. Na'e loto 'a Peni ia ke hoko atu 'ene va'ingá 'i he komipiutá.

Na'e pehē 'e Lukasi "ko hoku kaungā-me'á ko Paulá 'oku sai'ia ke 'alu 'o lue mo hono fāmilí. Pea ko e fāmilí 'o 'Alekisānitá 'oku nau sai'ia he va'inga sipotí."

Ka na'e 'ikai ke fie lue 'e Sofi 'i tu'a he 'oku 'afu pea 'ikai ke fie va'inga sipoti 'a Peni koe'uhí he na'e lavea hono va'é.

Na'e pehē 'e he Fine'eikí, "Lūkasi, ko e me'a ia 'oku fakafiefia ki ho ngaahi kaungāme'á ke ke faí, ka ko e hā ha me'a 'oku sai'ia kotoa ai hotau fāmilí?"

Na'e pehē ange 'e Peni na'á ne sai'ia ke va'inga papá. Na'e pehē 'e Sofi 'oku sai'ia he laukongá. Na'e pehē 'e Lukasi 'oku sai'ia ia he lova kaá.

"Na'e pehē 'e he Tangata'eikí, "Tau fili pē ha me'a 'e taha ke fai he taimí ni. Fēfē ke tau kamata 'aki e keimi papá?"

Taimi nounou kuo nau tangutu fakataha 'o kamata ke nau va'inga. Taimi si'i pē kuo tuku 'e Sofi 'ene telefoní ki he tafa'akí. Na'e tuku 'e Peni 'ene toutou sio ki he komipiutá. 'I he 'osi 'a e takaí, kuo nau malimali kotoa ka ko Lukasi na'e malimali lahi tahá. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Tutā, USA.

HIVÁ

- "The Family" (*Children's Songbook*, 194)

NGAAHI FAKAKAUKAU KI HA TALANOA FAKA-FĀMILÍ

'Oku talamai 'e he pālofitá mo e kau 'apostoló ki ate kitautolu 'a e mahu'inga 'o e fakamoleki ha taimi fakataha mo e fāmilí. 'E tokoni 'a e feohi fakataha ko e fāmilí ke mou feako'aki mo feohi fiefia fakataha. Ko e hā e me'a homou fāmilí 'oku mou sai'ia ke fai? Talanoa pe 'oku tokoni fēfē 'a e ngaahi 'ekitivití ko iá ke mou vāofi ange ai. 'E lava ke ke fokotu'u ha taumu'a ke fai ha 'ekitivití fo'ou 'i he mähina takitaha.

KO HA MĀHINA 'O E FIEFIĀ

Palani mo ho fāmīlī ko e hā e ngaahi 'ekitivitī te ke loto ke fai lolotonga e māhinā. 'I ho'o fai e 'ekitivitī 'a ia 'oku hā henī, kosi'i e fakatātaā pea fakapipiki pe kuluu'i ia 'i he 'aho te ke fai ai iā. Ngaohi mo ha nī'ihī kuo te'eki ke fakafonu ke tānaki atu ha ngaahi 'ekitivitī ma'au!

'Aokosi 2014

					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

31

Va'inga

Lue

'Alu ki he Tempalé

'Alu 'o heka pasikala

'Alu 'o kaukau tahi

Fakahoko e efiafi fakafāmīlī 'i 'apī

Hiva mo e TV

Kau ki ha sipoti

Lau ha talanoa

Ko e kaungāme'a mo'o 'Īlai

Fai 'e Jane Nickerson

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Na'e feinga 'a 'Īlai ke hoko ko ha kaungāme'a lelei. Ka he 'ikai va'inga 'a Vili ia mo ia.

Na'e talaange 'e Vili kia Siaki mo Teni, "Kapau te mo va'inga mo 'Īlai he 'ikai ke u va'inga au mo kimoua."

Na'e kole fakalelei 'e 'Īlai kia Vili ka na'e talaange 'e Vili, "Alu ki mama'o."

Na'e feinga 'a 'Īlai ke va'inga taufetuli mo e tamaiki tangatá. Ka na'e 'ikai ke taufetuli ha taha ia mo ia.

'I ha 'aho 'e taha ne ha'u 'a 'Īlai mo e me'ava'inga ki he akó. Na'e siofi 'e ha ta'ahine fo'ou ko 'Ema 'a 'ene va'ingá. Na'e 'eke ange 'e 'Īlai, "Okú ke fie va'inga mo au?" Na'e tali ange 'e 'Ema, "Io, he 'oku hangē 'oku fakalatá."

Na'e kole ange 'e Siaki mo Teni, "E lava ke ma kau atu he va'ingá?"
Na'e talaange 'e 'Īlai, "Io."

Ne mata'i ta'elata 'a Vili.
Na'e pehē atu 'a 'Īlai, "Ha'u ā foki Vili. Ha'u ke tau va'inga." ■

Vahevahe 'a e Ngaahi Me'ava'inga

Kumi 'a e ngaahi me'a va'inga 'i he mala'e
va'ingá. Pea lau pe ko e fānau 'e toko fiha
'oku nau vahevahe 'a e me'ava'inga takitaha.

FETONGI 'A 'EKU MANAVAHEÉ 'AKI E TUÍ

Fai 'e Katherine Nelson

I he taimi ne sio mai ai hoku kaungāme'a mamaé, na'á ne 'ilo oku 'i ai e me'a 'oku fehalaaki. Ne u talaange 'i he le'ō vaivai, “Kuó ma 'osi kimaua.” Ne u toki foki mai pē ki 'api hili ha pōtalanoa lōloa mo e tangata na'á ma fa'a teití. Neongo na'á ma loto mamahi he māvaé, ka ne ma felotoi ko e me'a totonu ia ma'amauá.

Ka 'i he 'osi atu ha ngaahi uike, ne kamata ke u ongo'i veiveiua. Fēfē kapau he 'ikai te u toe ma'u ha taha ke ma teiti peá u mo'unofoa ai pē au? Fēfē kapau kuó u fai ha fili hala koe'uhí ko homa faikehekehe?

Na'á ku ongo'i ta'elata mo veiveiua mo fakakaukau pe 'oku totonu ke u tā ki ai 'o vakai pe 'oku toe fie kaume'a mo au. Na'á ku hangē ko e lea 'a 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, “ta'e fiamālie he tu'unga lolotongá pea faka'anaua atu ki ha kaha'u faingata'a.”¹

I ha efiafi 'e taha hili ha ngaahi uike 'ema māvaé, na'á ku lau fekau'aki mo e Toetu'u 'a e Fakamo'uí. 'Oku fakamatala 'a e Kosipeli 'a Luké 'i hono 'aho tolú hili e toka 'a e Fakamo'uí 'i he fonualotó, na'e 'alu Hono kau muimui faivelengá ke tākai 'aki 'a Hono sinó ha lolo sipaisi. Ka ne nau fakatokanga'i kuo teka'i atu 'a e maka 'o e fonualotó pea kuo pulia 'a Hono sinó. Ne hā mai leva ha ongo 'āngelo 'o pehē, “ko e hā 'oku mou kumi ai

*Fēfē kapau he
'ikai ke u ma'u
ha toe taha ke
teiti mo ia peá u
ta'e mali ai pē?*

'a e mo'uí 'i he potu 'o e maté? 'Oku 'ikai 'i heni ia, ka kuo tu'u hake” (Luke 24:5–6).

Ne fakafokifā e ha'u ha ongo mālohi kiate au mei he fehu'í ni. Na'e 'ikai ke u teitei fakakaukau kimu'a ki he ongo na'e ma'u 'e he kau 'a'ahi ki he fonualoto 'o Sīsuú, 'i he'enua kumi honau Fakamo'uí 'i he feitu'u hala. Na'e 'ikai ke u fakakaukau ki he me'a ne nau fehangaangai mo iá ke tui kuo lí'aki e Sīsū 'a e ha'aha'a 'o e fonualotó pea kuo toetu'u 'i he nāunau'ia.

Na'e lea 'a e folofolá 'i ha ki'i valoki'i lelei. Na'á ku fakatokanga'i, hangē ko e ngaahi kaungāme'a 'o e Fakamo'uí, na'á ku kumi 'i he feitu'u hala ha fakafiemālie. 'I he'eku fakakaukau ki he kuohilí mo e “holi ki he me'a 'o e 'aneafi”² Na'e 'ikai ke fakafiemālie kiate au pe faka'ai'ai au ke fai ha ngāue lelei. Na'á ku fakatokanga'i 'oku fie ma'u ke ta'ofi 'eku sio ki he ngaahi a'usia fakamamahi 'o e kuohilí. Na'á ku fie ma'u ke fetongi 'a 'eku manavaheé 'aki e tuí mo e falala 'e lava 'e he Fakamo'uí 'o fakatupu ha mo'ui fo'ou mei he'eku ngaahi a'usia he kuohilí.

'Oku ou fa'a fakakaukau ki he folofola ko iá 'i he taimi 'oku ou fakahoko ai ha fili 'oku ou fakatomala hono faí pe faka'anaua ki ha ngaahi momeniti 'i he kuohilí. Koe'uhí ko e Fakamo'uí, 'e lava ke tau kamata fo'ou. Koe'uhí ko e Fakamo'uí, 'e lava ke “tau sio ki mui ke tānaki 'a e maama mei ha me'a lelei kuo tau a'usia, kae 'ikai ko hono efuefú,” 'o 'ilo “ko e kuohilí ke ako mei ai, kae 'ikai ke mo'uí 'i ai.”³ 'E lava ke tau sio ki he kaha'ú 'i he tui, kae'oua 'e mole taimi he fakakaukau ki he ngaahi fili hala 'o e kuohilí. ■
'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Tutā, USA.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Jeffrey R. Holland, “Remember Lot's Wife” (Brigham Young University devotional, 'aho 13 'o Sānuali, 2009), 3; speeches.byu.edu.
2. Jeffrey R. Holland, “Remember Lot's Wife,” 2.
3. Jeffrey R. Holland, “Remember Lot's Wife,” 2.

NGAAHI FAKAKAUKAU

Ko e hā e ngaahi fili 'oku fakatau ki he fiefiá 'i he ngaahi fāmili?

“Kuo fá'u 'e he Tamai Hēvani kitautolu ke tau kehekehe. 'Oku 'ikai ha toko ua 'iate kitautolu 'e tatau 'ena ngaahi a'usiá. 'Oku 'ikai tatau ha ongo fāmili. Ko ia 'oku 'ikai faka'ohovale e faingata'a hono fai ha fale'i ki he founda hono fili e fiefia 'i he mo'ui fakafāmilí. Ka kuo 'osi fokotu'u 'e ha Tamai Hēvani 'ofa 'a e hala tatau ki he fiefiá ma'a 'Ene fānaú kotoa. Tatau ai pē pe ko e hā hotau 'ulungaanga fakatāutahá pe ngaahi a'usiá, 'oku taha pē palani 'o e fiefiá. Ko e palani ke muimui he ngaahi fekau kotoa 'a e 'Otuá.”

'I he Makasini ko 'Eni

MA'Á E KAKAI LALAHÍ KEI TALAVÓÚ

KO E NGĀUE 'I HE FONUÁ NI **hangē ka Lautá 'ú**

p.42

'Oku fonu ho'omou mo'uí 'i he ngaahi liliu vavé ka 'e lava ke ke ma'u 'a e lelei taha 'o ho tūkungá 'o tatau ai pē pe ko e hā e lahi e taimi 'okú ke ma'ú.

MA'Á E TO'U TUPÚ

p.62

'UHINGA 'OKU **FAKAFIEFIA AI** 'A E NOFOMALÍ!

Fanongo mai kiate kimautolu: te ke sai'ia he nofomali mo ho hoa ta'engatá, pea ko hono 'uhingá 'eni.

MA'Á E FĀNAÚ

Laione Āngavaivai

p.70

Na'e fakakaukau 'a Lamipeti ko e laioné ko ha sipi ia. Pea 'ohovale pē kuo 'asi mai ha ulofi fakailifia.